

Metodika zpracování knihovních fondů a sbírek

Zuzana Hájková – Pavel Hájek

Metodika byla vytvořena s finanční podporou projektu NAKI:
Tisky 16. století v zámeckých knihovnách České republiky –
DF12P01OVV024

Copyright ©2014, Národní památkový ústav
Text: ©2014, Zuzana Hájková, Pavel Hájek

ISBN 978-80-7480-004-7

Ministerstvo kultury, Maltézské náměstí 1, Praha 1, Odbor výzkumu a vývoje

Č.j. MK 68973/2014 OVV
Sp. Zn. MK-S 13682/2014 OVV

v y d á v á

OSVĚDČENÍ

č. 18

o uznání uplatněné Certifikované metodiky
v souladu s podmínkami „Metodiky hodnocení výsledků výzkumu a vývoje“

Název metodiky: Metodika zpracování knihovních fondů a sbírek

Autorský kolektiv: PhDr. Zuzana Hájková, PhDr. Pavel Hájek

Příjemce podpory na jejímž základě byla metodika vytvořena: Národní památkový ústav

Dedikace: Projekt NAKI – Tisky 16. století v zámeckých knihovnách České republiky
Identifikační kód projektu : DF12P01OVV024

Popis a forma uplatnění metodiky v praxi: Vzhledem k obecné platnosti definovaných principů a přístupů odborného zpracování knihovních fondů a sbírek je Certifikovaná metodika určena pro širokou oblast památkové péče, muzeí, galerií, církevních institucí a soukromých vlastníků historických knihovních fondů. Certifikovaná metodika bude vydána tiskem v řadě metodických publikací NPÚ. Tím bude zpřístupněna nejširší veřejnosti.

V Praze dne 17. 12. 2014

Ing. Martina Dvořáková
ředitelka Odboru výzkumu a vývoje

Obsah

Úvod	8
1. Vývoj a charakteristika knihovních fondů a sbírek ve správě Národního památkového ústavu a Národního muzea	9
2. Metodika zpracování rukopisů	14
2.1. Struktura polí MARC21 pro bibliografický popis rukopisů	15
2.1.1. Kontrolní pole a návěští	15
2.1.2. Autorské údaje	16
2.1.3. Údaje o názvu	17
2.1.4. Oblast údajů o vydání	19
2.1.5. Nakladatelské údaje - Datování rukopisu	19
2.1.6. Fyzický popis	20
2.1.7. Poznámky	21
3. Metodika zpracování periodik	23
3.1. Definice periodik a jejich druhová skladba	23
3.2. Základní pojmy	24
3.3. Základní chyby v evidenci periodik a způsob jejich řešení	25
3.4. Principy odborného zpracování periodik	27
3.5. Struktura polí MARC21 pro bibliografický popis periodik	29
3.5.1. Kontrolní pole a návěští	29
3.5.2. Autorské údaje	32
3.5.3. Údaje o názvu	32
3.5.4. Nakladatelské údaje	35
3.5.5. Fyzický popis	37
3.5.6. Údaje o číslování	39
3.5.7. Údaje o edici	39
3.5.8. Místo vydání – pole 984	40

3.5.9.	Poznámky	40
3.5.10.	Propojovací pole	41
3.5.11.	Lokační údaje, povinné pro SK ČR – pole 910	42
4.	Metodika zpracování kartografických děl.....	46
4.1.	Základní pojmy	46
4.2.	Základní chyby v evidenci kartografických děl a způsob jejich řešení	48
4.3.	Struktura polí MARC21 pro bibliografický popis kartografických dokumentů 49	
4.3.1.	Kontrolní pole a návěští.....	50
4.3.2.	Autorské údaje.....	51
4.3.3.	Údaje o názvu – pole 245	53
4.3.4.	Údaje o vydání – pole 250.....	54
4.3.5.	Oblast matematických a dalších specifických údajů – pole 255	55
4.3.6.	Nakladatelské údaje.....	57
4.3.7.	Fyzický popis.....	57
4.3.8.	Údaje o edici.....	60
4.3.9.	Místo vydání – pole 984	60
4.3.10.	Poznámky.....	61
4.3.11.	Konvoluty a přívazky.....	64
4.3.12.	Přítisky a díla společně vydaná.....	67
5.	Metodika zpracování hudebnin a zvukových dokumentů	68
5.1.	Metodika zpracování hudebnin.....	68
5.1.1.	Definice	69
5.1.2.	Základní pojmy.....	69
5.1.3.	Základní chyby v evidenci hudebnin a způsob jejich řešení	69
5.2.	Struktura polí MARC21 pro bibliografický popis hudebnin	70
5.2.1.	Kontrolní pole a návěští.....	71

5.2.2.	Autorské údaje.....	72
5.2.3.	Údaje o názvu.....	73
5.2.4.	Oblast údajů o vydání.....	74
5.2.5.	Oblast matematických a dalších specifických údajů - údajů o formě hudebniny – pole 254.....	74
5.2.6.	Nakladatelské údaje.....	75
5.2.7.	Fyzický popis.....	75
5.2.8.	Místo vydání – pole 984.....	77
5.2.9.	Údaje o edici - pole 490.....	77
5.2.10.	Poznámky.....	77
5.2.11.	Konvoluty, přívazky a přitisky.....	80
5.3.	Metodika zpracování zvukových dokumentů.....	80
5.3.1.	Definice.....	80
5.3.2.	Základní pojmy.....	81
5.3.3.	Základní chyby v evidenci zvukových dokumentů a způsob jejich řešení.....	81
5.4.	Struktura polí MARC21 pro bibliografický popis zvukových dokumentů – specifikace pro gramofonové desky.....	82
5.4.1.	Kontrolní pole a návěští.....	82
5.4.2.	Autorské údaje.....	83
5.4.3.	Údaje o názvu.....	84
5.4.4.	Oblast údajů o vydání.....	85
5.4.5.	Nakladatelské údaje.....	85
5.4.6.	Fyzický popis.....	85
5.4.7.	Údaje o edici.....	87
5.4.8.	Poznámky.....	87
5.4.9.	Přitisky a díla společně vydaná.....	90
6.	Metodika zpracování sbírek neknižního charakteru.....	92
6.1.	Grafické sbírky.....	92

6.1.1.	Struktura polí MARC21 pro bibliografický popis grafických dokumentů	94
6.1.1.1.	Kontrolní pole a návěští	94
6.1.1.2.	Autorské údaje	96
6.1.1.3.	Údaje o názvu	96
6.1.1.4.	Oblast údajů o vydání	97
6.1.1.5.	Nakladatelské údaje	97
6.1.1.6.	Fyzický popis	98
6.1.1.7.	Údaje o edici	99
6.1.2.	Poznámky	99
6.2.	Fotografické sbírky	102
6.2.1.	Struktura polí MARC21 pro bibliografický popis fotografických dokumentů	103
6.3.	Ostatní neknižní sbírky	103
7.	Knihovědný popis speciálních dokumentů	105
7.1.	Typografický popis	106
7.2.	Ilustrace	107
7.3.	Vazba	107
7.4.	Provenience	108
7.5.	Provenienční znaky	109
7.6.	Dodatečně vložený materiál	110
7.7.	Stav knižního bloku	111
7.8.	Majitelé	111
8.	Svazkové informace	112
Závěr		114

Úvod

Metodika zpracování knihovních fondů a sbírek je logickým doplňkem „*Metodiky rozšířeného bibliografického popisu starých tisků se zaměřením na tisky 16. stol v zámeckých knihovnách ČR*“¹ zpracované jako certifikovaná metodika v roce 2012 pro oblast památkové péče, muzeí, galerií, církevních institucí a soukromých majitelů historických knihovních fondů. Posledně jmenovaná „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“ podrobně rozebírá principy a metodické přístupy zpracování bibliografického popisu tištěné produkce 16. století, respektive tištěné produkce převažujícího typu monografie. V jednotlivých kapitolách podrobně uvádí jednotlivá pole a podpole MARC21 určená pro zápis konkrétních bibliografických údajů včetně principů jejich vyplňování, doplněných názornými příklady. Strukturu standardních polí doplňují specifická pole určená pro knihovědný popis. Obsah metodiky má obecnou platnost, její principy tedy lze aplikovat nejen na tištěnou produkci 16. století, ale i na prvotisky, ostatní staré tisky i produkci 19. a 20. století.

V „*Metodice bibliografického popisu starých tisků*“ uvedená pravidla jsou z větší části platná i pro jiné typy dokumentů než jsou monografie. Způsoby a principy zpracování dalších typů dokumentů, označovaných obvykle jako „speciální dokumenty“, přináší „*Metodika zpracování knihovních fondů a sbírek*“. Metodika zpracování fondů a sbírek se zabývá specifiky jednotlivých typů dokumentů a sbírek a definuje postupy jejich odborného zpracování formou interpretace mezinárodních knihovnických pravidel AACR2 založených na principu využití mezinárodního výměnného formátu MARC21, případně navrhuje formy odborného zpracování nástroji užívanými mimo knihovnickou sféru. Metodika je založena na definici a způsobu vyplňování příslušných polí, podpolí a indikátorů MARC21, kterými se „speciální dokumenty“ odlišují od způsobu zpracování standardní „tištěné knihy“. Tím tato metodika bezprostředně navazuje na Metodiku rozšířeného bibliografického popisu starých tisků se zaměřením na tisky 16. stol v zámeckých knihovnách ČR Metodika si

¹ Dále jen „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“.

klade za cíl zejména popsat odlišnosti, které existují pro zpracování bibliografického záznamu speciálních dokumentů a tyto odlišnosti promítnout do specifických polí a podpolí MARC21. Metodika tedy neopakuje podrobný popis polí a podpolí, které jsou společné pro všechny druhy dokumentů, pouze na ně odkazuje.

Metodika je určena v první řadě pro sjednocení přístupu ke zpracování „speciálních dokumentů“ v podmínkách NPÚ a Národního muzea.

Metodika rovněž přináší principy řešení nejednotnosti vedení evidence speciálních dokumentů (zejména periodik, hudebnin a archivních dokumentů), která vyplývá z dosavadní určité živelnosti zpracování pro potřeby majetkové správy.

Navržené postupy však řeší jednotný způsob zpracování speciálních dokumentů nejen v podmínkách NPÚ a NM, ale jsou platné i pro ostatní státní či soukromé subjekty, vlastníci či spravující historické knihovní fondy a sbírky.

1. Vývoj a charakteristika knihovních fondů a sbírek ve správě Národního památkového ústavu a Národního muzea

Národní památkový ústav a Národní muzeum v Praze patří mezi nejvýznamnější správce státních historických knihovních fondů v České republice mimo sféru veřejných a vědeckých knihoven.

Fondy historických zámeckých knihoven ve správě Národního památkového ústavu a Národního muzea jsou nedílnou součástí dosud ne zcela zpracovaného a zpřístupněného bohatství, které představují historické knižní fondy jako celek.

V Čechách, na Moravě a ve Slezsku dosud existuje 341 zámeckých knihoven v různém stupni dochování.² Část z nich, okolo 50, jsou knihovny interiérové, tedy takové sbírky, které jsou součástí původního vybavení památkového objektu, jsou uchovány v původních prostorách a původních skříních, regálech či jiném ukládacím nábytku. Obvykle jsou tyto knihovny, celé či jejich části, součástí prohlídkových tras. Ostatní

² MAŠEK, Petr. *Zpráva o stavu českých, moravských a slezských zámeckých knihoven*. Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska, 1995, sv.5, s. 72-74.

zámecké fondy jsou skryty v depozitářích jako knihovny svozové, pocházející z objektů, které byly po II. světové válce zestátněny a nebyly určeny ke kulturnímu využití. Celkem obsahují české a moravské zámecké knihovny přes 1 600 000 svazků.³ Jejich největší význam spočívá v tom, že zůstaly zachovány odděleně jako samostatné fondy, nikoliv jak tomu bylo zpravidla v jiných státech, kde byly historické knihovny zařazeny do centrálních knihoven různých typů a rozptýleny v jejich rozsáhlých fondech. Hodnota zámeckých knihoven totiž nespočívá pouze v tom, kolik středověkých rukopisů, prvtisků a jiných cenných knih obsahují, ale hlavně v tom, že na jednotlivých sbírkách je možné sledovat kulturní obraz a vývoj doby, ve které sbírky vznikaly, vývoj, společenské postavení a zájmy rodů, jednotlivých majitelů, ale i celé společenské vrstvy. V evropském, respektive celosvětovém kontextu, se jedná o naprosto unikátní záležitost. Národní památkový ústav spravuje nejvýznamnější část fondů interiérových zámeckých knihoven (celkem 67 fondů, to je přibližně 490 000 svazků), 40 fondů (to je asi 200 000 svazků) bylo po roce 1989 restituováno původním majitelům a více než 190 svozových fondů (to je asi třetina svazků) je ve vlastnictví Národního muzea v Praze. Menší část fondů je ve vlastnictví jiných kulturních a vědeckých institucí – muzeí, knihoven, akademie věd a podobně.

Vývoj šlechtických knihoven na našem území sahá až hluboko do středověku. První zprávy o existenci soukromých sbírek spadají do druhé poloviny 13. století, kdy je doložena existence panovnické sbírky krále Přemysla Otakara II.⁴ Vznik zámeckých, respektive hradních knihoven v dnešním slova smyslu však má své kořeny už na přelomu 15. a 16. století v souvislosti s rozšířením knihtisku a myšlenkami humanismu a renesance (například knihovny Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic, Václava z Rovného, Jana staršího Hodějovského z Hodějova, Karla staršího ze Žerotína, knihovna pánů z Lokšan)⁵. Jeden z evropsky nejvýznamnějších a největších renesančních knižních fondů vybudovali ve druhé polovině 16. století Vilém z Rožmberka a jeho bratr Petr Vok na zámcích Český Krumlov a Třeboň.⁶ Knihovna, vybavená katalogem, čítala na svou dobu neuvěřitelných 10 000 svazků. Zlatý věk vývoje zámeckých

³ Tamtéž.

⁴ HLAVÁČEK, Ivan. Přehledné dějiny českých a moravských knihoven do počátku novověku (1526). In: *Dějiny knihoven a knihovnictví*. Praha: Univerzita Karlova, 2002, s.91.

⁵ HÁJEK, Pavel. Metodika minimálního katalogizačního záznamu. In: *Zprávy památkové péče, 2009, č.6, s.2*

⁶ Tamtéž.

knihoven přineslo až 17. století a doba baroka. V průběhu třicetileté války a po jejím skončení přichází do Čech řada evropsky významných rodů, které si ze své vlasti přivážejí starší knižní sbírky, umisťují je do koupených či darovaných sídel a na jejich základě budují rozsáhlé reprezentační fondy. Katolická domácí šlechta nezůstává nijak pozadu, a tak v průběhu 17. a 18. století vznikly v Čechách, na Moravě a ve Slezsku desítky velmi kvalitních a rozsáhlých knižních sbírek. Období baroka proměnilo také poslání a vzhled knihoven. Pro knihovny jsou při barokních přestavbách sídel vytvářeny samostatné místnosti, vybavené skvostně provedenými regály, knihovna se stává součástí reprezentačních prostor zámku, knihy v ní uložené jsou vázány do jednotných pergamenových či kožených vazeb, mimořádná váha je kladena na estetický vzhled knihovny. Knihovní sály a knihy v nich uložené reprezentují společenské postavení, bohatství a význam majitelů. Vyvrcholením tohoto „zlatého věku“ zámeckých knihoven je působení francouzských encyklopedistů na sklonku 18. století. Pod jejich vlivem vznikají rozsáhlé knižní sbírky encyklopedického charakteru, které ve svých fondech shromažďují základní díla veškerého lidského poznání a jsou tak zcela mimořádným dokladem stavu vědeckého poznání, ale i stupně vzdělání české šlechty. Z desítek dochovaných knižních fondů uveďme jako příklad arcibiskupskou knihovnu v Kroměříži, salmovskou knihovnu v Rájci nad Svitavou, valdštejnskou knihovnu v Mnichovu Hradišti, metternichovskou knihovnu v Kynžvartu či schwarzenberské knihovny v Českém Krumlově a na Orlíku.⁷ V průběhu 19. století postupně knihovny ztrácejí na svém významu, stávají se stále více praktickými pomůckami a zdrojem zábavy, jejich podoba a poslání se blíží současnému chápání soukromé knihovny každého z nás. Fondy jsou plněny současnou beletristickou produkcí, časopisy a odbornými příručkami potřebnými pro chod velkostatků, továren a další podnikatelské činnosti. Přirozený historický vývoj zámeckých knihoven ukončily až události po II. světové válce, konfiskace a zestátnění majetků. Ve dvou vlnách – v letech 1945 a 1948⁸ došlo ke konfiskaci prakticky všech zámeckých knihoven v českých zemích⁹ a jejich správou, ochranou a evidencí byla pověřena Národní kulturní komise pro správu státního kulturního majetku, zřízená v roce 1946 na základě zákona č. 137/1946 Sb. V

⁷ Tamtéž.

⁸ MAŠEK, Petr; TURKOVÁ, Helga. *Hradní, zámecké a palácové knihovny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Národní muzeum, 2004, s.[5].

⁹ Dekret prezidenta republiky č.12/1945 Sb., Dekret prezidenta republiky č.108/1945 Sb, zákony o nové pozemkové reformě č.142/1945 Sb., č.44/1948 Sb a č.46/1948 Sb.

roce 1954 vzniklo rozhodnutím ministerstva kultury oddělení zámeckých knihoven při Knihovně Národního muzea.¹⁰ Za to přináleží dík zejména PhDr. Bohumíru Lifkovi (24. 3. 1900 – 24. 11. 1987). Oddělení zámeckých knihoven bylo již od svého založení určené k přímé správě svozových knihoven a k výkonu odborné péče a metodického dohledu nad ostatními zámeckými knihovnami bez rozdílu vlastnictví.

Zámecké knihovny v českých zemích představují zcela unikátní soubor literatury ze všech oborů lidského bádání. Nejstarší rukopis v zámeckých knihovnách pochází z 9. století, nejmladší knihy z poloviny 20. století. Protože aristokracie byla vrstvou velmi vzdělanou, nalezneme v těchto fondech literaturu všech vědních oborů: historii, filozofii, teologii, všechny přírodní vědy, lékařství, alchymii, politiku, výtvarné umění, psychologii, literaturu o průmyslu a podobně.

Jazykové rozvrstvení je závislé na době vzniku knih. V 15. století dominuje pochopitelně latina, v 16. století se objevuje němčina i čeština. V 17. století zápasí opět němčina s latinou, která časem ustupuje do pozadí a uvolňuje místo francouzštině. V 19. století se vedle převládající němčiny opět objevuje čeština, alespoň v některých fondech, a také angličtina. Zároveň měl na jazykovou skladbu každého fondu velký vliv osobní zájem a původ majitelů. Příbuzenské svazky šlechty přesahovaly hranice a aristokraté často cestovali. Díky tomu jsou v zámeckých knihovnách knihy italské, španělské, maďarské, holandské, dánské či ruské.

Každá knihovna odráží zájem svých majitelů. Některé druhy literatury jsou však prakticky všem zámeckým knihovnám společné, například militaria, protože v každé

aristokratické rodině bylo několik důstojníků. Velmi častá je právnická literatura, neboť státní úřady byly častým zaměstnáním aristokracie. Typicky „aristokratickou“ literaturou jsou také knihy o lovu, lesích, koních, genealogické publikace a snad úplně v každém fondu existuje velký soubor knih o zemědělství. Každý zámek byl totiž hlavně centrem panství, velkostatku. Jeho majitelé se snažili shromáždit vždy to nejmodernější o jeho správě, o hospodářských novinkách, o pěstování plodin i jejich následném zpracování.

¹⁰ Výnos MK č. 26727/1954 ze dne 4. června 1954.

Knihovní fondy tak představují nebývale široké spektrum dokumentů, které velmi výmluvně vypovídají o osobnosti budovatele, jeho společenském postavení, osobních zájmech a v neposlední řadě i o přijímání módních trendů, jako odrazu vývoje společnosti. Tyto skutečnosti se zákonitě promítají do skladby knihovních fondů a to nejen z hlediska tematického, ale také z hlediska typového. Převážnou část fondů tvoří produkce, kterou lze označit obecným pojmem „tištěná kniha“ v tom nejširším slova smyslu¹¹. Nezanedbatelnou součástí knihoven jsou však i další typy dokumentů, které stály jednak na počátku knižní produkce – tedy rukopisy, jednak typy dokumentů, které vznikaly v průběhu staletí a které se některými svými formálními rysy odlišují od standardní „tištěné knihy“. Z vývojového hlediska byly nestaršími takovými typy kartografická díla, později hudebniny a zejména periodika, která se začínají objevovat od 17. století. Mezinárodní knihovnické normy a pravidla tyto typy dokumentů zpravidla označují pojmem „speciální dokumenty“ a v katalogizačních pravidlech jsou jejich specifika zohledněna v podobě speciálních polí a specifických metod jejich naplňování. Škála speciálních typů dokumentů, které byly zařazovány do knihovního fondu, je však výrazně širší a souvisí nejen s typovou bohatostí tištěné produkce, ale i se skutečností, že knihovní sály plnily v některých případech funkci soukromé badatelské, funkci „muzea“ nebo archivu či byly přísně soukromým prostorem, kde majitelé realizovali své sběratelské záliby. Zcela běžnou součástí knihovních fondů jsou tak zejména sbírky grafických listů, ať ve formě volných grafických listů uložených v nejrůznějších kazetách, přebalech (typické pro grafické listy vycházející jako samostatné přílohy časopisů) či v podobě vázaných grafických alb. Příbuzným typem jsou fotografická alba i volné fotografie opět uložené v kazetách imitujících knižní vazbu. Součástí knihovních fondů se nezřídka stávaly archivní dokumenty – od listin, přes úřední a soukromou korespondenci až po nejrůznější pozvánky, oznámení, vizitky, smuteční parte či slavnostní jídelní lístky. Sbírkami mimo tištěnou produkci zařazené přesto jako součást knihovního fondu jsou nejčastěji povahy ornitologické, petrografické, geologické a numismatické.

Výše uvedené specifické sbírky byly zpravidla systematicky budovány samotnými majiteli knihovních fondů a jejich sounáležitost s knihovnou je výsledkem přirozeného

¹¹ Způsoby odborného zpracování této části knihovních fondů podrobně řeší „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“.

historického vývoje. Spíše výjimečné je proto druhotné začlenění některých z uvedených sbírek (zejména sbírek archivní povahy a sbírek mimo tištěnou produkci) do knihovního fondu, které je důsledkem nesprávného vyhodnocení charakteru těchto sbírek při pořizování prvotních evidenčních soupisů po zestátnění či při pořizování tzv. základní evidence mobiliárních fondů od 70. let 20. století.

2. Metodika zpracování rukopisů

Rukopis je obvykle definován jako jakýkoliv dokument psaný rukou. Bližší rozbor této jednoduché definice však ukazuje poměrnou složitost a nejednoznačnost pojmu a zejména různorodost chápání v oblasti knihovnické, archivnické, paleografické a kodikologické.¹² V knihovnické praxi je často pojem rukopis ztotožňován s pojmem *středověký rukopis*, který bezesporu tvoří nejhodnotnější část fondů a který je svou povahou odlišný od rukopisů z novější doby. Vede k tomu zejména tradiční představa rukopisu = kodexu spojená s iluminacemi a bohatou malířskou výzdobou. Nicméně i oblast středověkého rukopisu je výrazně širší, počínaje rukopisnými zlomky a nejrozličnějšími úředními texty konče (listiny, městské knihy apod.). Odborné principy popisu rukopisů podrobně definují dosud nepřekonané *Zásady popisu rukopisů* zpracované Akademií věd České republiky a vydané v roce 1983.¹³

Metodika zpracování knihovních fondů a sbírek plně respektuje svébytnost odborného zpracování středověkých rukopisů jako mimořádně specializované práce, vyžadující specifické znalosti z oblasti paleografie, kodikologie, výtvarného umění i obecných dějin. V kapitole věnované metodice zpracování rukopisů se proto zaměřuje na spíše opomíjenou druhou skupinu rukopisů – rukopisy novověké. Definuje důležitá specifika v bibliografickém popisu novověkých rukopisů dle AACR2R, které je odlišují od běžné tištěné produkce.

¹² Např.: PETRŮ, E. *Co je rukopisná kniha [online]*. Olomouc: Vědecká knihovna, 2008. [cit. 2013-11-10]. Dostupné z: <http://www.vkol.cz/cs/aktivita/konference-a-odborna-setkani/7--rocnik-odborne-konference/clanek/co-je-rukopisna-kniha/>.

¹³ Ústřední archiv ČSAV - Komise pro soupis a studium rukopisů, *Zásady popisu rukopisů*. SNM řada C, 28, 1983, č. 2, 49-96.

2.1. Struktura polí MARC21 pro bibliografický popis rukopisů

Pravidla AACR v kapitole 4 obsahují popis rukopisných materiálů všech druhů (včetně na stroji psaných), dále rukopisných knih, disertací, písemností, dopisů, projevů atd., listin právního charakteru (včetně tištěných forem zařazených do rukopisu) a sbírek/souborů těchto rukopisů. Vedle rukopisů s textem se v historických fondech můžeme setkat i s rukopisy hudebnin či rukopisy kartografických dokumentů. V takových případech je nutné kombinovat pravidla popisu obou typů dokumentu, tj. rukopisu i hudebniny, popř. rukopisu a kartografického dokumentu.

Hlavní prameny popisu

Hlavním pramenem je rukopis jako takový. Z rukopisu se převezmou údaje v tomto pořadí – titulní stránka; incipit, explicit, kolofon; intitulace, hlavička; obsah rukopisu. Dáváme přednost prameni, který je součástí původního rukopisu před pramenem, který byl doplněn později. Pokud informace není z hlavního pramene dostupná, převezmeme ji v tomto pořadí z: jakéhokoli rukopisného opisu popisné jednotky, z publikované edice/faksimile popisné jednotky, z příručkových pramenů, z jiných pramenů.

Kontrolní pole a návěští

Pole 000, 001, 003, 005 – hodnota těchto polí je generována přímo užívaným automatizovaným knihovním systémem.

Pole 007 – nemá žádné indikátory a podpole, údaje jsou definovány pozicí. U periodik se obvykle vyplňuje na první pozici hodnota *t* (text) a na druhé pozici hodnota *a* (normální písmo)

Pole 008 – Údaje pevné délky

Pro periodika musí být **korektně** vyplněny **minimálně** následující údaje: datum založení záznamu (pozice 00-05), typ data (publikační status, pozice 06), datum/data vydání (pozice 07-14), kód země vydání (pozice 15-17), kód jazyka vydání (pozice 35). Vyplnění pole 008 je **povinné!** – dále viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

Vyplnění pole 008 je povinné! – dále viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

pole 040 – Zdroj katalogizace - pole je obvykle generováno automaticky. Pro případ manuálního zadání platí zásady - viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

pole 041 – Kód jazyka – podpole \$a vyplňujeme v případě, že dílo je vícejazyčné nebo je překladem; hodnotu pole vybíráme z předdefinovaného slovníku – dále viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

044 – Kód země – pole vyplňujeme v případě, že dílo je vydáno současně ve více zemích (uvádíme zde všechny země, ve kterých bylo dílo současně vydáno); hodnotu pole vybíráme z předdefinovaného slovníku – viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

Autorské údaje

Autorskými údaji rozumíme jména všech původců, kteří se podíleli na vzniku rukopisu. Autory mohou být fyzické osoby či korporace (tj. právnický subjekt).

Pro zápis autorských údajů jsou definovaná pole MARC21. Pro autory – fyzické osoby pole 100 (pro hlavního autora, respektive pro prvního autora ze tří – tzn. hlavní text má tři autory) a pole 700 (pro druhého a následné autory, popř. i pro prvního autora, pokud hlavní text má více než tři autory) ; pro autory – korporace pole 110 a 710. Další informace, týkající se standardizované podoby autorských údajů - dále viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

Zdroj autorských údajů

Struktura pole 100/700 – Osobní jméno a způsob vyplnění - dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“

Struktura pole 110/710 – Jméno korporace a způsob vyplnění - dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“

Údaje o názvu

Názvové údaje u rukopisů, stejně jako u knih, představují soubor informací, které zajišťují přesnou identifikaci konkrétního titulu. Mohou se skládat z hlavního názvu titulu, dalších názvových údajů (podnázev, souběžný název), údajů o názvu a pořadí dílů u vícesvazkových děl a z údajů o odpovědnosti

Zdroj názvových údajů

Struktura pole 245 – Údaje o názvu a způsob vyplnění

Zásady vyplňování, interpunkce a indikátory – viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“

podpole \$a – Hlavní název – obecné zásady zápisu - viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“. U rukopisů se velmi často setkáme se skutečností, že hlavní název neexistuje. Pokud název rukopisnému dílu/souboru chybí, doplníme jej následujícím způsobem. Je možné vytvořit tzv. umělý název, tj. název, který jsme zjistili v některém z pramenů (pak pramen umělého názvu uvedeme v poznámce), popř. umělý název vytvoříme sami.

U rukopisných svazků – vytvoříme stručný název jako např. *osobní deníky, zápisníky, účetní knihy* atd. (u rukopisů, které byly následně publikovány, uvádíme název, pod kterým je dílo známo).

Př.: [Deník]

U rukopisů s chybějící titulní stránkou, dodržujeme obecné pravidlo¹⁴ - pokud popisná jednotka nemá titulní stránku a žádný pramen popisu neobsahuje hlavní název, zapíšeme jako hlavní název *tolik úvodních slov textu*, kolik je jich zapotřebí k jednoznačné identifikaci popisné jednotky. Pokud to není možné, doplníme název, pod kterým je dílo známo, nebo název, který označuje charakter materiálu

Př. [Pojednání o aritmetice]

U jednotlivých pohlednic, dopisů atd. doplňte název Dopis, Pohlednice, data jejich napsání (rok, měsíc, den), místo napsání, jméno a sídlo adresáta. (údaj, které jsme nepřevzali z rukopisu, uzavřeme do hranatých závorek).

Př.: [Dopis, ca 1880 leden] Orlik [pro knížete Jana Adolfa II. ze Schwarzenbergu]

Obdobně zpracujeme projevy či kázání – tj. doplníme vhodný název (Projev, Kázání), místo a nebo událost, která byla důvodem k pronesení projevu

U právních dokumentů (závěti, smlouvy, atd.) opět doplníme vhodný název, datum podpisu, jména osob (jiných než uvedených v údajích o odpovědnosti) a důvod vzniku dokumentu.

Př. [Závěť]1943

Velkou část mohou tvořit rukopisné soubory materiálů vytvořených osobou, rodinou, korporací. Tyto soubory mohou obsahovat rukopisné i tištěné texty, fotografie apod. Pokud je to možné, uvedeme název, který označuje charakter souboru – např. Dopisy, Korespondence,, Záписы, Obchodní záznamy, Literární pozůstalost, Písemnosti atd.

podpole \$h – Obecné označení druhu dokumentu

Toto je zcela nové pole, které se objevuje u speciálních druhů dokumentů. Zde se povinně zapisuje výraz *rukopis* v hranaté závorce, a to vždy za hlavním názvem.

podpole \$b - Další názvová informace –

¹⁴ Kapitola 2.14 pravidel AACR2R.

Další názvovou informací se rozumí především podnázev a souběžný název - **dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“**

podpole \$c – Údaje o odpovědnosti – Pro zápis údajů o odpovědnosti platí obecná pravidla, uvedená v „*Metodice bibliografického popisu starých tisků*“. Uvádíme zde jméno osoby nebo korporace, kterou považujeme za významnou z hlediska jejich podílu na intelektuálním nebo uměleckém obsahu dokumentu. Pokud v rukopise chybí podpis nebo údaje o odpovědnosti, a toto jméno je známo, pak u rukopisů jej doplníme v hranaté závorce.

Oblast údajů o vydání

Pro zápis údajů platí obecná pravidla - viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“. U rukopisů je možné tuto oblast využít pro údaje o verzích rukopisných děl ve více verzích či opisech.

Podpole \$a – Označení vydání – údaj opisujeme ve tvaru a jazyku uvedeném na titulním listu včetně případných slovních označení. Pokud údaj o vydání není uveden a není možné jej zjistit ani z jiných zdrojů, *podpole a* zůstává nevyplněné

Nakladatelské údaje - Datování rukopisu

Pole 260, určené k záznamu nakladatelských údajů, má z pochopitelných důvodů u rukopisů specifickou podobu. V této oblasti u rukopisů uvádíme pouze údaj o datování rukopisu, a to datum nebo data zahrnutá v rukopisu, pokud již nejsou uvedena v názvu. Povinně vyplňujeme tedy pouze podpole \$c

Př.: \$c 1941

\$c 1821-1879

Další podpole v této oblasti, tj. místo nakladatele a jméno nakladatele, se u rukopisů nevyplňují, neuvádějí se ani výrazy [S.l.] ani [s.n.]

Fyzický popis

Údaje fyzického popisu se zapisují do pole 300 – Fyzický popis.

Struktura pole 300 – Fyzický popis a způsob vyplnění

Indikátory: nepoužívají se

Užívané zkratky a pojmy:

Interpunkce:

Podpoli \$b – další fyzický popis - předchází dvojtečka :

Podpoli \$c – rozměr – předchází středník ;

Podpoli \$e – doprovodný materiál – předchází znaménko plus +

podpole \$a – Rozsah

U jednotlivých rukopisů uvádíme počet listů (l.) nebo stran (s.), u středověkých a renesančních rukopisů uvádíme i počet sloupců (sl.), popř. průměrný počet řádek na stránce.

U rukopisných souborů uveďte rozsah ve výrazech vyjadřující počet popisných jednotek - *svazky, kartony* atp.

podpole \$b – Další fyzické údaje

V tomto podpoli lze uvádět podrobnější údaje o psací látce, pokud je jiná než papír, i o ilustracích rukopisu – **dále viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“**

podpole \$c - Rozměr

Pro zápis údajů platí obecná pravidla – viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

Poznámky

Pro oblast poznámek platí shodná obecná pravidla jako pro ostatní druhy dokumentů. Zapisují se sem ty údaje, které nelze zapsat do předchozích oblastí. Většinou doplňují a rozšiřují již uvedené údaje, ať už se týkají názvu, původců, datace, fyzického popisu. Pokud není uvedeno jinak, poznámky se uvádějí do nového výskytu pole 500\$a. Do oblasti poznámkových polí spadá také knihovědný popis, který je u rukopisů mimořádně důležitý. Jedná se zejména o následující údaje : Typografický popis; Ilustrace; Vazba; Provenience – supralibros; Provenience – exlibris; Provenience – razítka, pečetě; Provenience – vpisky včetně rukopisné dedikace; Provenience – signaturový štítek; Neprovenienční vpisky; Dodatečně vložený materiál. Charakteristice těchto popisných polí je věnována kapitola 7. *Knihovědný popis speciálních dokumentů*

Pole 500 \$a – Všeobecná poznámka

Do tohoto pole povinně zapíšeme poznámku, týkající se :

pramen hlavního názvu – v případě, že název přebíráme z jiného zdroje než z rukopisu samotného

Př.: Název z novodobého pouzdra

Další typy poznámek již nejsou povinné, a mohou se týkat jednotlivých oblastí bibliografického popisu daného exempláře. Sem patří např. poznámky, týkající se názvu, a to **variant hlavního názvu** (na obalu, na levém okraji, souběžné názvy) – ty se generují v AKS, podle indikátorů v poli 246.

Jak již bylo uvedeno v úvodu této kapitoly, za rukopis je považována i disertační práce, ať již je rukopisná nebo psaná na stroji (pokud nebyla vydána v nakladatelství).

V takovém případě je vhodné doplnit poznámku 500\$a, ve které upřesníme typ disertační práce, jméno školy, rok obhájení, popř. jména osob, spojených s vedením či oponováním práce.

Pole 561 - Poznámka o historii vlastnictví (provenience)

Poznámka je podrobně popsána v kapitole 7. *Knihovědný popis speciálních dokumentů*

Pole 562 - Poznámka k exempláři

Do této poznámky mj. také náleží tzv. dodatečně vložený materiál, který je podrobně popsán v kapitole 7. *Knihovědný popis speciálních dokumentů*

Příklad záznamu NKP :

003 CZ-CbJVK

005 20120514071911.6

007 ta

008 120417q18301870xr-|||||||---||cze-d

040 \$a CBA001 \$b cze

041 0- \$a cze \$a lat

100 1- \$7 cbvk_us_auth*m0109259 \$a Mokřý, Vojtěch, \$d 1803-1882 \$4 aut \$4 scr

245 10 \$a Cesta kříže Pana našeho Ježíše Krista \$h [rukopis] : \$b na čtrnáctero

zastavení rozdělená, s připojenou swatou hodinkou u Božího hrobu / \$c sepsal a
své milé máti věnuje Dr. Vojtěch Mokřý

260 \$c [mezi 1830-1870]

300 \$a 114 s. ; \$c 173x99 mm

500 \$a Srv.: Doucha, Knihopisný slovník ..., s. 20: Cesta Kříže pána našeho Ježíše
Krista. V Českých Budějovicích 1853, 38 s. S největší pravděpodobností jde o
anonymní vydání spisu netolického rodáka ThDr. Vojtěcha Mokřého

\$5 CZ-CbJVK

500 \$a Jeden písař (autor?), text na každé straně v jednoduchém orámování. Nadpisy podtrhány. Na s. 48, 112-114 dodatky jinou rukou. Mezi listy vlepeny nebo jinak připevněny svaté obrázky \$5 CZ-CbJVK

500 \$a Vložena rkp. složka o 8 stranách s textem: Benedictio sponsorum jubilatorum (latinsky a česky) \$5 CZ-CbJVK

563 \$a Vazba kožená s drobným slepotiskovým ornamentem. Vytrženo z poškozeného hřbetu \$5 CZ-CbJVK

3. Metodika zpracování periodik

3.1. Definice periodik a jejich druhová skladba

Definice periodik není zcela jednoznačná, přesto všechny varianty definic vycházejí ze základního principu pravidelnosti či nepravidelnosti vydávání díla a zejména principu stálého pokračování vydávání. Stejně tak základní pojem – periodikum – není obecně přijato a je nahrazováno pojmy seriál či pokračující zdroje. Pro srovnání uvádíme tři definice důležité z hlediska bibliografického zpracování periodik

Definice periodika dle mezinárodních katalogizačních pravidel ISBD¹⁵ - seriálovým dokumentem se rozumí publikace (na jakémkoli médiu), vydávaná pravidelně nebo nepravidelně v částech po sobě jdoucích, určená pro stálé pokračování. Seriál = publikace v tištěné nebo netištěné podobě postupně vydávaná v částech, mající číselné nebo chronologické označení a bez předem stanovené doby ukončení. Seriálem se rozumí periodika, noviny, ročenky (výroční zprávy, adresáře atd.), odborné časopisy, zprávy, sborníky atd.

¹⁵ ISBD (International Standard Bibliographic Description) = Mezinárodní standardní bibliografický popis.

Definice periodik (seriálů) dle ISSN - Seriálová publikace je tištěný nebo jakýmkoliv způsobem rozmnožený grafický dokument vycházející pod společným názvem v jednotlivých částech (číslech, sešitech, svazcích apod.) s číselným či chronologickým označením, který je určen k průběžnému vydávání. Základní druhy seriálových publikací jsou: noviny, časopisy, ročenky, edice odborných a vědeckých knih, referáty, zprávy a sborníky, materiály z kongresů a konferencí

Definice periodik (pokračujících zdrojů) dle pravidel AACR - Pokračující zdroj je bibliografický zdroj, který je vydáván bez předem určeného konečného data vydání, zahrnuje seriály a integrační zdroje. **Seriál** = pokračující zdroj, postupně vydávaný po jednotlivých částech, obvykle číslovaných, bez předem stanovené doby ukončení. Zahrnuje deníky, časopisy, elektronické časopisy, adresáře na pokračování, výroční zprávy, noviny a monografické edice. **Integrační zdroje** se týkají pouze moderní produkce a pro periodika v historických knihovních fondech jsou bezpředmětné.

3.2. Základní pojmy

periodicita - pravidelný či nepravidelný časový interval, ve kterém je periodikum vydáváno. Periodicita může být velmi různorodá od intervalu denního, týdenního, měsíčního, čtvrtletního, pololetního, ročního až k intervalům několika letým nebo nepravidelným. Obvyklou podobu periodicity řeší MARC21 nabídkou kódovaných hodnot **Pole 008 – Údaje pevné délky – periodicita**

ročník – číselná nebo slovní hodnota označující pořadí roků vydávání periodika. Ročník je vyjádřen obvykle ve formě pořadové číslice (arabské, římské) nebo slovním přepisem pořadové číslice. Označení ročníku pořadovou číslicí často nahrazuje označení rokem vydání (arabská či římská číslice) nebo intervalem roku vydání v případě, kdy ročník se nekryje s kalendářním rokem, ale např. se školním rokem.

číslo periodika - číselná (arabská, římská) nebo slovní hodnota označující obvykle pořadí jednotlivého periodika v rámci ročníku. U každého ročníku se číselná nebo slovní hodnota opakuje. Zejména u periodik s nízkou periodicitou se setkáme

s průběžným číslováním nezávislým na ročníku. Jednotlivá čísla periodika jsou průběžně číslována od počátku vydávání titulu.

změna názvu – v průběhu vydávání periodika docházelo k drobnějším či výraznějším změnám názvu. Míra změny názvu je důležitá z hlediska toho, kdy vytváříme nový bibliografický záznam či i změnu názvu řešíme pouze formou poznámky v rámci stávajícího bibliografického záznamu. Kriteria pro tvorbu nového záznamu podrobněji v kapitole 2.5

popisná jednotka – velmi důležitý pojem, který je mimo knihovnickou sféru obvykle chápán nesprávně. Jeho nesprávná interpretace se promítá jak do chybného způsobu evidence periodik, tak do nesprávného způsobu tvorby bibliografických záznamů periodik. Popisnou jednotku pro periodika tvoří **titul jako celek** – tedy pro jedno periodikum je vytvářen pouze **jeden** bibliografický záznam, podrobnosti týkající se konkrétních ročníků a čísel je řešen na úrovni svazkových informací k titulu.

inventární jednotka – velmi důležitý pojem, který je mimo knihovnickou sféru často chápán nesprávně. Inventární jednotkou, které je přidělena samostatná signatura je zpravidla ukončený ročník periodika nezávisle na úplnosti jeho dochování. V důsledku tak inventární jednotkou může být celý ročník i jednotlivé číslo, není-li z daného ročníku více zachováno. Chybná interpretace se promítá zejména do velké nejednotnosti ve způsobu evidence periodik v historických knihovních fondech – podrobněji viz dále v kapitole 2.3

3.3. Základní chyby v evidenci periodik a způsob jejich řešení

Ve fondech historických knihoven ve správě NPÚ i dalších subjektů výrazně převažují periodika z 2. poloviny 19. století a 1. poloviny 20. století. Jejich nákup a zařazování do fondů souviselo nejen s masivním rozvojem periodik jako takových, ale také se změnou postavení a funkce knihoven. Studijní a encyklopedické knihovny konce 18. století se od poloviny 19. století ve větší míře stávají nástrojem odpočinku a zábavy. Do fondů je více než dříve zařazována beletrie a právě nejružnější periodika – noviny, odborné a zábavné časopisy včetně časopisů tzv. bulvárních či módních. Stejně jako dnes i v minulosti byly tyto tiskoviny chápány spíše jako předmět dočasné potřeby

a tomu odpovídá i stav jejich dochování a s tím související pozornost, která byla věnována jejich evidenci jak původními vlastníky, tak při pořizování poválečných soupisů. Periodika jsou samozřejmě dochována i v podobě ucelených ročníků, častější je však situace, kdy ročníky jsou neúplné, z některých ročníků jsou dochována pouze jednotlivá čísla. Není výjimkou, že jednotlivá čísla i celé ročníky se objevují ve více exemplářích a v různém stavu dochování.

Tvůrci lokálních katalogů zámeckých knihoven v 60.–70. letech 20. století a následné soupisy tzv. vícenálezů¹⁶ přistupovali k evidenci periodik nejednotně a v řadě případů i v rozporu s tehdy platnými normami. Základní chyby v evidenci periodik jsou:

nerespektování principu popisné jednotky – do lokálních katalogů byly pod samostatnými signaturami zapisovány jednotlivé ročníky periodik, či kombinace několika ročníků, případně samostatná čísla periodik. Tento přístup, zejména varianta přidělení signatury ročníku se jevila správná z hlediska majetko-správní evidence a umožňovala provádět průkazné inventury v době před zavedením výpočetní techniky. Z hlediska tvorby správného bibliografického záznamu tato chyba nemá negativní vliv a není tedy nutné měnit způsob označení periodik signaturami. V případě, kdy za popisnou jednotku byly považovány konglomeráty ročníků či jednotlivá čísla však je nezbytné přijmout opatření k nápravě a je **nezbytné** uvést stav evidence do souladu s knihovnickými pravidly!

nerespektování principu inventární jednotky – inventární jednotkou je vždy úplný či neúplný ročník příslušného titulu, kterému je přidělena samostatná signatura. Ve skutečnosti však byla často do jedné inventární jednotky zařazena periodika z různých ročníků, není výjimkou, že jsou do jedné inventární jednotky zařazeny i zcela nesouvisející tituly. Jiným extrémem je chápání každého čísla jako samostatná popisná i inventární jednotka – např. každému číslu časopisu byla přidělena samostatná signatura.

Návrh řešení : k odstranění chyb je nezbytné provést důslednou inventuru ve fondech periodik, utřídit periodika dle jednotlivých ročníků a následně provést

¹⁶ I po dokončení lokálních katalogů se v zámeckých knihovnách nalézaly sbírky, které unikly pozornosti katalogizátorů. Tyto tzv. vícenálezy byly do příslušné evidence průběžně dopisovány v souvislosti s periodickými inventurami, které NPÚ, respektive jeho předchůdci, v pravidelných intervalech prováděl.

přečíslování dle výše uvedených principů. Výjimkou může být situace, kdy budovatel fondu nechal periodika různých ročníků svázat do jedné vazby. Inventární jednotkou zůstává tato vazba, příslušné ročníky v ní uvedené mají povahu konvolutu. V opačné situaci, kdy jeden ročník periodika je svázán do několika vazeb, je inventární jednotkou každá samostatná vazba.

Důsledkem těchto chyb je nejen nejednotnost v odborné i majetkové evidenci, ale zejména nesoulad s platnými katalogizačními pravidly. Bez nápravy těchto chyb není možné provést zpracování korektního bibliografického záznamu. Chyby v evidenci periodik je nutné postupně odstranit i za cenu částečného či úplného přečíslování tak, aby odpovídala dále uvedeným principům.

3.4. Principy odborného zpracování periodik

Základní principy odborného zpracování periodik vychází ze správné interpretace popisné jednotky. Bibliografický záznam vytváříme proto pro *periodikum jako celek* nezávisle na počtu dochovaných ročníků a čísel. Bibliografický záznam tak zahrnuje údaje společné pro všechna čísla periodika od počátku jeho vydávání. Jedná se zejména o názvové údaje a nakladatelské údaje. Specifické údaje týkající se konkrétních ročníků či čísel – zejména celá oblast fyzického popisu a knihovědného popisu je řešena na úrovni svazkových údajů.

přidělení signatury – z důvodu jednotnosti evidence fondů a sbírek samostatnou signaturu zásadně přidělujeme celému ročníku periodika bez ohledu na úplnost dochování (samostatnou signaturu tak přidělíme celému ročníku i v případě, že je z něho dochováno pouze jedno číslo)

duplikáty čísel – je-li ve fondu dochován duplikát celého ročníku, jeho části či jen jednotlivé číslo je tento považován za samostatnou popisnou jednotku, je mu přidělena samostatná signatura a jsou zpracovány odpovídající svazkové údaje

změna názvu periodika – u periodik s dlouhou tradicí vydávání se můžeme setkat s menšími či většími změnami v jeho názvu. Pokud se jedná o *významnou změnu* hlavního názvu, vytváříme nový bibliografický záznam. Pokud se jedná o *malou změnu*, uvedeme tuto skutečnost v poznámce na úrovni stávajícího bibliografického záznamu.

Za významnou změnu je z hlediska pravidel AACR2 považováno zejména přidání či vynechání slova nebo změna pořadí prvních pěti slov a dále změna jména korporace uvedená kdekoli v názvu, pokud se jedná o rozdílnou korporaci. Za malou změnu uvedenou pouze v poznámce je považováno zejména:

změna prezentace slov kdekoli v názvu (např. změna pravopisu, zkrácené slovo nebo zkratka, arabské číslování versus římské, číslo versus slovní forma, iniciály versus úplná forma, singulár versus plurál atd.)

dodatek, výpustka nebo změna členů, předložek a spojek kdekoli v názvu

změna ve jménu stejné korporace (tj. dodatek, výpustka změna ve struktuře jména stejné korporace, var. forma jména)

jiné pořadí názvů (např. více jazyků)

dodatek nebo výpustka slov z názvu, pokud určují typ zdroje jako je výraz časopis, magazín, bulletin nebo jejich ekvivalenty

ročník nerespektující kalendářní rok – v mnoha případech byly ročníky periodik vydávány v jiných intervalech než udává kalendářní rok. Nejběžnější situací je vydávání ročníku v souladu s rokem školním. Popisnou i inventární jednotkou zůstává ročník jako celek, skutečnost o nerespektování kalendářního roku vyjadřuje interval v poli datum vydání na úrovni svazkových údajů příslušného ročníku

Popis periodika zahájíme jeho zevrubnou prohlídkou, abychom správně určili popisnou a inventární jednotku a dále abychom ověřili, zda se jedná o úplný ročník, neúplný ročník, či pouze jednotlivá čísla. Zkontrolujeme zejména, zda není do ročníku zařazen jiný titul, či číslo z jiného ročníku. Poté přistoupíme k bibliografickému popisu tisku v souladu s výše uvedenými principy.

Shodně s „monografickou“ tištěnou produkcí i popis periodik, spadajících do kategorie starých tisků i periodik 19. a 20. století, je rozčleněn do dvou částí. První se zabývá **bibliografickým popisem** periodika a jeho cílem je podrobné zaznamenání dále definovaných bibliografických údajů. Záznam tvoříme zásadně na základně příslušných

zdrojů popisu v titulu, zároveň se pokusíme o identifikaci tisku v některé z národních či jiných bibliografiích (VD16, Edit16, Adams, Index Aureliensis¹⁷ aj.).

Druhá část je pak **popisem knihovědným** zabývajícím se typografickým popisem konkrétních exemplářů a jejich individuálních znaků.

3.5. Struktura polí MARC21 pro bibliografický popis periodik

Bibliografický popis periodik vytváříme pomocí přesně definovaných pravidel – standardů platných pro katalogizaci v České republice – tj. AACR2R, ISBD (A). Záznam je vytvářen ve formátu MARC21. Jednotlivá pole a podpole MARC21 jsou očíslována a zároveň je pravidly stanoven obsah pole a způsob jeho vyplnění, případně jsou definovány tzv. indikátory, které dále specifikují charakter obsahu polí. Pomocí takto kódovaných polí lze záznamy předávat mezi systémy, nezávisle na technologickém řešení příslušného softwaru. Vedle zjevných výhod formátu MARC21 je však s jeho použitím spojena i určitá obtíž, a to je nutnost ručního vkládání specifické *interpunkce* do některých polí a podpolí. Pomocí této interpunkce jsou v zobrazení záznamu od sebe jednotlivá podpole a pole oddělena. Interpunkce je proměnná a její podoba je dána povahou pole, které za interpunkcí následuje.

Jednotlivá pole a podpole MARC21 jsou z větší části společná různým typům dokumentů. Tato společná pole uvádíme dále pouze v přehledu s odkazem na „Metodiku rozšířeného bibliografického popisu starých tisků se zaměřením na tisky 16. stol. v zámeckých knihovnách ČR“, kde jsou pole i způsoby jejich vyplnění podrobně popsány. Podrobnou strukturu a principy vyplňování uvádíme pouze u polí, která jsou specifická pro periodika.

Kontrolní pole a návěští

Kontrolní pole obsahují kontrolní čísla a další kódované informace, které jsou třeba pro strojové zpracování a vyhledávání záznamů.

¹⁷ Viz doporučená literatura na konci textu.

Pole 000, 001, 003, 005 – hodnota těchto polí je přímo generována užívaným automatizovaným knihovním systémem.

Pole 007 – nemá žádné indikátory a podpole, údaje jsou definovány pozicí. U periodik se obvykle vyplňuje na první pozici hodnota *t* (text) a na druhé pozici hodnota *a* (normální písmo).

Pole 008 – Údaje pevné délky

Pro periodika musí být **korektně** vyplněny **minimálně** následující údaje: datum založení záznamu (pozice 00-05), typ data (publikační status, pozice 06), datum/data vydání (pozice 07-14), kód země vydání (pozice 15-17), periodičita (pozice 18), pravidelnost vydávání (pozice 19), kód typu pokračujícího zdroje (pozice 21), kód jazyka vydání (pozice 35). Vyplnění pole 008 je **povinné!** – **dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“**

Typ data – publikační status – u periodik většinou vyplňujeme hodnotu *d* – pokud už časopis ukončil vydávání, popř. hodnotu *c*, pokud časopis je vydáván průběžně. U periodik je odlišné vyplňování pozic **data vydání**. Vyplňují se totiž obě data, tj. počáteční rok a popř. poslední rok vydávání periodika.

příklady:

d186u19uu – časopis s ukončeným datem vydávání, neznáme přesný rok začátku vydávání periodika, neznáme ani přesné desetiletí ukončení vydávání, víme jen že to bylo ve 20. století

c18849999 - aktivní periodikum, které dosud vychází, proto jsou místo konečného data vydání uvedena číslice 9999

Periodičita – určuje časový interval, ve kterém byla vydávána jednotlivá čísla. Hodnotu vybíráme z předdefinované nabídky, do podpole se hodnota promítne ve formě kódu

příklady:

neurčitelná periodičita

a ročně

d denně

m měsíčně

q čtvrtletně

w týdně

Periodicita se zároveň zapisuje i do pole 310 (současná periodicita) a popř. do pole 321 (předcházející periodicita).

Pravidelnost - hodnotu vybíráme z předdefinované nabídky, do podpole se hodnota promítne ve formě kódu

příklady:

n normalizovaně nepravidelný

r pravidelně

x nepravidelně

u není znám

Pole 022 – Mezinárodní standardní číslo seriálu (ISSN)

ISSN (International Standard Serial Number, mezinárodní standardní číslo seriálové publikace) je jednoznačným osmiciferným identifikátorem periodické publikace, který se začal postupně užívat od 60. let 20. století. U periodik v historických knihovních fondech se většinou neužívá.¹⁸

Pole 040 – Zdroj katalogizace - pole je obvykle generováno automaticky. Pro případ manuálního zadání platí zásady: **dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“**

Pole 041 – Kód jazyka - pole vyplňujeme v případě, že dílo je vícejazyčné nebo je překladem; hodnotu pole vybíráme z předdefinovaného slovníku : **dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“**

¹⁸ Periodikům s dlouholetou tradicí vydávání jsou čísla ISSN přidělována zpětně, lze se tedy setkat s historickým periodikem s kódem ISSN, např. Kraméryusowy Cýs. k. Pražské Posstowské Nowiny, ISSN 1803-2052.

Pole 044 – Kód země vydávající entity – pole vyplňujeme v případě, že dílo je vydáno současně ve více zemích (uvádíme zde všechny země, ve kterých bylo dílo současně vydáno); hodnotu pole vybíráme z předdefinovaného slovníku : **dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“**

Autorské údaje

Autorskými údaji rozumíme jména všech původců, kteří se podíleli na vzniku obsahu periodika. Vzhledem k tomu, že u periodik se tento údaj uvádí velmi výjimečně - periodika nemají hlavního původce, i původce s vedlejší rolí (editor, redaktor) se v průběhu vydávání často mění a nepovažují se tak za tak významné, aby se uváděli v těchto selekčních polích. Autory mohou být fyzické osoby či korporace (tj. právnický subjekt). Stejně jako u monografií i zde nezapisujeme případné jméno původce přímo, ale využíváme Souboru národních autorit (dále jen SNA), budovaný Národní knihovnou.

Pokud jméno autora není v SNA nalezeno, pokusíme se jméno dohledat v příslušné národní bibliografii, dokážeme-li odhadnout národnost autora. Podobu jména převezmeme a vyplníme příslušná podpole polí 100, 110, 700 a 710 zjištěnými údaji¹⁹. Není-li dohledání v národních bibliografiích úspěšné, vyplňujeme jednotlivé položky polí 100, 110, 700 a 710 sami podle stanovených pravidel s užitím podoby jména uvedeného v knize. ***Podrobnější metodika pro tvorbu autoritních záhlaví bude vydána samostatně.***

Struktura pole 100/700 *Osobní jméno* a způsob vyplnění a pole 110/710 *Jméno korporace* - **dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“**

Údaje o názvu

¹⁹ Tím připravíme základ pro zanesení námi zjištěného jména autora do SNA.

Názvové údaje u periodik stejně jako u monografií představují soubor informací, které zajišťují přesnou identifikaci konkrétního titulu. Názvové údaje se skládají z hlavního názvu titulu, dalších názvových údajů (podnázev, souběžný název) a z údajů o odpovědnosti. Pro zápis platí stejná pravidla jako u monografií (**viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“**), tj. název se zapisuje přesně, jak je uveden, s výjimkou psaní velkým písmen a interpunkce. U periodik lze opravit zjevné typografické chyby, neopravený název pak uvedeme do pole 246 jako variantní název.

Struktura pole 245 – Údaje o názvu a způsob vyplnění

Indikátory, interpunkce v polích – dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“

podpole \$a – Hlavní název – zapisujeme stejně jako u monografií (**dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“**). V průběhu vydávání však může dojít ke změně údajů hlavního názvu. Pokud se jedná o nevýznamnou změnu údajů (více v kapitole 2.4 Principy odborného zpracování periodik - *změna názvu periodika*), nevytváříme nový záznam, ale pouze uvedeme tuto variantu názvu do pole 246 – viz dále. Pokud se jedná o významnou změnu názvu, vytváříme zcela nový bibliografický záznam periodika a oba záznamy spolu propojíme prostřednictvím pole 247 – viz dále

podpole \$b – Další názvová informace - zde je situace odlišná od monografií. Vzhledem k tomu, že se podnázev může v průběhu vydávání periodika měnit, nepovažuje se za tak významný a je možné jej vůbec neuvádět, popř. uvést pouze v poznámce.

podpole \$c – Údaje o odpovědnosti – údaj o fyzické či právnické osobě, která se přímo nebo nepřímo podílí na vytvoření intelektuálního nebo uměleckého obsahu díla, případně fyzická či právnická osoba odpovědná za realizaci díla. Údaje o původcích uvádíme přesně v podobě uvedené na titulním listu, včetně označení role, dalších informací spojených se jménem původce. Zápis údajů o původcích se řídí výše uvedenými obecnými zásadami. Jak již bylo uvedeno výše, u periodik se údaje o odpovědnosti fyzických osob často mění, proto se v takovém případě neuvádějí. Jiná situace je u korporací, jméno instituce spojené s obsahem periodika může zůstat neměnné během dlouhé doby vydávání periodika.

Struktura pole 246 – Variantní názvy a způsob vyplnění

Zásady vyplňování tohoto pole jsou obdobné jako u monografií, tj. uvádíme zde podnázvy, souběžné názvy, přepis názvů do současného pravopisu, název, na jehož začátku je uvedeno v poli 245\$a jméno autora bez tohoto jména. Dále se sem uvedou významné názvy z obálky, tiráže, hřbetní název, živé a mrtvé záhlaví, pokud se liší od údajů v hlavním názvu – pozor na správné indikátory! Pokud údaj v poli 245 je uvozen členem (der, the, les atd.), pak v poli 245 člen ponecháváme a situaci ošetříme příslušnou číslicí v druhém indikátoru. Pokud však je uvozen členem název v poli 246, pak člen vynecháváme (druhý indikátor v tomto poli je určen pro zcela jiné informace). Variantní název tedy použijeme v případě, kdy ve zdrojích názvových údajů existují různé podoby názvu. Začíná-li hlavní název číslovkou (např. 150) je výhodné do variantního názvu uvést podobu názvu se slovním vyjádřením číslovky (např. stopadesát).

U periodik je toto pole velmi často využíváno, uvádíme zde všechny nevýznamné změny v názvu, všechny varianty názvu, které se objevovaly v průběhu vydávání periodika. Zdroje variantního názvu přehledně označuje **2. indikátor – dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“**

Příklad:

24500	\$a Kraméryusowy Cýs. k. Pražské Posstowské Nowiny
2463	\$a Kramériusovy císařské královské pražské poštovské noviny
2463	\$a Kramériovy císařské královské pražské poštovské noviny
2461	\$a Kraméryusovy Cýsařské král. Wlastenské nowiny
2461	\$a Cýsařské královske vlastenské nowiny
2463	\$a Kramériusovy císařské královské vlastenské noviny
2463	\$a Císařské královské vlastenské noviny
2463	\$a Kramériusovy cýsařské, královske, vlastenské nowiny pro weškeren národ slowenský
2463	\$a Nowiny
500	\$a Změny názvu: Kraméryusovy Cýsařské král. Wlastenské nowiny (15.2.1791-28.12.1805; opět 1817-19), Cýsařské královske vlastenské

nowiny (1.1.1806-23.12.1815), Kramériusowy cýsařské, kráľowské,
wlastenské nowiny pro weškeren národ slovenský (1816), Nowiny (1820)

Struktura pole 247 – Předcházející název a způsob vyplnění

Toto pole se užívá v případě, že u periodika došlo k významné změně v názvu a bylo třeba vytvořit nový záznam. Záznamy se spolu propojí prostřednictvím tohoto pole. První záznam je uvozen návěštím Předcházející název: toto návěští je generováno systémem. (pokud je tak generováno, pak hodnota druhého indikátoru je 0). Pro vyjádření složitějších vztahů mezi názvy lze využít poznámky 547 Poznámka k předcházejícím názvům.

1. indikátor – určuje, zda se bude vytvářet vedlejší záhlaví – pokud má hodnotu 0 - vedlejší záhlaví se nevytváří, pokud hodnotu 1 – vedlejší záhlaví se vytváří

2. indikátor – určuje, zda se bude zobrazovat poznámka – pokud má hodnotu 0, poznámka se zobrazuje, pokud má hodnotu 1, poznámka se nezobrazuje.

Podpole \$a, \$b, \$n, \$p – vyplňujeme obdobným způsobem jako u pole 245 – Údaje o názvu.

Nakladatelské údaje

Jedna z oblastí bibliografického popisu, zahrnující místo vydání, jméno nakladatele, datum vydání, popř. místo tisku, jméno tiskárny a datum tisku. Při jejich vyplňování platí stejné zásady jako u monografií (viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“) a to včetně interpunkce mezi jednotlivými podpoli. Rozdílné jsou však indikátory, které určují, zda se jedná o údaje o prvním, dočasném či posledním nakladateli:

1.indikátor – označuje chronologické pořadí v případě změn v nakladatelských údajích:

Prázdná pozice – periodikum má ukončené vydávání nebo nedošlo ke změnám

nakladatele

Hodnota 2 – se užívá, pokud se místa vydání či jméno nakladatele mění. Uvádějí se dočasní nakladatelé, tj. ti, kteří vydávali dílo mezi prvním a posledním nakladatelem

Hodnota 3 – používá se pro současného nebo posledního nakladatele

Užití indikátoru dokresluje příklad na konci tohoto oddílu

Struktura pole 260 – Nakladatelské údaje a způsob vyplnění

Podpole \$a – Místo vydání (tisku)

Místo vydání se přepisuje v podobě, jak je uvedeno v prameni popisu, v případě, že místo tisku uvedeno není, píšeme výraz [S.l.] v hranatých závorkách. Pokud se místo vydání mění, pravidla umožňují zapisovat pouze první z nich. Ostatní změny lze uvést v poznámce, nebo lze využít opakovatelného výskytu celého pole 260 i použitím podpole 3 (bude vysvětleno u popisu podpole 3)

Podpole \$b – Jméno nakladatele – do tohoto pole zapisujeme jméno nakladatele, název nakladatelství. Zásady popisu jsou obdobné jako u monografií. Pokud se jméno nakladatele v průběhu vydávání mění, pak opět platí povinnost uvést prvního z nich, ostatní změny lze uvést v poznámce, nebo lze využít opakovatelného výskytu celého pole 260 i použitím podpole 3.

Podpole \$c - Datum vydání (tisku) - je odlišné od monografií. Periodika většinou vycházejí v rozsahu více let, proto zde zapisujeme počáteční rok vydání, u ukončených periodik i poslední rok vydávání.

POZOR: pole 260\$c musí být v souladu s polem 008!

příklady:

1881 - časopis začal vycházet v roce 1881, dosud vychází

1885-1925 – ukončené vydávání časopisu, vyplněna obě data, stejně jako u monografií
je možné uvádět i odhady v letech vydávání, např. [1875]-1899, [187-]-1899, [1875?]-1899, [18--?]-[19--?]

podpole \$3 - Bližší určení dokumentu - podpole se používá, pokud se změnilý údaje o nakladateli či místu vydání a my vytváříme podrobnější rozpis nakladatelských údajů. Pak předradíme na počátku pole 260 podpole 3 s příslušným časovým údajem a vyplníme podpole a i b s novými hodnotami.

příklad:

24500 \$a Květy : \$b časopis věnovaný poučné zábavě i záležitostem národním
24631 \$a Kwěty
260 \$a Praha : \$b Jaroslav Pospíšil, \$c 1850-1990
2602 \$3 1865-1872 \$a Praha : \$b Julius Grégr
2602 \$3 1879-1916 \$a Praha : \$b Vladimír Čech
2602 \$3 1951-1990 \$a Praha : \$b Rudé právo
2603 \$3 1990-1990 \$a Praha : \$b Deltapress

Fyzický popis

Údaje fyzického popisu se zapisují do pole 300 – Fyzický popis. U periodik se uvádí počet svazků periodika, popř. údaje o dalších fyzických údajích, rozměru či doprovodném materiálu.

Struktura pole 300 – Fyzický popis a způsob vyplnění

Způsob vyplnění, interpunkce – viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

Indikátory: nepoužívají se

podpole \$a – Rozsah

u periodik se uvádí počet svazků, tj. počet čísel nebo sešitů periodika, která knihovna vlastní, a to jako ve tvaru: arabská číslice a výraz sv. U dosud vycházejícího periodika, či u periodika, u kterého nevlastníme všechny vycházející svazky, se žádná číslovka neuvádí, do podpole \$a se uvede mezera a za ní výraz sv.

příklady:

300 \$a20 sv.

300 \$a sv.

U historických fondů, ve kterých většinou nejsou obsaženy kompletní ročníky periodik od počátku do ukončení vydávání, doporučujeme druhý způsob zápisu, tj. uvést pouze výraz sv. bez počtu svazků.

podpole \$b – Další fyzický popis

Při vyplňování podpole \$b platí stejné zásady jako u monografií (viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“), ale zapisují se zde údaje, které jsou společné pro všechna čísla či sešity periodika. Pokud se např. údaje o ilustracích týkají pouze některých čísel nebo ročníků, pak se tato informace uvádí až v informacích o svazku.

Podpole \$c – Rozměr

Údaj o rozměru je z hlediska historických knihovních fondů velmi důležitý, protože je jedním z individuálních znaků exempláře. V případě periodik je však vyplnění tohoto údaje značně problematické. Vzhledem k tomu, že popisnou jednotkou je periodikum jako celek, je pravděpodobné, že rozměry jednotlivých ročníků se mohou více či méně měnit. Doporučujeme proto do *Podpole \$c – Rozměr* zaznamenat převažující rozměr periodika, který bude celý titul charakterizovat. Do poznámky pak uvedeme např. text „*uvedené rozměry periodika jsou převažující, výrazná odlišnost u ročníku.....- rozměr a x b*“. Tímto způsobem můžeme, považujeme – li to za nezbytné, uvést odlišnosti v rozměrech u více ročníků periodika.

Pro zápis hodnot do podpole \$c platí obecné zásady uvedené v „*Metodice bibliografického popisu starých tisků*“.

Podpole \$e – Doprovodný materiál

Při vyplňování podpole \$e platí stejné zásady jako u monografií (viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“), ale zapisují se zde údaje, které jsou společné pro všechna čísla či sešity periodika. Pokud se údaje o doprovodném materiálu týkají pouze některých čísel nebo ročníků, pak se tato informace uvádí až v informacích o svazku.

Údaje o číslování

Údaje o číslování se zapisují do pole 362 – Údaje o číslování. Jedná se o specifické pole, týkající se pouze pokračujících zdrojů. Uvádí se zde číselné a/nebo abecední, chronologické označení prvního a/nebo posledního sešitu, tak jak je uvedeno přímo v dokumentu

Indikátory

1. indikátor :

0 – pevné číslování

1 – bez pevného číslování

Tento indikátor určuje, zda byl údaj uveden v některém z čísel pokračujícího zdroje nebo je uveden jako volně formulovaná poznámka

2. indikátor :

Není definován

Podpole \$a - Číslování

V tomto podpoli uvádíme data a označení svazku, tak jak je uvedeno v jednotlivých sešitech či svazcích. Při popisu ukončeného seriálu se uvádí označení prvního sešitu, za pomlčkou označení posledního sešitu

příklady:

362 20 \$a No. 1 (1895)-č. 5 (1900)

362 20 \$a [Č. 1 (19--)]-

362 20 \$a 1943/1944-1945/1946

V těchto polích lze údaje zkracovat, používají se zkratky podle přílohy B a číslice podle přílohy C pravidel AACR2R.

Údaje o edici

Údaje o edici se zapisují do pole 490 a platí ze zcela stejná pravidla zápisu, interpunkce i užití podpolí jako u monografií - viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

Místo vydání – pole 984

Struktura pole 984 – Místo vydání a způsob vyplnění

Do pole 984 zapisujeme standardizovanou podobu místa vydání. Doplnujeme tak pole 260\$a Místo vydání, kde je hodnota zapsána v podobě, jak ji uvádí titulní list, případně další zdroje. Záznam standardizované podoby je důležitý zejména z důvodu vyhledávání. Pro zápis využíváme rejstřík jmen míst vydání u starých tisků, spravovaný Národní knihovnou ČR. Autoritní podoba je stanovena většinou v češtině, zároveň je zde bohatý odkazový aparát na všechny jazykové a další varianty pojmenování místa vydání.

Struktura podpolí a způsob jejich vyplňování je zcela totožný s monografiemi - viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

Poznámky

Pole 500 \$a – Všeobecná poznámka

Oblast poznámek je velmi rozsáhlá, zapisují se sem ty údaje, které nelze zapsat do předchozích oblastí. U pokračujících zdrojů se do poznámek navíc zapisují všechny změny, ke kterým došlo v průběhu vydávání. Většinou doplňují a rozšiřují již uvedené údaje, ať už se týkají názvu, původců, nakladatelských údajů, fyzického popisu. Pokud není uvedeno jinak, poznámky se uvádějí do nového výskytu pole 500\$a. Vedle toho se mohou zobrazovat též poznámky generované z jiných polí – 246 Variantní název, 247 Předcházející název, 310 Současná periodicitu, 321 Předcházející periodicitu, 362 Údaje o číslování, 76X-76X Propojovací pole (např. záhlaví předcházejícího či následujícího periodika).

U pokračujících zdrojů, vzhledem k častým změnám v řadě polí a podpolí se uvádí jen nezbytně nutné poznámky. Do pole 500 tak uvádíme tyto poznámky:

Pramen hlavního názvu – pokud je název převzatý z náhrady titulní stránky.

Př.: 500 \$a Název z knihařské vazby

500 \$a Název z obálky.

Poznámky o menších změnách v hlavním názvu

Př.: 500 \$a Změna názvu: Jihočeské národní divadlo v Budějovicích: r. 1939-1940

(hlavní název periodika v poli 245\$a Jihočeské národní divadlo v Č. Budějovicích)

500 \$a V některých sešitech název: Jihočeské nár. divadlo v Č. Budějovicích

Pokud nepopisujeme podle prvního existujícího čísla prvního ročníku periodika, protože ho ve fondu nemáme, je povinná poznámka, týkající se zdroje popisu. Pokud nemáme možnost záznam periodika převzít z katalogu jiné knihovny, pak vytvoříme záznam podle prvního dostupného čísla, které vlastníme. Pak je povinná poznámka v poli 500, která je uvozena návěštím **Popsáno dle:** Zde uvedeme číslo a rok periodika, odkud čerpáme údaje. U nečíslovaných seriálů uvedeme název, popř. odpovědnost tak, aby bylo možné přesně identifikovat daný svazek nebo sešit periodika.

Př.: 500 \$a Popsáno dle: Roč. 5, č. 2, 1885

Z ostatních poznámek je možné využít poznámku:

Pole 515 - Poznámka o nepravidelném číslování

Pole 547 - Poznámka k předcházejícím názvům

Propojovací pole

Propojovací pole je skupina polí 76X až 78X, která umožňují propojení mezi jednotlivými záznamy periodik, např. na předchozí název periodika.

Pole 780 - Předcházející záhlaví

Do pole 780 se zapisuje údaj o předchůdci popisné jednotky, pokud je známo. Pokud se z tohoto pole vytváří poznámka, zobrazuje se s návěštím, které se generuje podle hodnoty druhého indikátoru v tomto poli

1.indikátor : určuje, zda se poznámka generuje

0 = poznámka se generuje

1 = poznámka se negeneruje.

2.indikátor : určuje typ propojení

0 = Dříve jako

- 1 = Dříve částečně jako
- 2 = Nahrazuje
- 3 = Nahrazuje částečně
- 4 = Vznikl sloučením
- 5 = Absorboval
- 6 = Absorboval částečně
- 7 = Oddělil se od

podpole \$a - Hlavní záhlaví

Pr.: 245 00 \$aČtenář : \$b měsíčník pro práci s knihou

780 02 \$aKnihy a čtenáři

Pole 780 Předcházející záhlaví

Toto pole obsahuje údaje o nástupci základní popisné jednotky. Stejně jako u předchozího pole, pokud se z tohoto pole vytváří poznámka, zobrazuje se s návěštím, které se generuje podle hodnoty druhého indikátoru v tomto poli.

1.indikátor : určuje, zda se poznámka generuje

- 0 = poznámka se generuje
- 1 = poznámka se negeneruje.

2.indikátor : určuje typ propojení

- 0 = Dále jako
- 1 = Dále částečně jako
- 2 = Po zániku nahrazen
- 3 = Po zániku částečně nahrazen
- 4 = Zanikl včleněním do
- 5 = Zanikl částečným včleněním do
- 6 = Rozděлил se na ... a ...
- 7 = Sloučením s ... vznikl ...
- 8 = Zpětný návrat k:

Lokační údaje, povinné pro SK ČR – pole 910

Lokační údaje, povinné pro SK ČR se zapisují do pole 910. Toto pole je povinné v případě, že záznam periodika je zasílán do Souborného katalogu České republiky. Pravidla pro vyplňování tohoto pole jsou převzata z materiálu Souborného katalogu ČR http://www.caslin.cz/spoluprace/standardy/pole_910/. Povinně vyplňovaná podpole jsou označené **tučně**; NO = podpole je neopakovatelné

podpole \$a – Sigla vlastníka

podpole \$o - Rok aktualizace odběru (NO) - uvádí se v podobě RRRR u periodik s otevřeným odběrem

podpole \$r - Roky odběru (NO) - podpole \$r má prioritu a musí být vždy vyplněno u seriálů s periodicitou častější než 1x ročně. U ročenek, seriálů s řidší či nepravidelnou periodicitou může být místo podpole \$r vyplněno podpole \$s - svazky (které může kromě svazku obsahovat i rok v závorce). Zatímco údaje v podpoli \$r musí být zapsány jednotným způsobem, v podpoli \$s je možné pro lepší přehlednost uvádět i návěští typu Sv., Vol. apod. Pro obě podpole se používá jako oddělovač pro označení rozsahu pomlčka (bez mezer) a pro oddělení nenavazujících údajů čárka (rovněž bez následující mezery). V případě nutnosti mohou být vyplněna obě podpole (r,s).

První letopočet se zapisuje čtyřčíslím; pro další se používá pouze dvojčíslí, pokud se nepřechází ze století do století.

Z hlediska periodik v historických knihovních fondech do podpole \$r zaznamenáváme roky, ve kterých byla periodika uchovaná ve fondu vydávána

příklady:

910 \$r 1980-	odběr pokračuje bez přerušení
910 \$r 1990-?	odběr nebyl ukončen, ale docházení je nejisté
910 \$r 1950-70	ukončený nepřerušovaný odběr
910 \$r 1952-67,72-79,90-	přerušovaný odběr (nepřechází ze století do století)
910 \$r 1886-95,1897-1925,1931-2000,03	přerušovaný odběr (přechází ze století do století)

podpole \$s – Odebírané svazky (NO) - podpole je vhodné pro seriály s řidší periodicitou, např. ročenky a sborníky. Není formalizované, mohou se zde používat návěští (Vol., Sv.). Je-li to užitečné, lze uvést zároveň svazek i rok v tomto podpoli tak,

že upřesňující rok bude v závorce. Pro interval se používá pomlčka, pro přerušení čárka, doporučuje se nepoužívat mezery, pokud to není na úkor přehlednosti.

podpole \$u- Doba uchovávání (NO) - uvádí se pouze číslice, po kolika letech se titul vyřazuje. Vyplnění pole není povinné

podpole \$p - Poznámka - informace o prezenčním půjčování, spolehlivosti docházení seriálu.

podpole \$o - Rok aktualizace údajů o odběru - uvádí se ve tvaru RRRR u nově nahlášených periodik s otevřeným odběrem v podpoli r, kde lze očekávat, že počátkem dalšího roku již bude knihovna vědět, zda v odběru pokračuje.

POZOR : Toto podpole se týká současného odebírání periodik, tj. u uzavřených historických fondů se nevyplňuje.

příklady:

\$aABA001 \$sVol.1-10

\$aABA001 \$r2000-02,05- \$o2006 \$u2 (uchovává se 2 roky)

\$aABA001 \$r1960-80 \$p1960-70 mfš,1979 neúpl.

\$aABA001 \$sVol.5(2000)-10(2005)

\$aABA001 \$sVol.14-18,25-

Příklad záznamu NKP :

001 cps19950356390

003 CZ-PrSKC

005 20131109220855.0

008 900715d18501990xr-wr-p--\$\$\$u\$----0cze--

015 \$a cnb000356390 \$z cnb001277218 \$z cnb001656573

022 \$a 0023-5849

040 \$a ABA001 \$b cze \$d ABA001

24500 \$a Květy : \$b časopis věnovaný poučné zábavě i záležitostem národním

24631 \$a Kwěty

260 \$a Praha : \$b Jaroslav Pospíšil, \$c 1850-1990

2602 \$3 1865-1872 \$a Praha : \$b Julius Grégr

- 2602 \$3 1879-1916 \$a Praha : \$b Vladimír Čech
- 2602 \$3 1951-1990 \$a Praha : \$b Rudé právo
- 2603 \$3 1990-1990 \$a Praha : \$b Deltapress
- 300 \$a sv. ; \$c 33 cm
- 310 \$a 1x týdně \$b 1951-1990
- 321 \$a 1x měsíčně \$b 1879-1916
- 321 \$a 1x týdně \$b 1865-1872
- 321 \$a 3x týdně \$b 1850
- 3620 \$a Roč.16, č. 1 (1850)-roč. 16 č. 26 (1850); Roč. 1, č. 1 (30. 11. 1865)-roč. 7, 30 (1872); Roč.1 (1879) roč. 38 (1916); Roč. 1, č. 1 (1951)-roč. 40, č. 52 (1990)
- 500 \$a V letech 1865-1872 redaktoři Vítězslav Hájek a Jan Neruda, na vydávání se podíleli Svatopluk Čech (od r.1888), Václav Čech (od r. 1887), Vladimír S. Čech (od r. 1906)
- 500 \$a R. 1872 prodány JUDr. Fr. Skřejšovskému
- 500 \$a Od 1869 i zvlášť prodejné vydání v měsíčních sešitech; od r. 1879 stránkování zpočátku čtvrtletní, posléze pololetní. Výjimečně chybné stránkování
- 500 \$a Přílohy: Česká včela (1x za 2 týdny, od r. 1866), Módní příloha (od r. 1867), Bazar (1x za 2 týdny, od r. 1869), Ženské listy (1x měsíčně, od r. 1870)
- 500 \$a Rozsah a rozměry pro registraci: 52x64 s., 275/325
- 500 \$a Změny podnázvů: Týdeník k zábavě a poučení; Týdenník belletristický a lehce poučný s přílohou Česká včela (1865-1872); Listy pro zábavu a poučení s časovými rozhledy (1879-1887); Kwěty české : Týdeník pro celou rodinu (1990)
- 6530 \$a zábava \$a poučení \$a volný čas
- 78002 \$t Ranní list \$x 1801-3023
- 78500 \$t Týdeník Květy \$x 0862-898X
- 900 \$a ABA001 \$b 15
- 910 \$a ABA001 \$q v \$x cps19950356390 \$b 54 A 197 \$b 63 B 28 \$b 54 B 2716 \$b 54 B 2513 \$b 54 D 962 \$b 54 E 16616 \$b 54 E 20020 \$r 1850,65-72,1879-1916,51-90 \$w l

4. Metodika zpracování kartografických děl

4.1. Základní pojmy

Z hlediska historických knihovních fondů kartografickými díly myslíme především mapy a jejich soubory.

Mapa - dle ČSN 730402²⁰ mapa je zmenšený generalizovaný konvenční obraz Země, nebeských těles, kosmu či jejich částí, převedený do roviny pomocí matematicky definovaných vztahů (kartografickým zobrazením), ukazující podle zvolených hledisek polohu, stav a vztahy přírodních, socioekonomických a technických objektů a jevů. V historických knihovních fondech mají mapy obvykle podobu jednotlivých volných listů (mohou být doplněny rejstříkem a textem) zařazených jako samostatná inventární jednotka s vlastní signaturou, souboru volných listů uložených v k tomu účelu zřízených kazet, pouzder či jiných přebalů (inventární jednotkou je kazeta, pouzdro,...), častou podobu mají mapy jako samostatné přílohy vložené do jiného typu dokumentu. Historická, grafická a výtvarná hodnota map může být na takové úrovni, kdy zpracování samostatného bibliografického záznamu je účelné i pro jednotlivé mapové listy vložené do souboru či jiného dokumentu. V takových odůvodněných případech zpracujeme tyto přílohy v samostatném záznamu (podobně jako přitisk) a propojíme s mateřským záznamem.

Atlas - soubor map spojených účelem, tematikou, měřítkem (řadou měřítek), generalizací a dalšími systémovými hledisky, zpracovaný koncepčně kartograficky a polygraficky jako jednotné dílo²¹. Atlas má obvykle podobu vázané knihy, bývá doplněn rejstříkem a doprovodným textem. Za atlas lze považovat i soubor volných mapových listů vložených jako soubor do k tomu účelu zřízené kazety, pouzdra či jiného přebalu avšak při zachování výše uvedeného jednotícího principu. Za popisnou jednotku pak považujeme celý tento soubor.

Plán – do kategorie kartografických děl řadíme také plány = mapy malé části zemského povrchu (města, obce, parků, bitvy, polního tažení apod), které nemají matematicky

²⁰ ČSN 73 0402 (730402) Značky veličin v geodézii a kartografii.

²¹ Definice převzata z Katalogizace kartografických dokumentů, Praha, Národní knihovna 2005.

definovány vztahy k zemskému zakřivení²². Plány mají fyzickou podobu shodnou s mapami - podobu jednotlivých volných listů (mohou být doplněny rejstříkem a textem) zařazených jako samostatná inventární jednotka s vlastní signaturou, souboru volných listů uložených v k tomu účelu zřízených kazet, pouzder či jiných přebalů (inventární jednotkou je kazeta, pouzdro,...), častou podobu mají plány jako samostatné přílohy vložené do jiného dokumentu. Hodnota (historická, grafická, umělecká, informační) plánů může být na takové úrovni, kdy zpracování samostatného bibliografického záznamu je účelné i pro jednotlivé plánové listy vložené do souboru či jiného dokumentu. V takových odůvodněných případech zpracujeme tyto přílohy v samostatném záznamu (podobně jako přitisk) a propojíme s mateřským záznamem. Plány mohou mít rovněž podobu vázanou, svým charakterem se velmi blíží atlasu

Mapový výřez - vybraná část mapy obvykle v jiném měřítku umístěná do jiné mapy

Měřítko mapy - udává poměr zmenšení délky měřené na mapě k délce ve skutečnosti. Měřítko má obvykle podobu tzv. číselného měřítka, které udává, kolikrát je délka změřená na mapě zmenšena. Udává se poměrem $1 : M$, kde M je měřítkové číslo. Číselné měřítko zpravidla doprovází *měřítko grafické*, vyjadřující měřítko mapy formou úsečky s číselným označením hodnoty délky úsečky, respektive jejích jednotlivých částí

Popisná jednotka – mění se v závislosti na typu kartografického dokumentu. V případě volných mapových listů a plánů je popisnou jednotkou každý mapový list či plán. Popisnou jednotkou atlasu je soubor map spojený do společné vazby. Pokud se jedná o soubor kartografických dokumentů bez společného názvu či atlas uložený v nesvázané podobě, rozhodne katalogizátor o popisné jednotce v závislosti na hodnotě díla – popisnou jednotkou může být v tomto případě jak celý soubor (jednotlivé mapy lze podrobně popsat v poli Formalizovaná poznámka o obsahu – viz dále) tak jednotlivé mapové listy. Česká katalogizační praxe obvykle doporučuje zvolit popisnou jednotku na úrovni celého souboru.²³ Mapový výřez není popisnou jednotkou a je popisován formou formalizované poznámky o obsahu.

²² Definice převzata z Katalogizace kartografických dokumentů, Praha, Národní knihovna 2005.

²³ ANDRESOVÁ, I. *Katalogizace kartografických dokumentů : příručka pro katalogizátora s příklady ve formátu UNIMARC a MARC 21*. 1. vyd. Praha: Národní knihovna České republiky, 2005. s.18 ISBN 80-7050-467-6.

Inventární jednotka – obvykle se shoduje s popisnou jednotkou

4.2. Základní chyby v evidenci kartografických děl a způsob jejich řešení

Kartografická díla tvoří poměrně významnou část historických knihovních fondů. Zejména historické atlasy 16. – 18. století, v nemalé míře kolorované, se řadí mezi mimořádně hodnotná díla jak z hlediska kartografického, tak z hlediska uměleckého, typografického a samozřejmě historického. Aristokratické knihovní fondy obsahují velmi četnou literaturu z oblasti vojenství, dějin válek i vojenské teorie. Tituly jsou v nebývalé míře doplněny samostatnými či vloženými mapami a plány, které představují dosud ne zcela zhodnocený informační pramen i pro soudobé badatele v oblasti vojenských dějin. Zpracování těchto titulů je proto nutné věnovat mimořádnou pozornost a zajistit jejich odpovídající zpřístupnění odborné badatelské veřejnosti.

Dosavadní úroveň evidence a odborného zpracování historických knihovních fondů ve správě NPÚ, ale i dalších institucí, není obvykle na takové úrovni, aby evidenční podklady zachytily výše uvedené typy kartografických děl v potřebné podrobnosti, umožňující automatizovanou selekci.

Základní chybou v dosavadním způsobu evidence kartografických děl tak je

nerespektování principu popisné a inventární jednotky – podobně jako u periodik i u kartografických děl existuje značná nejednotnost v chápání popisné a inventární jednotky především volných mapových listů shromážděných do souborů. Principem inventární jednotky u souboru map, který byl vytvořen dodatečně (nevznikl tedy jako záměr vydavatele) a nemá žádný jednotící princip je každý mapový list, kterému je přidělena samostatná signatura. Jak bylo uvedeno výše, česká katalogizační praxe doporučuje zvolit za popisnou jednotku celek, čemuž odpovídá i stav evidence takových dokumentů v historických fondech. Signatura je pak přidělena pouze celku (kazetě, pouzdru,...), jednotlivé mapové listy zůstávají bez vlastní evidence. Zde je nutné velmi pečlivě vážit, zda tento princip odpovídá hodnotě kartografických dokumentů v souboru

Řešení : u souboru map, který byl vytvořen dodatečně a jeho jednotlivé listy mají vysokou kvalitu, je nezbytné provést odpovídající rozčíslování a přidělení

signatur. Samostatnou signaturu obdrží rovněž kazeta, pouzdro, apod., ve kterém je soubor map uložen. Pro zachování stávající posloupnosti evidence volíme pro kazetu, pouzdro apod. první přidělenou signaturu a až následně přidělíme signaturu mapovým listům.

Příklad : kazeta s mapami má signaturu ZK KZ 02058. Rozčíslování provedeme způsobem, kdy kazeta bude mít např. signaturu ZK KZ 02058_01, první mapa pak bude mít signaturu ZK KZ 02058_02

nevyužití principu formalizované poznámky k obsahu – tato chyba je vztažena především ke skutečnosti, že dosavadní datová základna zpravidla neuvádí, v tomto případě mimořádně důležité, informace o kartografických dokumentech vložených do jiných typů děl – viz zmíněné mapy a plány ve vojenských publikacích. Existence těchto kartografických děl tak není dosud vůbec zaznamenána, což je chybou nejen z hlediska odborného zpracování titulů, tak i z hlediska majetko-správního pohledu na evidenci historických knihovních fondů

Řešení : řešením je jednoznačně doplnit potřebné informace o kartografických dílech do příslušného pole MARC21 v souladu s touto metodikou.

kartografický dokument je zpracován jako klasická tištěná kniha – vzhledem ke specifikům zpracování kartografických dokumentů je důležité rozpoznat, že dokument je kartografickým dílem. Tato chyba je nejčastější při zpracování atlasů

4.3. Struktura polí MARC21 pro bibliografický popis kartografických dokumentů

Bibliografický popis kartografických dokumentů vytváříme pomocí přesně definovaných pravidel – standardů platných pro katalogizaci v České republice – tj. AACR2R, ISBD (CM). Záznam je vytvářen ve formátu MARC21. Jednotlivá pole a podpole MARC21 jsou očíslována a zároveň je pravidly stanoven obsah pole a způsob jeho vyplnění, případně jsou definovány tzv. indikátory, které dále specifikují charakter obsahu polí. Bibliografický popis kartografických dokumentů z velké části respektuje

obecná pravidla bibliografického popisu dle AACR2R a ISBD (CM). Tato společná pole uvádíme dále pouze v přehledu s odkazem na „Metodiku rozšířeného bibliografického popisu starých tisků se zaměřením na tisky 16. stol v zámeckých knihovnách ČR“, kde jsou pole i způsoby jejich vyplnění podrobně popsány. Podrobnou strukturu a principy vyplňování uvádíme pouze u polí, která jsou specifická pro kartografické dokumenty²⁴.

Kontrolní pole a návěští

Pole 000, 001, 003, 005 – hodnota těchto polí je generována přímo užívaným automatizovaným knihovním systémem.

Pole 007 – nemá žádné indikátory a podpole, údaje jsou definovány pozicí. U kartografických dokumentů jsou znakové pozice specifikovány takto:

00 – hodnota *a* (tato hodnota se užívá pro všechny kartografické dokumenty s výjimkou globu)

01 – hodnota *d* (popisnou jednotkou je atlas)

hodnota *j* (popisnou jednotkou je dvojrozměrná mapa)

Další pozice specifikují barvu (pozice 03), fyzický nosič (04), typ reprodukce a způsob (05 a 06), polaritu (07). Ne všechny tyto pozice je povinné specifikovat, záleží na způsobu a podrobnosti zpracování. Některé z těchto hodnot lze přímo nastavit přímo v automatizovaném knihovnickém systému.

Pole 008 – Údaje pevné délky

Pro kartografické dokumenty musí být **korektně** vyplněny **minimálně** následující údaje: datum založení záznamu (pozice 00-05), typ data (publikační status, pozice 06),

²⁴ Katalogizaci historických map se podrobně mimo jiné věnuje článek NOVOTNÁ, Eva. Staré mapy a grafiky v Geografické bibliografii ČR on-line. *Knihovna* [online]. 2013, roč. 24, č. 1, s. 59-75 [cit. 2014-12-03]. Dostupný z WWW: <<http://knihovna.nkp.cz/knihovna131/13105.htm>>. ISSN 1801-3252.

datum/data vydání (pozice 07-14), kód země vydání (pozice 15-17), typ kartografického dokumentu (pozice 25), kód jazyka vydání (pozice 35). Vyplnění pole 008 je **povinné!** – dále viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

typ kartografického dokumentu - tento jednoznakový abecední kód určuje typ popisovaného kartografického dokumentu:

hodnota *a* – jednotlivá mapa

hodnota *d* – globus

hodnota *e* – atlas

pole 040 – Zdroj katalogizace - pole je obvykle generováno automaticky. Pro případ manuálního zadání platí zásady - viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

pole 041 – Kód jazyka - pole vyplňujeme v případě, že dílo je vícejazyčné nebo je překladem; hodnotu pole vybíráme z předdefinovaného slovníku – dále viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“. Vyplňujeme např. v případech, že je v kartografickém dokumentu více jazyků, např. když mapa přesahuje do více států a jsou tam místní jména ve více jazycích nebo v případě vícejazyčných doprovodných vlastivědných textů.

Př.: 041 0# \$a cze \$a eng \$a ger

pole 044 – Kód země vydávající entity – pole vyplňujeme v případě, že dílo je vydáno současně ve více zemích (uvádíme zde všechny země, ve kterých bylo dílo současně vydáno); hodnotu pole vybíráme z předdefinovaného slovníku – dále viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

Autorské údaje

Autorskými údaji rozumíme jména všech původců, kteří se podíleli na vzniku obsahu knihy, případně její výzdoby. Autory mohou být fyzické osoby či korporace (tj. právnický subjekt). U kartografických materiálů se velmi často objevuje osoba kartografa, v případě kreslených map jej uvádíme většinou do hlavního záhlaví. V ostatních, nejasných případech záleží na úsudku katalogizátora, zda zvolí vedlejší či hlavní záhlaví, ale většinou se jedná o záhlaví vedlejší. Pro korporaci uvedeme hlavní záhlaví tehdy, kdy je jasně uvedeno, že její role není pouze distribuční či výrobní, ale že se nějakým způsobem podílela i na vzniku dokumentu.

U starých tisků – kartografických dokumentů lze za původce knihy považovat i tiskaře a případně nakladatele, lze je tedy pro snazší vyhledávání uvádět i do autorských údajů s vedlejší rolí (pole 700 a 710). Pro zápis autorských údajů jsou definovaná pole MARC21. Pro *autory – fyzické osoby pole 100* (pro hlavního autora, respektive pro prvního autora ze tří – tzn. hlavní text má tři autory) a *pole 700* (pro druhého a následné autory, popř. i pro prvního autora, pokud hlavní text má více než tři autory)²⁵; *pro autory – korporace pole 110 a 710, pro konference (akce) – pole 111 a 711*. Další informace, týkající se standardizované podoby autorských údajů viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“.

Zdroj autorských údajů

Hlavním pramenem popisu (kromě tištěných atlasů) je vlastní kartografická jednotka, popř. pouzdro (obálka, obal) nebo krabice. Pokud informace není dostupná z hlavního pramene, převezme se z jakéhokoli doprovodného tištěného materiálu -leták, brožura. Hlavním pramenem pro tištěné atlasy je titulní stránka **dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“**.

Struktura pole 100/700 – Osobní jméno a způsob vyplnění - dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“

Struktura pole 110/710 – Jméno korporace a způsob vyplnění - dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“

Údaje o názvu – pole 245

Názvové údaje stejně jako u knih představují soubor informací, které zajišťují přesnou identifikaci konkrétního titulu, skládají se z hlavního názvu titulu, dalších názvových údajů (podnázev, souběžný název), údajů o názvu a pořadí dílů u vícesvazkových děl a z údajů o odpovědnosti. U kartografických materiálů název někdy obsahuje i informaci o měřítku mapy. Ačkoli tento údaj budeme uvádět ve specifických údajích, zapíšeme jej i jako součást hlavního názvu. Údaje o názvu zapisujeme do **pole 245**.

Zdroj názvových údajů

Zdroj názvových údajů se na rozdíl od knih liší. Hlavním pramenem popisu (kromě tištěných atlasů) je vlastní kartografická jednotka, popř. pouzdro (obálka, obal) nebo krabice. Pokud informace není dostupná z hlavního pramene, převezme se z jakéhokoli doprovodného tištěného materiálu -leták, brožura. Hlavním pramenem pro tištěné atlasy je titulní stránka **dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“**.

Struktura pole 245 – Údaje o názvu a způsob vyplnění

Zásady vyplňování, interpunkce a indikátory – **viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“**

podpole \$a – Hlavní název – zapisujeme pouze text hlavního názvu dle uvedených obecných zásad z hlavního pramene popisu. Pokud nemůže být název zjištěn v žádném prameni, vytvoříme umělý stručný popisný název a uzavřeme jej do hranatých závorek [...] a na skutečnost, že název byl vytvořen uměle, upozorníme v obecné poznámce 500. Umělý název by měl vždy obsahovat název zeměpisné oblasti, kterou dokument zachycuje, měl by být stručný a pokud možno v jazyce popisné jednotky. Zdůrazňujeme, že umělý název uvádíme pouze v případě, že jsme nemohli zjistit název kartografického dokumentu v žádném prameni.

Začíná-li hlavní název vlastním jménem autora, je možné zvolit variantu zopakovat celý hlavní název v poli 246\$a – Variantní název, kde bude text uveden bez jména autora“

podpole \$h – Obecné označení druhu dokumentu

Toto je zcela nové pole, které se objevuje u speciálních druhů dokumentů. Zde se povinně zapisuje výraz *kartografický dokument* v hranaté závorce, a to vždy za hlavním názvem

Sb – Další názvová informace – další názvovou informací se rozumí především podnázev a souběžný název. Více viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“.

podpole Sc – Údaje o odpovědnosti – Pro zápis údajů o odpovědnosti platí obecná pravidla, uvedená v „*Metodice bibliografického popisu starých tisků*“. Uvádíme zde jméno osoby, kterou považujeme za významnou z hlediska jejich podílu na intelektuálním nebo uměleckém obsahu dokumentu (autor mapy, autor textu u kartografického dokumentu s významným podílem textu, hlavní kartograf atd.). Zapisujeme též jméno korporace, pokud její podíl přesahuje pouhé vydání či distribuci dokumentu.

podpole Sn – Číslo části/sekce díla – u vícesvazkových děl označení jednotlivých svazků uvedené v prameni popisu. Uvádíme v podobě uvedené na titulním listu, včetně případných zkratk a slovního vyjádření číselného označení. Podobu zápisu zásadně **NEMĚNÍME**.

podpole Sp – Název části/sekce díla – u vícesvazkových děl název jednotlivých svazků uvedený na titulním listu. Zapisujeme dle obecných zásad jako u hlavního názvu.

Struktura pole 246 – Variantní názvy a způsob vyplnění

Platí stejné zásady jako u „*Metodice bibliografického popisu starých tisků*“

Podpole \$a, \$b, \$n, \$p – vyplňujeme obdobným způsobem jako u pole 245 – Údaje o názvu. Výjimkou je zápis mluvnických členů stojících na prvním místě názvu – tyto členy ve variantním názvu *vynecháme*

Údaje o vydání – pole 250

Zásady vyplňování – viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

Podpole \$a – Označení vydání – údaj opisujeme ve tvaru a jazyku uvedeném na titulním listu včetně případných slovních označení. Pokud údaj o vydání není uveden a není možné jej zjistit ani z jiných zdrojů, *podpole a* zůstává nevyplněné

Oblast matematických a dalších specifických údajů – pole 255

Tato oblast se používá pro zápis specifických údajů pouze u vybraných druhů dokumentů. U kartografických dokumentů se tato oblast týká tzv. matematických údajů (tj. údaj o měřítku, údaj o kartografickém zobrazení a údaj o souřadnicích a ekvinokciu)

Interpunkce:

; před kartografickým zobrazením

() údaj o souřadnicích a ekvinokciu, popř. mezi nimi ;

, před epochou

() číselné označení objektu

; (mezera, středník, mezera) před označením formátu

Př.:

255 \$aMěřítko 1:250 000 ; \$b univerzální příčné Mercatorovo zobrazení (135.00° v.d.-153.92° v.d./9.00° jš-29.83° j.š.)

Podpole \$a - Údaj o měřítku

Údaje o měřítku jsou údaje povinné pro Souborný katalog ČR . Zapisujeme do pole **255**.

Měřítko kartografické jednotky uveďte znázorněním symbolického zlomku jako poměru *1:* s úvodním slovem *Měřítko*. Uvádí se i tehdy, je-li měřítko zapsáno jako součást názvu

Př.: Měřítko 1:50 000

Měřítko [ca] - pokud údaj o měřítku není uveden v žádném prameni (hl. pramen, doprovod. materiál, pouzdro), vypočte je z grafického měřítka, ze souřadnicové sítě.

Pak se uvádí do hranatých závorek s výrazem ca. Je-li možné měřítko odhadnout srovnáním s jinou mapou s uvedeným měřítkem, zápis je stejný

Př.: Měřítko [ca 1:63 360]

Měřítko neuvedeno - pokud měřítko nelze určit srovnáním, uveďte výraz *Měřítko neuvedeno*

Měřítko x-y - pokud měřítko v rámci jedné popisné jednotky (obsahuje jednu hlavní mapu) kolísá a jsou známy krajní hodnoty, uvedou se obě měřítka a spojí se spojovníkem.

Př.: Měřítko 1:15 000-1:25 000

Měřítka různá – pokud hlavní mapy mají více než jedno měřítko – uvedeme výraz *Měřítka různá*

Měřítko nezakresleno - pokud měřítko není zakresleno, uveďte výraz *Měřítko nezakresleno* a neodhadujte

Všechna uvedená pravidla o měřítku se vztahují na hlavní mapy, měřítka mapových výřezů nebo doplňkových map se v oblasti matematických údajů nezohledňují. Pokud je považujeme za důležitá, je možné je uvést v oblasti poznámek.

U historických map bývá měřítko uvedeno v jiných délkových mírách, např. v palcích, mílích, rakouských mílích atp. Je třeba zjistit, jaký je poměr těchto délkovým měr k centimetru atp., vypočítat a zaokrouhlit na tisíce. Údaj se pak запиše Měřítko ca [1:105 000]. Originální údaj v původních délkových mírách uvádíme do poznámky 500.

Podpole Sb - Údaj o kartografickém zobrazení

Jedná se o volitelné pole, uvede se, pokud se nachází v popisné jednotce, výrazy lze zkracovat, údaje jsou uzavřeny v kulaté závorce)

Př.: kuželové stejnodélné zobrazení

Volitelný je též záznam údajů o souřadnicích a ekvinokciu

Př.: (74° 50' z.d.-74° 40' z.d./ 45° 05' s.š.-45° 00' s.š)

U hvězdných map se uvádějí hodnoty rektascenze a deklinace

Nakladatelské údaje

Jedna z oblastí bibliografického popisu, zahrnující místo vydání, jméno nakladatele, funkci distributora, příp. výrobce, datum vydání, popř. místo tisku, jméno tiskárny a datum tisku. Nakladatelské údaje zapisujeme do pole 260.

Struktura pole 260 – Nakladatelské údaje a způsob vyplnění

Zásady vyplňování, interpunkce, struktura polí viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

Fyzický popis

Údaje fyzického popisu se zapisují do pole 300 – Fyzický popis. Vyplňování tohoto pole je, s výjimkou tištěných atlasů, podstatně odlišné než u knih.

Struktura pole 300 – Fyzický popis a způsob vyplnění

Indikátory: nepoužívají se

Užívané zkratky a pojmy:

s. = zkratka pro označení počtu stran

l. = zkratka pro označení počtu listů

s. příl./obr.příl. = označení počtu stran/listů přílohy

Interpunkce:

Podpoli \$b – další fyzický popis - předchází dvojtečka :

Podpoli \$c – rozměr – předchází středník ;

Podpoli \$e – doprovodný materiál – předchází znaménko plus +

podpole \$a – Rozsah

Do pole zapisujeme arabskou číslici a jeden z následujících výrazů:

atlas, diagram, globus, mapa, mapová sekce, profil, reliéfní model, řez, pohledová mapa. Lze uvést i přibližný počet map

Příklady

300\$a 1 atlas

300\$a 1 mapa

300\$a ca 800 map

Pokud je více než jedna mapa vytištěna na jednom nebo více listech, specifikuje se počet map a počet listů

Příklady

300\$a 6 map na 1 listu

300\$a 4 mapy na 2 listech

300\$a 1 mapa na 4 listech

(pokud je mapa ve více částech a ty patří k sobě, aby vytvořily 1 mapu)

U atlasu lze připojit k údaji o rozsahu i podrobné údaje o vlastním stránkování v kulatých závorkách

Příklad

300\$a 1 atlas (XVII, 50 s., 74 mapových listů)

podpole \$b – Další fyzické údaje

U kartografických dokumentů se do tohoto pole zapisují údaje týkající se uspořádání, způsobu výroby, počtu map v atlase, barya, prostředku, materiálu, upevnění mapy

300\$a 1 atlas (330 s.) : \$b ca 150 map

uspořádání mapy - pro každé neobvyklé uspořádání mapy (map) na listu (listech), použijte výrazy:

300\$a 1 mapa : \$b obě strany

– mapa pokračuje ve stejném měřítku na druhé straně listu

bezprostředně následující – stejná mapa zobrazena ve více než 1 jazyce na každé straně

300\$a 2 mapy na 1 listu : \$b obě strany, barev.

způsob výroby – zaznamenáme způsob výroby jiný než tisk (pokud je to podstatné)

počet map v atlase - lze uvádět celkový počet map, je možné je buď přesně spočítat, nebo jejich počet odhadnout (to užíváme, pokud je map více než 100)

300 \$a 1 atlas (330 s.) : \$b 85 barev. map

barva – zaznamenáme, pokud je mapa barevná (týká se map, ne jiných barevných objektů)

300\$a 1 mapa : \$b barev.

prostředek - vyjádříme techniku užitou při kreslení rukopisné kartografické jednotky, např. tuš apod.

300\$a 1 mapa : \$b ručně kolorovaná tuší

materiál – uvedeme materiál, ze kterého je mapa vyrobena (pokud je to významné, např. jiný materiál než papír)

300\$a 1 mapa : \$b barev., hedvábí

upevnění mapy – zaznamenáme způsob adjustace mapy na podložce, např., její podlepení apod.

300\$a 1 mapa : \$b barev., podlepena plátnem

podpole \$c – Rozměr

U tištěných atlasů platí stejná pravidla jako u knih – viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“.

U dvojrozměrné kartografické jednotky uvádíme *výšku x šířku* v *cm*, které zaokrouhlujeme na celé centimetry směrem nahoru. Míru mapy měříme uvnitř rámové čáry mapy, u kruhové mapy změříme průměr. Pokud má mapa nepravidelný tvar nebo nemá vnitřní rámové čáry, uvádíme větší rozměr mapy samotné nebo výšku x šířku listu.

300 \$a 1 mapa : \$b barev. ; \$c 25 x 35 cm

Pokud je obtížné určit body pro měření mapy, uvádí se výška a šířka listu

300 \$a 1 mapa : \$b barev. ; \$c na listu 45 x 33 cm

V případě, kdy je mapa vytištěna spolu s vnějším obalem, ve kterém má být složena, uvádí se velikost listu ve složené formě spolu s velikostí mapy:

300\$a 1 mapa : \$b barev. ; \$c 80 x 57 cm, složeno na 21 x 10 cm

podpole \$e – Doprovodný materiál (volné přílohy)

Způsob vyplňování pole je totožný s tištěnými knihami – viz *„Metodika bibliografického popisu starých tisků“*

Údaje o edici

Údaje o edici se zapisují do pole 490 a platí zde stejná pravidla zápisu, interpunkce i užití podpolí jako u monografií - viz *„Metodika bibliografického popisu starých tisků“*

Místo vydání – pole 984

Struktura podpolí a způsob jejich vyplňování je zcela totožný s monografiemi - viz *„Metodika bibliografického popisu starých tisků“*

Příklady:

260 \$a Lipsiae

984 \$a Lipsko

984 \$b Německo

260 \$a Argentoratum

984 \$a Štrasburk

984 \$b Německo

Poznámky

Oblast poznámek pro kartografické dokumenty je určena, stejně jako u jiných druhů dokumentů, k zápisu údajů, které nelze zapsat do předchozích oblastí. Většinou doplňují a rozšiřují již uvedené údaje, ať už se týkají názvu, původců, nakladatelských údajů, fyzického popisu. Pokud není uvedeno jinak, poznámky se uvádějí do nového výskytu pole 500\$a. Do oblasti poznámkových polí spadá také knihovědný popis kartografického dokumentu. Jedná se zejména o následující údaje : Typografický popis; Ilustrace; Vazba; Provenience – supralibros; Provenience – exlibris; Provenience – razítka, pečete; Provenience – vpisky včetně rukopisné dedikace; Provenience – signaturový štítek; Neprovenienční vpisky; Dodatečně vložený materiál. Charakteristice těchto popisných polí je věnována kapitola 7. ***Knihovědný popis speciálních dokumentů***

Pokud se poznámka týká celého vydání, nákladu (např. poznámka k názvu, poznámka k vydavateli, apod.) není nutné dalšího upřesnění. Pokud se ale poznámka týká jen konkrétního exempláře – např. vazba, provenienční vpisky atd., pak je nutné text příslušné poznámky v podpoli \$a doplnit podpolem \$5 Kód instituce, jež upřesňuje, která instituce daný exemplář vlastní.²⁶

Pole 500 \$a – Všeobecná poznámka

Do tohoto pole povinně zapíšeme poznámku, týkající se

pramene hlavního názvu – v případě, že název přebíráme z jiného zdroje než z titulního listu

500 \$a *Název z pouzdra*

²⁶ Kód přiděluje agentura OCLC, do poznámkových polí je generován.

500 \$a *Název ze samostatného obalu*

500 \$a *Název dodán katalogizátorem*

Další typy poznámek již nejsou povinné, a mohou se týkat jednotlivých oblastí bibliografického popisu daného exempláře. Patří sem např. poznámky, týkající se :

název (varianty hlavního názvu)

Př.: na obalu, na levém okraji, souběžné názvy²⁷

charakter a účel popisné jednotky – např. neobvyklé rysy

Př. Zobrazuje cesty Amundsena, Zobrazuje diecése, Podle statistiky 1891

údaje o odpovědnosti

Př.: Připisováno ...

Údaj o autorovi převzat z ...

poznámky k vydání

Př.: Označení vydání převzato z kolo fonu

poznámky k nakladatelským údajům

Př.: Datum uvedeno ve formě chronogramu

Údaje o nakladateli nalepeny...

Datace římskými číslicemi

poznámky k fyzickému popisu

uvádíme např. magnitudo hvězdných map a další matematické údaje, geodetický referenční systém, nepravidelný tvar mapy

Kromě obecné knihopisné poznámky, kterou uvádíme v poli 500\$a, formát MARC21 definuje ještě následující pole pro poznámky:

²⁷ Ty se generují v AKS, podle indikátorů v poli 246.

Pole 501 - Poznámka Společně s:

Tato poznámka obsahuje informaci o tom, že popisovaná jednotka obsahuje více než jedno dílo. Díla zde obsažená jsou obvykle bez společného názvu a mají vlastní významné názvy. Užívá se pro popis přitisků a přívazků.

Návěští nejsou stanoveny, většinou se užívají výrazy - Obsahuje: Obsahuje též: Obsahuje přívazek: Vydáno s:

Jednotlivá díla zapisujeme do podpole \$a, jsou oddělena dvěma spojovníky s oboustrannou mezerou -- .

Příklady:

501 \$aObsahuje přívazky: Versuch Einer Uebersetzung in deutsche Reimen Des Trauer-Spiels betittult: Die Machabaeer / Antoine Houdar de la Motte -- Die falschen Bediente / Pierre de Marivaux -- Phädra und Hippolytus / Jean Racine -- Oedipus / Voltaire

501 \$a Přívazek k: Abhandlung von den Pantomimen ... / Johann Mattheson

Pole 510 – Citace a odkazy

Do podpole \$a se zapisuje odkaz na literaturu, ve které se popisované dílo cituje. Odkaz na literaturu může být doplněn o informaci o tom, který údaj byl z literatury použit.

Vedle podpole \$a toto poznámkové pole obsahuje i podpole \$u, kam je možné zapsat adresu elektronického zdroje, který dílo cituje. U jazykově českých děl je vhodné vždy dohledat záznam v Knihopisu a uvést číslo Knihopisu

Př.: 510 4 \$a Knihopis, \$c K14884

Pole 561 - Poznámka o historii vlastnictví (provenience)

Poznámka je podrobně popsána v kapitole 7. *Knihovědný popis speciálních dokumentů*

Pole 562 - Poznámka k exempláři

Do této poznámky mj. také náleží tzv. dodatečně vložený materiál, který je podrobně popsán v kapitole 7. *Knihovědný popis speciálních dokumentů*

Pole 563 - Poznámka k vazbě

Poznámka je podrobně popsána v kapitole 7. *Knihovědný popis speciálních dokumentů*

Příklad záznamu NKP:

001	cpc20102106186
003	CZ-PrNK
005	20120411134935.0
007	aj-canzn
008	100512s1889----xr-z-----a-----0---cze--
015	\$a cnb002106186
040	\$a ABA001 \$b cze \$d ABA001
1001	\$a Plodek, Christian František, \$d 1840-1897 \$7 jk01093495 \$4 ctg
24510	\$a Církevní mapa Biskupství Králové-Hradeckého \$h [kartografický dokument] / \$c kreslil a vlastním nákladem vydal Kristin Plodek
255	\$a Měřítko 1:200 000
260	\$a V Praze : \$b Hynek Fuchs ; \$a Metličany : \$b K.F. Plodek, \$c 1889
300	\$a 1 mapa : \$b barev., podlepena plátnem ; \$c 87 x 75 cm, složeno na 24 x 20 cm, vloženo v tvrdých papírových deskách
500	\$a Z litografického ústavu c. a k. dvorní knihtiskárny Hynka Fuchse v Praze
500	\$a Na vlastním skladě v Metličanech u Nového Bydžova
9101	\$a ABA001
SYS	002106186

Konvoluty a přívazky

Některé typy kartografických dokumentů, zejména atlasy - staré tisky mohou tvořit konvoluty, tedy v rámci jedné popisné jednotky je do jedné vazby druhotně spojeno

několik přívazků, řádově od jednoho až po několik desítek. Konvolut tedy nevznikl jako záměr nakladatele či tiskaře!²⁸. Charakter kartografických děl – starých tisků vyžaduje **bezpodmínečně** zpracovat každý přívazek do relativně **samostatného záznamu**. Z pohledu bibliografického a knihovědného záznamu je nutné každý přívazek chápat jako samostatné dílo.

Princip zpracování konvolutů je založen na skutečnosti, že záznam každého přívazku je přímo spojen s tzv. hlavním záznamem, respektive je mu podřízen. Postup zpracování konvolutu je následující:

- a) *zpracování hlavního záznamu* – podle výše uvedených principů a zásad zpracujeme úplný záznam **prvního** díla konvolutu
- b) *zpracování záznamu přívazku* – postupně zpracujeme podřízené záznamy pro každý přívazek

Bibliografický a knihovědný popis přívazku v principu kopíruje strukturu popisu hlavního záznamu, samozřejmě s výjimkou těch prvků, které přívazek neobsahuje.

Struktura definovaných polí přívazku a způsob jejich vyplňování je totožný se stejnými poli hlavního záznamu!

Hlavní záznam i záznamy všech přívazků **musí obsahovat** propojovací pole 787 – Nespecifikované propojení.

Pole 787 – Nespecifikované propojení

Pomocí tohoto pole je vytvářena vazba mezi hlavním záznamem a přívazky, a to vazba obousměrná. Z úrovně hlavního záznamu musí být zřejmé, jaké přívazky jsou k němu přivázány, a opačně – z úrovně každého přívazku musí být patrné, k jakému hlavnímu záznamu je přivázán.

Principy tvorby pole 787 jsou shodná pro všechny typy dokumentů, tvoří-li konvoluty. Vzhledem k důležitosti a relativní složitosti pole uvádíme znovu celou jeho strukturu a způsoby tvorby jednotlivých podpolí.

²⁸ Nezaměňovat konvolut a přitisk!

Struktura pole 787 – Nespecifikované propojení a způsob vyplnění

1. indikátor:

0 = poznámka se generuje

2. indikátor:

8 = návěští se negeneruje

Interpunkce: podpole \$a, \$t, \$d oddělujeme tečkou

a) na úrovni hlavního záznamu, tedy pro první dílo v konvolutu musí být uvedena následující podpole. Většina knihovnických systémů tuto podpole generuje na základě vyplnění identifikačního čísla záznamu (podpole w).

podpole \$i – Text návěští – vyplníme hodnotu Přívazek: (přívazky v konvolutu číslujeme - Přívazek 1.:)

podpole \$a – Hlavní záhlaví – obsahuje jméno autora uvedené v poli 100\$a záznamu příslušného přívazku

podpole \$t – Název – obsahuje hodnotu z pole 245\$a záznamu příslušného přívazku. Pokud knihovnický systém negeneruje obsah *podpole \$t* automaticky, při manuálním vkládání lze název krátit, či přidat označení svazku

podpole \$d – Místo vydání, jméno nakladatele a datum vydání - obsahuje údaje podpolí 260\$a, 260\$b a 260\$c příslušného přívazku, hodnoty jsou odděleny předepsanou interpunkcí

Podpole \$w – Identifikační číslo záznamu – kontrolní číslo z pole 001 příslušného přívazku

POZOR: pole 787 vytváříme pro každý přívazek konvolutu

b) na úrovni záznamů jednotlivých přívazků musí být uvedena tato podpole:

podpole \$i – Text návěští – vyplníme hodnotu Přívazek k: (přívazky v konvolutu průběžně číslujeme - Přívazek 1. k:)

podpole \$a – Hlavní záhlaví – obsahuje jméno autora uvedené v poli 100\$a hlavního záznamu

podpole \$t – Název – obsahuje hodnotu z pole 245\$a hlavního záznamu. Pokud knihovnický systém negeneruje obsah *podpole t* automaticky, při manuálním vkládání lze název krátit, či přidat označení svazku

podpole \$d – Místo vydání, jméno nakladatele a datum vydání – obsahuje údaje podpolí 260\$a, 260\$b a 260\$c hlavního záznamu, hodnoty jsou odděleny předepsanou interpunkcí

Podpole \$w – Identifikační číslo záznamu – kontrolní číslo z pole 001 hlavního záznamu

Kromě editace pole 787, vzájemnou vazbu mezi hlavním záznamem a přívazky vyjadřujeme pomocí pole **501\$a – Poznámka – Společně s** (podrobněji viz kapitola **3.3.10 Poznámky**).

Přítisky a díla společně vydaná

Přítisk je obsahově samostatné dílo, ale záměrně vydané v jednom svazku s jiným/jinými samostatnými díly a nespojené s nimi společným názvem²⁹. Přítisky mohou mít společný titulní list nebo jen samostatné titulní listy jednotlivých děl. Z hlediska bibliografického záznamu jsou přítisku velmi blízké další formy společně vydaných děl – více děl jednoho autora se společným názvem případně více děl více autorů se společným názvem. V oblasti kartografických děl se s přítisky setkáme zejména u atlasů.

²⁹ <http://katdotaz.nkp.cz/zobraz.phtml?id=133>

Principy tvorby bibliografického záznamu přítisků jsou shodná pro všechny typy dokumentů. Podrobněji viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

5. Metodika zpracování hudebnin a zvukových dokumentů

5.1. Metodika zpracování hudebnin

Hudebniny představují velice zajímavou část historických knihovních fondů značného časového rozpětí. Existence hudebnin ve fondech dokládá vysokou úroveň kulturního prostředí daného panského sídla a výraznou měrou přispívá k poznání dějin rodu, sídla i širšího panství. Přítomnost hudebnin je projevem nejen hudební gramotnosti majitelů, ale též aktivního pěstování hudby, a to nejen v osobě majitele a jeho rodinných příslušníků, ale zejména v podobě různých zámeckých kapel. Členy takových kapel byly mnohdy významné skladatelské a hráčské osobnosti své doby, které ovlivnily vývoj hudby zejména v 18. a 19. století. Ve fondech zámeckých knihoven je dosud množství podrobně nezpracovaných materiálů, které mohou ukrývat i dosud neobjevené skladby či jejich části. Odborné zpracování fondů hudebnin je prvním předpokladem pro další badatelskou činnost na tomto poli, stejně jako sjednocení způsobu evidence dochovaných materiálů.

Hudebniny jsou dochovány v historických fondech v několika podobách. Část představují tištěné partitury, které reprezentují obvykle oblíbené skladby své doby od známých skladatelů. Z hlediska badatelského je bezesporu zajímavější ta část fondů, které tvoří hudebniny rukopisné – celé skladby či jednotlivé party. Jedná se o opisy jinak publikovaných skladeb nebo o skutečná autentická díla, vzniklá pro dané panské sídlo. V této skupině hudebnin je nejen dosud nedoceněný potenciál poznání, ale též nejvíce problémů a nejednotností z hlediska jejich evidence a zpracování

Definice

Hudebniny zahrnují hudbu, určenou k interpretaci, výuce, studiu a faksimile hudebních rukopisů. Z hlediska fyzické podoby se jedná především o tištěné a rukopisné partitury.

Základní pojmy

inventární a popisná jednotka – inventární a popisná jednotka může mít u hudebnin několik podob v závislosti na podobě a stavu dochování hudebniny. Vždy však bude platit, že inventární jednotka je zároveň popisná jednotka. V případě tištěných hudebnin, případně jakýmkoliv způsobem svázané rukopisné hudebniny, je základním kritériem pro definici inventární jednotky vazba exempláře, nezávisle na jeho obsahu. Inventární jednotkou tak může být jedna skladba i celé dílo jednoho i více autorů. V případě torzálního dochování opět vycházíme z nakladatelské podoby tisku. V případě rukopisu tvořeného volnými listy za popisnou a inventární jednotku považujeme jednu skladbu jednoho autora. Skladbu v takovém případě obvykle tvoří party pro jednotlivé nástroje či hlasy uvedené na samostatných listech. Při zpracování tyto samostatné listy adjustujeme do jednoho celku, který vytvoří inventární a popisnou jednotku. Jednotlivé party budou mít povahu přitisku a budou dle toho odpovídajícím způsobem zpracovány. Druhotně vytvořenému celku přidělíme jednu samostatnou signaturu.

Základní chyby v evidenci hudebnin a způsob jejich řešení

Chyby v evidenci hudebnin se objevují zejména v oblasti rukopisných exemplářů, členěných na samostatné listy – party. Sbírky rukopisných hudebnin se po zestátnění objektů často dostaly na okraj zájmu a byly považovány spíše za archivní dokumenty než plnohodnotnou součást knihovního fondu. Jejich odbornému zpracování nebyla vždy věnována dostatečná pozornost.

Základní chybou v dosavadním způsobu evidenci hudebnin je

nerespektování principu popisné a inventární jednotky – po převzetí objektů státem byl notový materiál, podobně jako část periodik, zaevidován hromadně bez bližšího průzkumu a poznání. Sbírky notových materiálů tak dostávaly pouze jednu či několik signatur (dle objemu) s označením blíže nespecifikovaný notový materiál. Ve snaze napravit tento nevyhovující stav, a s využitím zkušeností ze zpracování mobiliárních fondů, mohlo dojít k opačnému extrému – každému listu byla přidělena samostatná signatura. Chyby ve zpracování podpořila i relativní složitost uspořádání volného notového materiálu, vyžadující specialistu.

Řešení : provést úplnou revizi fondu a za účasti specialisty utřídit dochované hudebniny v souladu s definicí popisné a inventární jednotky. Poté zajistit úplné přečíslování fondu a následně opravit data v evidenčních nástrojích

Hudebnina je zpracována jako klasická tištěná kniha – vzhledem ke specifickým zpracování hudebnin je důležité rozpoznat, že dokument je hudebninou.

5.2. Struktura polí MARC21 pro bibliografický popis hudebnin

Bibliografický popis hudebnin vytváříme pomocí přesně definovaných pravidel – standardů platných pro katalogizaci v České republice – tj. AACR2R, ISBD(PM). Záznam je vytvářen ve formátu MARC21. Jednotlivá pole a podpole MARC21 jsou očíslována a zároveň je pravidly stanoven obsah pole a způsob jeho vyplnění, případně jsou definovány tzv. indikátory, které dále specifikují charakter obsahu polí. Bibliografický popis kartografických dokumentů z velké části respektuje obecná pravidla bibliografického popisu dle AACR2R a ISBD (PM). Tato společná pole uvádíme dále pouze v přehledu s odkazem na „Metodiku rozšířeného bibliografického popisu starých tisků se zaměřením na tisky 16. stol v zámeckých knihovnách ČR“, kde jsou pole i způsoby jejich vyplnění podrobně popsány. Podrobnou strukturu a principy vyplňování uvádíme pouze u polí, která jsou specifická pro hudebniny.

Kontrolní pole a návěští

Pole 000, 001, 003, 005 – hodnota těchto polí je přímo generována užívaným automatizovaným knihovním systémem.

Pole 007 – nemá žádné indikátory a podpole, údaje jsou definovány pozicí. U hudebnin se vyplňuje na první pozici hodnota *q* (hudebnina)

Pole 008 – Údaje pevné délky

Pro hudebniny periodika musí být **korektně** vyplněny **minimálně** následující údaje: datum založení záznamu (pozice 00-05), typ data (publikační status, pozice 06), datum/data vydání (pozice 07-10), kód země vydání (pozice 15-17), kód jazyka vydání (pozice 35). Vyplnění pole 008 je **povinné!** – dále viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

Z ostatních pozic, určených pro specifikaci hudebnin (pozice 18-34), je vhodné vyplňovat pozici 20 – formát hudebniny – ta např. určuje, zda se jedná o úplnou partituru či její výtah atp.

pole 024, 1. indikátor 2 - – Mezinárodní standardní číslo hudebniny (International Standard Music Number) se užívá od r. 1995. Proto se mu v této metodice podrobněji nevěnujeme.

Př. 024 2 # M-706523-49-1

pole 040 – Zdroj katalogizace - pole je obvykle generováno automaticky. Pro případ manuálního zadání platí zásady - viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

pole 041 – Kód jazyka –

podpole \$a vyplňujeme v případě, že dílo je vícejazyčné nebo je překladem; hodnotu pole vybíráme z předdefinovaného slovníku – viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

U hudebnin na prvním místě zapisujeme dominantní jazyk zpívaného nebo mluveného textu spojeného s partiturou. U hudebních děl bez textu použijeme kód zxx. U hudebnin je možné vyplňovat další podpole:

\$d – kód jazyka zpívaného/mluveného textu

\$e – kód jazyka libreta – povinný údaj

\$h- kód jazyka originálu

044 – Kód země vydávající entity – pole vyplňujeme v případě, že dílo je vydáno současně ve více zemích (uvádíme zde všechny země, ve kterých bylo dílo současně vydáno); hodnotu pole vybíráme z předdefinovaného slovníku – **dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“**

Autorské údaje

Autorskými údaji rozumíme jména všech původců, kteří se podíleli na vzniku obsahu knihy, případně její výzdoby. Autory mohou být fyzické osoby či korporace (tj. právnický subjekt). U hudebnin se jedná o hudební skladatele, autory aranží, adaptací, transkripce, autory libret atp. Stanovení hlavního a vedlejšího záhlaví je u hudebnin často složité, v pravidlech AACR2R je tomu věnována podstatná část kapitoly 21. Velmi zjednodušeně lze říci, že pro hlavní záhlaví je upřednostňován hudební skladatel.

U starých tisků hudebnin lze za původce dokumentu považovat i tiskaře a případně nakladatele, lze je tedy pro snazší vyhledávání uvádět i do autorských údajů s vedlejší rolí (pole 700 a 710).

Pro zápis autorských údajů jsou definovaná pole MARC21. Pro autory – fyzické osoby pole 100 (pro hlavního autora, respektive pro prvního autora ze tří – tzn. hlavní text má tři autory) a pole 700 (pro druhého a následné autory, popř. i pro prvního autora, pokud hlavní text má více než tři autory) ; pro autory – korporace pole 110 a 710. Další informace, týkající se standardizované podoby autorských údajů - **dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“**.

Zdroj autorských údajů

Hlavním pramenem pro tištěné hudebniny je titulní stránka, dalšími prameny (v tomto pořadí) jsou hlavička, obálka, kolofon, ostatní preliminária, popř. ostatní prameny - **dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“.**

Struktura pole 100/700 – Osobní jméno a způsob vyplnění - dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“

Struktura pole 110/710 – Jméno korporace a způsob vyplnění - dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“

Údaje o názvu

Názvové údaje stejně jako u knih představují soubor informací, které zajišťují přesnou identifikaci konkrétního titulu, skládají se z hlavního názvu titulu, dalších názvových údajů (podnázev, souběžný název), údajů o názvu a pořadí dílů u vícesvazkových děl a z údajů o odpovědnosti. U hudebnin často hlavní název obsahuje informaci o obsazení, tónině, datu vzniku skladby

Zdroj názvových údajů

Zdroj názvových údajů je velmi obdobný jako u knih, tj. hlavním pramenem popisu je titulní stránka dokumentu. V případě, že titulní stránka chybí, postupujeme podle zásad, uvedených - **dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“**

podpole \$a – Hlavní název platí stejné zásady - **viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“.** Pokud se název skládá ze jména jednoho nebo více typů skladby, a údajů, týkajících se obsazení, tóniny, data vzniku skladby, čísla – zapíše se vše do pole Hlavní název

Př.: 245\$a Sinfonia I (1970)

245\$a Symphony no 3, A major, opus 56

podpole \$h – Obecné označení druhu dokumentu

Toto je zcela nové pole, které se objevuje u speciálních druhů dokumentů. Zde se povinně zapisuje výraz *hudebnina* v hranaté závorce, a to vždy za hlavním názvem.

podpole \$b – Další názvová informace – další názvovou informací se rozumí především podnázev a souběžný název - dále viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

podpole \$c – Údaje o odpovědnosti – Pro zápis údajů o odpovědnosti platí obecná pravidla, uvedená v „*Metodice bibliografického popisu starých tisků*“. Uvádíme zde jméno osoby, kterou považujeme za významnou z hlediska jejich podílu na intelektuálním nebo uměleckém obsahu dokumentu (autor hudby, libreta, aranžmá, atp.)

U hudebnin je vhodné vedle těchto názvových údajů vytvořit i **unifikovaný název** (pole 240). Jeho tvorba je však poměrně náročná, proto není součástí tohoto materiálu.

Oblast údajů o vydání

Zásady vyplňování – viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

Pole 250

Podpole \$a – Označení vydání – údaj opisujeme ve tvaru a jazyku uvedeném na titulním listu včetně případných slovních označení. Pokud údaj o vydání není uveden a není možné jej zjistit ani z jiných zdrojů, *podpole a* zůstává nevyplněné

Oblast matematických a dalších specifických údajů - údajů o formě hudebniny – pole 254

Tato oblast se používá pro zápis specifických údajů pouze u vybraných druhů dokumentů. Zapisujeme zde údaj o fyzické formě hudebniny, pokud byl uveden v hlavním pramenu popisu. V případě pochybností, zda údaj je údajem o formě hudebniny, se nezapisuje.

Údaj o formě hudebniny je nepovinný.

Příklady:

254 \$a Partitura a hlasy

254 \$a Orchestrální partitura

254 \$a Klavierauszug

Nakladatelské údaje

Jedna z oblastí bibliografického popisu, zahrnující místo vydání, jméno nakladatele, funkci distributora, příp. výrobce, datum vydání, popř. místo tisku, jméno tiskárny a datum tisku. Zásady vyplňování, interpunkce, struktura polí - **dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“**.

Vydavatelská čísla a čísla výrobní matrice se uvádějí do poznámek.

Fyzický popis

Údaje fyzického popisu se zapisují do pole 300 – Fyzický popis. Vyplňování tohoto pole je podstatně odlišné než u knih.

Struktura pole 300 – Fyzický popis a způsob vyplnění

Indikátory: nepoužívají se

Užívané zkratky a pojmy:

s. = zkratka pro označení počtu stran

l. = zkratka pro označení počtu listů

s. příl./obr.příl. = označení počtu stran/listů přílohy

Interpunkce:

Podpoli \$b – Další fyzický popis - předchází dvojtečka :

Podpoli \$c – Rozměr – předchází středník ;

Podpoli \$e – Doprovodný materiál – předchází znaménko plus +

podpole \$a – Rozsah

Uvádí se počet fyzických jednotek spolu se specifickou formou hudebniny:

-počet partitur nebo hlasů uvádíme arabskými číslicemi, za ním jeden z výrazů:

partitura, klavírní (instrumentální) výtah, řídící hlas, klavírní výtah s vokálními hlasy,
klavírní verze, sborová partitura, hlas (part)

Příklady:

300 \$a 1 partitura

300 \$a 4 hlasy

300 \$a 1 partitura (2 sv.)

Pokud žádný z uvedených výrazu není vhodný, lze uvádět konkrétní rozpis:

300 \$a 55 s. not

300 \$a 55 s

.

Jedná-li se o různé druhy partitur nebo o partituru a samostatné hlasy – uvádí se údaje o každém z nich podle pořadí v přehledu výrazů. Vše uvádíme do podpole a, za interpunkční znaménko plus (+).

300 \$a 1 partitura (278 s.) + 24 hlasů

podpole \$b – Další fyzické údaje

pro zápis údajů platí obecná pravidla – viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

podpole \$c - Rozměr

pro zápis údajů platí obecná pravidla – viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

podpole Še - Doprovodný materiál

pro zápis údajů platí obecná pravidla – viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

Místo vydání – pole 984

Struktura podpolí a způsob jejich vyplňování je zcela totožný s monografiemi - viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

Údaje o edici - pole 490

Struktura podpolí a způsob jejich vyplňování je zcela totožný s monografiemi - viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

Poznámky

Oblast poznámek pro hudebniny je určena, stejně jako u jiných druhů dokumentů, k zápisu údajů, které nelze zapsat do předchozích oblastí. Většinou doplňují a rozšiřují již uvedené údaje, ať už se týkají názvu, původců, nakladatelských údajů, fyzického popisu. Pokud není uvedeno jinak, poznámky se uvádějí do nového výskytu pole 500\$a. Do oblasti poznámkových polí spadá také knihovědný popis hudebnin. Jedná se zejména o následující údaje : Typografický popis; Ilustrace; Vazba; Provenience – supralibros; Provenience – exlibris; Provenience – razítka, pečetě; Provenience – vpisky včetně rukopisné dedikace; Provenience – signaturový štítek; Neprovenienční vpisky; Dodatečně vložený materiál. Charakteristice těchto popisných polí je věnována kapitola **7. Knihovědný popis speciálních dokumentů**

Pokud se poznámka týká celého vydání, nákladu (např. poznámka k názvu, poznámka k vydavateli, apod.) není nutné dalšího upřesnění. Pokud se ale poznámka týká jen konkrétního exempláře – např. vazba, provenienční vpisky atd., pak je nutné text příslušné poznámky v podpoli \$a doplnit podpolem \$5 Kód instituce, jež upřesňuje, která instituce daný exemplář vlastní.³⁰

Pole 500 \$a – Všeobecná poznámka

Do tohoto pole povinně zapíšeme poznámku, týkající se :

pramen hlavního názvu – v případě, že název přebíráme z jiného zdroje než z titulního listu.

Př.: Název z pouzdra

Další typy poznámek již nejsou povinné, a mohou se týkat jednotlivých oblastí bibliografického popisu daného exempláře. Sem patří např. poznámky, týkající se názvu, a to **variant hlavního názvu** (na obalu, na levém okraji, souběžné názvy) – ty se generují v AKS, podle indikátorů v poli 246.

Kromě obecné knihopisné poznámky, kterou uvádíme v poli 500\$a, formát MARC21 definuje ještě následující pole pro poznámky:

druh či žánr skladby a obsazení

Př.:

500 \$a Koleda

500 \$a Opera o dvou dějstvích

obsazení, nástroje – pokud je dílo určeno pro sólové nástroje, uvedeme je všechny (do počtu 11)

500 \$a Pro varhany

500 \$a Pro soprán a klavír

³⁰ Kód přiděluje agentura OCLC, do poznámkových polí je generován.

500 \$a Pro 2 sopránové zobcové flétny, 2 hoboje, 2 housle a basso continuo

jazyk – např. jazyk textové složky díla, pokud to není zřejmé z ostatních částí popisu

500 \$a Latinský text

údaje o odpovědnosti – údaje o odpovědnosti, nezapsané v oblasti údajů o názvu a odpovědnosti, poznámky o osobách spojených s dílem, dosud nezmíněnými v popisu

vydání a historie díla

500 \$a Reprint vydání z roku 1712

notace - použitá v popisné jednotce, pokud není obvyklá

500 \$a Chorální notace

500 \$a Moderní notace

poznámky k obsahu – lze uvádět přehled děl se samostatnými názvy

Př.: Obsahuje píseň ...

Pole 561 - Poznámka o historii vlastnictví (provenience)

Poznámka je podrobně popsána v kapitole 7. *Knihovědný popis speciálních dokumentů*

Pole 562 - Poznámka k exempláři

Do této poznámky mj. také náleží tzv. dodatečně vložený materiál, který je podrobně popsán v kapitole 7. *Knihovědný popis speciálních dokumentů*

Pole 563 - Poznámka k vazbě

Poznámka je podrobně popsána v kapitole 7. *Knihovědný popis speciálních dokumentů*

Konvoluty, přívazky a přitisky

Některé typy hudebnin mohou tvořit konvoluty, tedy v rámci jedné popisné jednotky je do jedné vazby druhotně spojeno několik přívazků, řádově od jednoho až po několik desítek. Konvolut tedy nevznikl jako záměr nakladatele či tiskaře!³¹. Charakter hudebnin vyžaduje **bezpodmínečně** zpracovat každý přívazek do relativně **samostatného záznamu**. Z pohledu bibliografického a knihovnědného záznamu je nutné každý přívazek chápat jako samostatné dílo.

Struktura polí pro konvoluty hudebnin a zásady jejich vyplňování vychází z obecně platných zásad – viz kapitola 3.3.11

Hudebniny často tvoří také *přitisky*. Přítisk je obsahově samostatné dílo, ale záměrně vydané v jednom svazku s jiným/jinými samostatnými díly a nespojené s nimi společným názvem³². Přitisky mohou mít společný titulní list nebo jen samostatné titulní listy jednotlivých děl. Z hlediska bibliografického záznamu jsou přitisku velmi blízké další formy společně vydaných děl – více děl jednoho autora se společným názvem případně více děl více autorů se společným názvem. V oblasti kartografických děl se s přitisky setkáme zejména u atlasů.

Principy tvorby bibliografického záznamu přitisků jsou shodná pro všechny typy dokumentů. Podrobněji viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

5.3. Metodika zpracování zvukových dokumentů

Definice

Zvukový dokument je dokument, na kterém jsou zvukové vibrace zaznamenávány pomocí mechanických či elektrických prostředků tak, aby zvuk mohl být reprodukován. Zvukové dokumenty jsou fenoménem moderní doby, přesto se s některými druhy setkáme i v historických knihovních fondech, samozřejmě v jejich mladších částech

³¹ Nezaměňovat konvolut a přitisk!

³² <http://katdotaz.nkp.cz/zobraz.phtml?id=133>

pocházejících z 1. poloviny 20. století. Z hlediska historických knihovních fondů za zvukové dokumenty považujeme především *zvukové desky*, které mohou být historickou součástí fondů. Vzhledem k tomu, že sbírky zvukových desek i dalších zvukových dokumentů tvoří důležitou součást fondů veřejných knihoven, mezinárodní katalogizační pravidla AACR2R podrobně rozpracovala způsoby jejich odborného zpracování.

Základní pojmy

inventární a popisná jednotka – předmětem evidence a popisu je jedna zvuková deska nebo soubor zvukových desek ve společném přebalu, tedy soubor, který byl záměrně vytvořen při vydání díla. V případě souboru přistupujeme k jednotlivým zvukovým deskám jako k přitiskům. Přebaly jednotlivých desek i souborů jsou neoddělitelnou součástí díla a nepovažujeme je za samostatné popisné jednotky. K jejich popisu využíváme poznámková pole 500.

Základní chyby v evidenci zvukových dokumentů a způsob jejich řešení

Jak bylo uvedeno výše, knihovnická pravidla popisu zvukových dokumentů jsou dostatečně propracována a příslušná pole MARC21 vytváří odpovídající prostor pro jejich všestranný popis. Pokud je sbírka zvukových desek historickou součástí knihovního fondu, v žádném případě tuto sbírku z fondu evidenčně nevyčleňujeme! V případě, že k takovému kroku došlo a sbírka zvukových dokumentů byla převedena např. do evidence mobiliárních fondů, je nutné tento krok zrušit a vrátit se k původnímu stavu evidence. Důvod pro případné vyčlenění je z historického hlediska pochopitelný. V době zpracovávání sbírek patrně nebyl speciální evidenční nástroj pro odborné zpracování historických knihovních fondů, který by odpovídajícím způsobem zpracování zvukových dokumentů umožnil³³.

³³ V případě NPÚ existuje jednotný systém CastIS pro evidenci mobiliárních fondů, který svoji strukturou umožňuje zpracovat mimo jiné i zvukové dokumenty avšak bez vazby na mezinárodní pravidla zpracování tohoto typu dokumentů.

V případě, že sbírka zvukových dokumentů není historicky spjatá s knihovním fondem, *doporučujeme*, vzhledem k výše uvedenému, dodatečně tuto sbírku začlenit do knihovního fondu a přidělit nové signatury v souladu s definicí inventární a popisné jednotky. Kromě komplexnosti odborného zpracování, daného knihovnickými nástroji, tím zajistíme jednotnost přístupu ke zpracování sbírek uvedeného typu.

5.4. Struktura polí MARC21 pro bibliografický popis zvukových dokumentů – specifikace pro gramofonové desky

Hlavní prameny popisu

Hlavním pramenem pro gramofonové desky jsou informace na desce samotné – na etiketě, popř. etiketách, jedná-li se o soubor desek. Pokud na etiketách není uveden společný název, ale je uveden na doprovodném textovém materiálu, pouzdru, nebo obalu – lze je použít jako hlavní pramen popisu (AACR2R 6.01B).

Pokud informace není v hlavním prameni popisu, převezměte ji z následujících pramenů (v tomto pořadí) – doprovodný textový materiál, pouzdro (obal, desky, krabice), jiné prameny.

Kontrolní pole a návěští

Pole 000, 001, 003, 005 – hodnota těchto polí je generována přímo užívaným automatizovaným knihovním systémem.

Pole 007 – nemá žádné indikátory a podpole, údaje jsou definovány pozicí. U gramofonových desek je vhodné vyplnit alespoň tyto pozice:

00 – hodnota *s* – zvukový záznam

01 – hodnota *d* – zvuková deska

03 – hodnota *a* až *e* – počet otáček za min.

Pole 008 – Údaje pevné délky

Pro gramofonové desky musí být **korektně** vyplněny **minimálně** následující údaje: datum založení záznamu (pozice 00-05), typ data (publikační status, pozice 06), datum/data vydání (pozice 07-10), kód země vydání (pozice 15-17), kód jazyka vydání (pozice 35). Vyplnění pole 008 je **povinné!** – **dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“**

pole 040 – Zdroj katalogizace - pole je obvykle generováno automaticky. Pro případ manuálního zadání platí zásady - **viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“**

pole 041 – Kód jazyka – podpole \$a vyplňujeme v případě, že dílo je vícejazyčné nebo je překladem; hodnotu pole vybíráme z předdefinovaného slovníku – **dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“**. U zvukových dokumentů na prvním místě zapisujeme dominantní jazyk zpívaného nebo mluveného textu.. U hudebních děl bez textu použijeme kód **zxx**. U zvukových dokumentů je možné vyplňovat další podpole:

podpole \$d – Kód jazyka zpívaného/mluveného textu

podpole \$h- Kód jazyka originálu

pole 044 – Kód země vydávající entity – pole vyplňujeme v případě, že dílo je vydáno současně ve více zemích (uvádíme zde všechny země, ve kterých bylo dílo současně vydáno); hodnotu pole vybíráme z předdefinovaného slovníku – **dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“**.

Autorské údaje

Autorskými údaji rozumíme jména všech původců, kteří se podíleli na vzniku zvukového dokumentu. Autory mohou být fyzické osoby či korporace (tj. právnický subjekt). Může se jednat o autory mluveného slova, skladatele hudebních děl, sběratele materiálu pro zvukové záznamy atp. Stanovení hlavního a vedlejšího záhlaví je stejně jako u hudebnin často složité, v pravidlech AACR2R je tomu věnována podstatná část kapitoly 21. Velmi zjednodušeně lze říci, že v hlavním záhlaví je upřednostňován ten původce, jehož účast přesahuje rámec pouhého provedení, výkonu nebo interpretace díla.

Pro zápis autorských údajů jsou definovaná pole MARC21. Pro autory – fyzické osoby pole 100 (pro hlavního autora, respektive pro prvního autora ze tří – tzn. hlavní text má tři autory) a pole 700 (pro druhého a následné autory, popř. i pro prvního autora, pokud hlavní text má více než tři autory) ; pro autory – korporace pole 110 a 710. Další informace, týkající se standardizované podoby autorských údajů - **dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“**

Zdroj autorských údajů

Struktura pole 100/700 – Osobní jméno a způsob vyplnění - dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“

Struktura pole 110/710 – Jméno korporace a způsob vyplnění - dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“

Údaje o názvu

Názvové údaje stejně jako u knih představují soubor informací, které zajišťují přesnou identifikaci konkrétního titulu, skládají se z hlavního názvu titulu, dalších názvových údajů (podnázev, souběžný název), údajů o názvu a pořadí dílů u vícedílných děl a z údajů o odpovědnosti.

podpole \$a – Hlavní název - platí obecné zásady - viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“. Pokud zvukový dokument obsahuje více skladeb a nemá společný název (např. 2 skladby na každé straně gramofonové desky, na obale není uveden společný název), pak druhé dílo zpracováváme jako tzv. **přítisk** – viz kapitola 4.4.9

podpole \$h – Obecné označení druhu dokumentu

Toto je zcela nové pole, které se objevuje u speciálních druhů dokumentů. Zde se povinně zapisuje výraz *zvukový záznam* v hranaté závorce, a to vždy za hlavním názvem.

podpole \$b – Další názvová informace – další názvovou informací se rozumí především podnázev a souběžný název - viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

podpole \$c – Údaje o odpovědnosti – Pro zápis údajů o odpovědnosti platí obecná pravidla, uvedená v „*Metodice bibliografického popisu starých tisků*“. Uvádíme zde jméno osoby, kterou považujeme za významnou z hlediska jejich podílu na intelektuálním nebo uměleckém obsahu dokumentu (autor mluveného slova, skladatel). Lze uvádět i ty původce, jejichž účast přesahuje rámec pouhého provedení, výkonu nebo interpretace díla. Pokud není tato podmínka splněna, takové původce uvádíme pouze do poznámky.

Oblast údajů o vydání

Zásady vyplňování – viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

Nakladatelské údaje

Jedna z oblastí bibliografického popisu, zahrnující místo vydání, jméno nakladatele, funkci distributora, příp. výrobce, datum vydání, datum fonogramu, datum pořízení záznamu atp. Pokud je uvedeno více dat, vztahujících se k vydání, zapisují se v tomto pořadí: datum vydání, datum fonogramu (zápis: p1935), datum copyrightu (zápis: c1935), pravděpodobný rok vydání (zápis: [1935]). Pokud se na dokumentu objevuje datum nahrávky, uvádíme jej v poznámce (př. Nahráno v prosinci 1932)

Obecné zásady vyplňování, interpunkce, struktura polí - viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

Fyzický popis

Údaje fyzického popisu se zapisují do pole 300 – Fyzický popis.

Struktura pole 300 – Fyzický popis a způsob vyplnění

Indikátory: nepoužívají se

Užívané zkratky a pojmy:

Interpunkce:

Podpoli \$b – Další fyzický popis - předchází dvojtečka :

Podpoli \$c – Rozměr – předchází středník ;

Podpoli \$e – Doprovodný materiál – předchází znaménko plus +

podpole \$a – Rozsah

Uvádí se počet fyzických jednotek zvukového dokumentu arabskými číslicemi, pak následuje, u gramofonových desek, výraz *gramofonová deska*, popř. *gramofonové desky*.

Př.: 1 gramofonová deska

3 gramofonové desky

Pokud je snadno zjistitelná přehrávací doba, nebo je uvedena přímo na dokumentu, pak ji zapíšeme ve formě (MM:SS), pouze pokud uvádíme přibližnou přehrávací dobu, uvádíme ji v minutách.

Př.: 1 gramofonová deska (ca 32 min.)

1 gramofonová deska (51:49)

Není – li možné dobu zjistit, neuvádíme ji vůbec. Durata je možné uvádět i v oblasti poznámek, zde se zapisují ve tvaru MM:SS

podpole \$b – Další fyzické údaje

uvádějí se v tomto pořadí:

druh záznamu – zde analogický, zkratka analog.

přehrávací rychlost - tj. počátek otáček za min.

Př.: 1 zvuková deska (ca 45 min.) : analog, 33 1/3 ot/min

další údaje – charakteristika drážek, počet zvukových kanálů – obvykle neužíváme – u historických gramofonových desek z doby před II. světovou válkou tyto údaje neobjevují

podpole \$c - Rozměr

u zvukových desek se uvádí rozměr v cm

Př.: 1 zvuková deska (ca 45 min.) : analog, 33 1/3 ot/min ; 30 cm

podpole \$e - Doprovodný materiál

pro zápis údajů platí obecná pravidla – viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

Údaje o edici

Údaje o edici se zapisují do pole 490 a platí zde zcela shodná pravidla zápisu, interpunkce i užití podpolí jako u monografií - viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

Poznámky

Oblast poznámek pro gramofonové desky je určena, stejně jako u jiných druhů dokumentů, k zápisu údajů, které nelze zapsat do předchozích oblastí. Většinou doplňují a rozšiřují již uvedené údaje, ať už se týkají názvu, původců, nakladatelských údajů, fyzického popisu. Pokud není uvedeno jinak, poznámky se uvádějí do nového výskytu pole 500\$a. Do oblasti poznámkových polí spadá také knihovědný popis gramofonových desek. Jedná se zejména o následující údaje : Ilustrace; Vazba; Provenience – supralibros; Provenience – exlibris; Provenience – razítka, pečete; Provenience – vpisky včetně rukopisné dedikace; Provenience – signaturový štítek;

Neprovenienční vpisky; Dodatečně vložený materiál. Charakteristice těchto popisných polí je věnována kapitola 7. ***Knihovědný popis speciálních dokumentů***

Pokud se poznámka týká celého vydání, nákladu (např. poznámka k názvu, poznámka k vydavateli, apod.) není nutné dalšího upřesnění. Pokud se ale poznámka týká jen konkrétního exempláře – např. vazba, provenienční vpisky atd., pak je nutné text příslušné poznámky v podpoli \$a doplnit podpolem \$5 Kód instituce, jež upřesňuje, která instituce daný exemplář vlastní.³⁴

Pole 500 \$a – Všeobecná poznámka

Do tohoto pole povinně zapíšeme poznámku, týkající se :

pramen hlavního názvu – v případě, že název přebíráme z jiného zdroje než z desky samotné (etikety atp.)

Př.: Název z přebalu

Další typy poznámek již nejsou povinné, a mohou se týkat jednotlivých oblastí bibliografického popisu daného exempláře. Sem patří např. poznámky, týkající se názvu, a to **variant hlavního názvu** – ty se generují v AKS, podle indikátorů v poli 246.

Další poznámky se mohou týkat:

druh či žánr nebo umělecká forma a obsazení

Př.: Rozhlasový program

obsazení, nástroje – uvádí se, pokud je to nezbytné

Př.: Pro varhany. Pro soprán a klavír. Pro 2 sopránové zobcové flétny, 2 hoboje a 2 housle

jazyk – např. jazyk mluveného nebo zpívaného obsahu, pokud to není zřejmé z ostatních částí popisu

Př.: Zpíváno v češtině a francouzštině, brožura navíc v angličtině

³⁴ Kód přiděluje agentura OCLC, do poznámkových polí je generován.

údaje o odpovědnosti – údaje o odpovědnosti, nezapsané v oblasti údajů o názvu a odpovědnosti, poznámky o osobách spojených s dílem, dosud nezmiňnými v popisu
Př. Komentář Ivan Ruml

Režie Olga Zezulová

Vlachovo kvarteto (Josef Vlach, Václav Snítil, housle; Josef Kod'ousek, viola; Viktor Moučka, violoncello)

vydání a historie díla nebo historie nahrávky

Př.: Nahráno ve studiu Ultraphon v Praze v r. 1931

Originální nahrávka premiéry pořadu z r. 1935

nakladatelské údaje

Př.: Původní fonogramy: p1930, 1945 Ultraphon

fyzický popis – uvádíme zejména stopáž nahrávky

Př.: Durata: 13:35 -- 24:16 --19:57

doprovodný materiál

Př.: Doprovodný text na pouzdru

Pole 505 – Formalizovaná poznámka o obsahu – poznámkové pole určené k zaznamenání přehledu děl se samostatnými názvy, z nichž se nahrávka skládá

díla stejného autora – uvádíme v pořadí : Obsahuje: Název 1 – Název 2 – Název 3

Př.: Obsahuje: Ano, pane Jiří -- Svatební průvod -- Oh, Ruby, nechtěj mi lásku brát -- Máš hvězdy v očích -- Bílá mříž -- Je to zlé -- Sadie (byla lady) -- Loudavý kůň

díla různých autorů – uvádíme v pořadí : Obsahuje: Název 1 / 1. autor – Název 2 / 2. autor – Název 3 / 3. autor

Př.: Název: Danses populaires françaises et anglaises du XVIe siecle

Obsahuje: Orchésographie / Thoinot Arbeau -- The English dancing master / John Playford

díla různých autorů - na nahrávce jsou díla různých autorů, za sebou však jde vždy několik děl jednoho autora. Uvádíme v pořadí : Obsahuje: Název 1 ; Název 2 / 1. autor – Název 3 / 2. autor

Př.: Název: Ach vojna vojna / song and choruses by Janáček ... [et al.]

Obsahuje: Láska opravdivá ; Divím se milému / Leoš Janáček -- Zavedený ovčák ;

Milenka travička ; Hostina /Antonín Dvořák -- Wasserfahrt / Felix Mendelssohn

Bartholdy -- Liebe / Franz Schubert

díla různých autorů - na nahrávce jsou díla různých autorů, díla jednoho autora nenásledující po sobě. Uvádíme v pořadí : Obsahuje : Název 1 ; Název 2 / 1 autor – Název 3 / 2. autor – Název 4 / 1. autor

Kromě odpovědnosti je možné uvádět také durata jednotlivých děl, obsazení apod.

Pole 561 - Poznámka o historii vlastnictví (provenience)

Poznámka je podrobně popsána v kapitole 7. *Knihovědný popis speciálních dokumentů*

Pole 562 - Poznámka k exempláři

Do této poznámky mj. také náleží tzv. dodatečně vložený materiál, který je podrobně popsán v kapitole 7. *Knihovědný popis speciálních dokumentů*

Přítisky a díla společně vydaná

Přítisk je obsahově samostatné dílo, ale záměrně vydané v jednom svazku s jiným/jinými samostatnými díly a nespojené s nimi společným názvem³⁵. Přítisky mohou mít společný titulní list nebo jen samostatné titulní listy jednotlivých děl. Z hlediska bibliografického záznamu jsou přítisku velmi blízké další formy společně vydaných děl – více děl jednoho autora se společným názvem případně více děl více autorů se společným názvem. V oblasti gramofonových desek se s přítisky setkáme zejména v případě, kdy zvukový dokument obsahuje více skladeb a nemá společný

³⁵ <http://katdotaz.nkp.cz/zobraz.phtml?id=133>

název (např. 2 skladby na každé straně gramofonové desky, na obale není uveden společný název).

Principy tvorby bibliografického záznamu přítisků jsou shodná pro všechny typy dokumentů. Podrobněji viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

Příklad záznamu SK ČR :

001 0333357

003 CZ-PrSKC

005 20110829131646.8

007 sd-|sng|||mned

008 110823s1932----xo-||n-g-----slo-d

02801 |a 9118 1265 |b Opus

040 |a LIA001 |b cze

1001 |a Záborský, Viliam, |d 1920-1982 |7 mzk2003208195 |4 prf

24510 |a Slovenský Prometheus |h [zvukový záznam] / |c recitál nár. um. V.

Záborského z poézie P. O. Hviezdoslava

260 |a Bratislava : |b Opus, |c p1932

300 |a 2 gramofonové desky : |b 33 ot, stereo

7001 |a Hviezdoslav, Pavol Országh, |d 1849-1921 |7 jn20000401129 |4 aut

910 |a LIA001 |x 0333357 |b LP 5086/1-2 |w 1

6. Metodika zpracování sbírek neknižního charakteru

Historické knihovní fondy, především fondy tzv. interiérové³⁶, obsahují poměrně širokou škálu speciálních dokumentů a sbírkových předmětů, které se svým charakterem vymykají z běžné psané a tištěné produkce. Jejich podstata je spíše řadí do kategorie mobiliárního fondu či stojí na rozhraní obou typů sbírek – knihovních a mobiliárních. Jedná se zejména o rozsáhlé sbírky grafických dokumentů, fotografie a fotografická alba, archivní dokumenty či skutečné sbírky např. numismatické.

Mezinárodní knihovnická pravidla AACR2R na některé sbírky neknižní povahy pamatují a definují principy jejich zpracování, včetně definice polí určených pro tvorbu bibliografického záznamu. Autoři této metodiky se přesto domnívají, že v souvislosti s povahou historických interiérů a sbírek v nich uložených je vhodnější na některé sbírky neknižního charakteru aplikovat zásady definované pro zpracování mobiliárních fondů, zakotvené v *Metodice pro zpracovávání, vedení a uchovávání evidence mobiliárních fondů*, vydané NPÚ v roce 2005 a *Metodice způsobů pořizování základní evidence a označování předmětů mobiliárních fondů*, rovněž vydané NPÚ v roce 2005.

6.1. Grafické sbírky

Grafické sbírky představují velmi zajímavý a poměrně rozsáhlý segment historických knihovních fondů. Obecně užívaný a zažitý pojem grafika je z pohledu definice a vymezení pojem poměrně složitý. Obecně můžeme říci, že grafikou nazýváme umělecké dílo, kdy umělec použije jednu z grafických technik³⁷ a dílo rozmnoží ručním řemeslným postupem na předem stanovený počet exemplářů. Každý z exemplářů je

³⁶ Interiérové knihovny jsou knihovní fondy, které při zestátnění po roce 1945 zůstaly zachovány v původních interiérech, případně byly přeneseny jako celek do jiného historického interiéru a byly začleněny do jeho architektury. Naproti tomu svozové knihovny byly z původních interiérů vytrženy a byly nově uloženy depozitárním způsobem bez vazby na architekturu prostoru (svozové knihovny jsou převážně ve správě Národního muzea).

³⁷ Grafické techniky se obvykle řadí do tří základních skupin: **tisk z výšky** (např. dřevoryt), **tisk z hloubky** (např. lept, suchá jehla) a **tisk z plochy** (litografie). Existuje však mnoho dalších grafických technik, které se neřadí ani do jedné z předešlých kategorií. Běžné je kombinování různých grafických technik.

považován za **originál**, nikoliv za **kopii**. V širším slova smyslu do grafických sbírek můžeme zařadit i reprodukce, tedy zobrazení originálního obrazu pomocí některé z tiskařských technik a samozřejmě sbírky kreseb.

Grafické sbírky v historických knihovních fondech mají obvykle jednu z následujících podob

soubory volných grafických listů bez vzájemné vazby uložené v samostatných kazetách (mohou mít i podobu imitace knižní vazby), pouzdrech či přebalech

soubory volných grafických listů spojených společným titulním listem – podoba souboru je dána vydavatelským záměrem

alba tvořená grafickými listy svázanými do pevné nakladatelské vazby

alba vzniklá jako produkt sběratelství – tvořená výstřižky z novin, výstřižky z knižních ilustrací, grafických listů a reprodukcí, pohlednicemi, kresbami apod.

užitá grafika a reprodukce v podobě jednotlivých kusů či souborů – např. novoročenky, ex libris, pozvánky, svatební a úmrtní oznámení, plakáty, výtvarně zpracované zasedací pořádky u tabule, jídelní lístky apod.³⁸

Z hlediska odborného zpracování grafických sbírek převažuje aspekt umělecký a popisný. Důraz je, vedle autorských údajů, kladen zejména na otázku užití techniky vyhotovení, užitého materiálu, datace, provenience a zachycení autorských značek a signatur. Podstatnou část odborného zpracování tvoří podrobný verbální popis díla, které nekoresponduje se strukturou polí MARC21 určených pro knihovědný popis. Z toho důvodu *nedoporučujeme* zpracovat grafické sbírky pomocí knihovnické metodologie a nástrojů. Charakter grafických sbírek vyžaduje pro jejich odborné zpracování využít nástrojů a metod odborné evidence *uměleckých děl*, respektive metod odborné evidence *mobiliárních fondů*. Výjimkou jsou pouze *alba tvořená grafickými listy svázanými do pevné nakladatelské vazby*. Tento typ dokumentů má veškeré atributy knižní produkce – titulní list, textovou část a vazbu. Pro jejich odborné zpracování lze užít knihovnické principy a rozšířený bibliografický záznam. S opakovaným využitím pole 505 – *Formalizovaná poznámka o obsahu* lze

³⁸ Podle pravidel AACR2R jsou mezi grafické dokumenty zahrnuty i reprodukce, grafy, fotografie či technické výkresy (AACR2R 8.0A1).

bibliografický záznam obohatit i o relativně podrobný popis jednotlivých grafických listů.

Řešení :

Grafické sbírky, které jsou součástí interiérových historických knihovních fondů, evidenčně převést do kategorie *mobiliárních fondů* a provést jejich odborné zpracování v souladu s „Metodikou základní evidence“. V evidenčním nástroji pro vedení evidence mobiliárních fondů *musí* být zachována vazba na příslušný knihovní fond, aby nedošlo k nežádoucímu porušení jeho historické podoby a rozsahu. Alba tvořená grafickými listy svázanými do pevné nakladatelské vazby *zůstanou* součástí knihovního fondu a budou odborně zpracovány s využitím pravidel AACR2R.

Grafické sbírky, které jsou součástí svazových knihoven a nemají přímou vazbu na dochovaný mobiliář, budou zpracovány formou rozšířeného bibliografického záznamu v souladu s pravidly AACR2R a MARC21

Struktura polí MARC21 pro bibliografický popis grafických dokumentů

Hlavní prameny popisu

Hlavním pramenem popisu je popisná jednotka jako taková. Další pořadí pramenů: obal (pouzdro), doprovodný textový materiál, další prameny

Kontrolní pole a návěští

Pole 000, 001, 003, 005 – hodnota těchto polí je generována přímo užívaným automatizovaným knihovním systémem.

Pole 007 – nemá žádné indikátory a podpole, údaje jsou definovány pozicí.

pozice 00 - kategorie dokumentu - hodnota *k* (neprojekční grafika)

pozice 01- specifické označení – označení typu grafického dokumentu - vybíráme z nabídky dané MARC21, (knihovní systémy při vyplňování pozice hodnoty nabízejí) :

Př.: hodnota *d* – kresba

hodnota *e* - malba

hodnota *g* - fotografický negativ

hodnota *h* - fotografický tisk

hodnota *j* - tisk

další pozice se týkají barvy (03), nosiče (04 a 05)

Pole 008 – Údaje pevné délky

Pole 008 – Údaje pevné délky

Pro grafické dokumenty musí být **korektně** vyplněny **minimálně** následující údaje: datum založení záznamu (00-05), typ data (publikační status, pozice 06), datum/data vydání (pozice 07-10), kód země vydání (pozice 15-17), typ dokumentu (pozice 33– vyplňuje se hodnota *k*), kód jazyka vydání (pozice 35)

Vyplnění pole 008 je **povinné!** – dále viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

pole 040 – Zdroj katalogizace - pole je obvykle generováno automaticky. Pro případ manuálního zadání platí zásady - viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

pole 041 – Kód jazyka – podpole \$a vyplňujeme v případě, že dílo je vícejazyčné nebo je překladem; hodnotu pole vybíráme z předdefinovaného slovníku – dále viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

044 – Kód země vydávající entity – pole vyplňujeme v případě, že dílo je vydáno současně ve více zemích (uvádíme zde všechny země, ve kterých bylo dílo současně vydáno); hodnotu pole vybíráme z předdefinovaného slovníku – dále viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

Autorské údaje

Autorskými údaji rozumíme jména všech původců, kteří se podíleli na vzniku grafického dokumentu. Autory mohou být fyzické osoby či korporace (tj. právnický subjekt).

Pro zápis autorských údajů jsou definovaná pole MARC21. Pro autory – fyzické osoby pole 100 (pro hlavního autora, respektive pro prvního autora ze tří – tzn. hlavní text má tři autory) a pole 700 (pro druhého a následné autory, popř. i pro prvního autora, pokud hlavní text má více než tři autory) ; pro autory – korporace pole 110 a 710. Další informace, týkající se standardizované podoby autorských údajů - **dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“**

Zdroj autorských údajů

Struktura pole 100/700 – Osobní jméno a způsob vyplnění - dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“

Struktura pole 110/710 – Jméno korporace a způsob vyplnění - dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“

Údaje o názvu

Názvové údaje grafických dokumentů, stejně jako u knih, představují soubor informací, které zajišťují přesnou identifikaci konkrétního titulu, skládají se z hlavního názvu titulu, dalších názvových údajů (podnázev, souběžný název), údajů o názvu a pořadí dílů u vícesvazkových děl a z údajů o odpovědnost-

podpole \$a – Hlavní název - tvorba se řídí obecnými zásadami - **dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“.**

podpole \$h – Obecné označení druhu dokumentu

Toto je zcela nové pole, které se objevuje u speciálních druhů dokumentů. Zde se povinně zapisuje výraz *grafika* v hranaté závorce, a to vždy za hlavním názvem.

podpole \$b – Další názvová informace – další názvovou informací se rozumí především podnázev a souběžný název - dále viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“.

podpole \$c – Údaje o odpovědnosti – Pro zápis údajů o odpovědnosti platí obecná pravidla, uvedená v „*Metodice bibliografického popisu starých tisků*“. Uvádíme zde jméno osoby, kterou považujeme za významnou z hlediska jejich podílu na intelektuálním nebo uměleckém obsahu dokumentu (editor, autor textové části, grafik atd.). Zapisujeme též jméno korporace, pokud její podíl přesahuje pouhé vydání či distribuci dokumentu.

Oblast údajů o vydání

Zásady vyplňování – viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

Podpole \$a – Označení vydání – údaj opisujeme ve tvaru a jazyku uvedeném na titulním listu včetně případných slovních označení. Pokud údaj o vydání není uveden a není možné jej zjistit ani z jiných zdrojů, *podpole a* zůstává nevyplněné

Nakladatelské údaje

Jedna z oblastí bibliografického popisu, zahrnující místo vydání, jméno nakladatele, funkci distributora, příp. výrobce, datum vydání, popř. místo tisku, jméno tiskárny a datum tisku. Nakladatelské údaje zapisujeme do pole 260.

Struktura pole 260 – Nakladatelské údaje a způsob vyplnění

Zásady vyplňování, interpunkce, struktura polí viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

POZOR: pole 260\$c musí být v souladu s polem 008!

Fyzický popis

Údaje fyzického popisu se zapisují do pole 300 – Fyzický popis.

Struktura pole 300 – Fyzický popis a způsob vyplnění

Indikátory: nepoužívají se

Užívané zkratky a pojmy:

Interpunkce:

Podpoli \$b – Další fyzický popis - předchází dvojtečka :

Podpoli \$c – Rozměr – předchází středník ;

Podpoli \$e – Doprovodný materiál – předchází znaménko plus +

podpole \$a – Rozsah

Uvádí se počet fyzických jednotek zvukového dokumentu arabskými číslicemi, pak následuje jeden z následujících výrazů: umělecký originál, grafický list, umělecká reprodukce, fotografie, obraz, obrázek, pohlednice, plakát, technický výkres. Pokud nelze použít žádný z uvedených výrazů, uveďte stručný specifický název.

Př.: 1 grafický list

2 pohlednice

podpole \$b – Další fyzické údaje

V tomto podpoli lze uvádět podrobnější údaje o mediu:

výtvarná technika u uměleckých originálů

Př.: 1 umělecký originál : olej na plátně

grafická technika u grafických listů

Př.: 2 grafické listy : rytina

metoda reprodukcí u uměleckých reprodukcí

Př.: 1 umělecká reprodukce : hlubotisk

fotografická technika - u fotografií lze uvést zda se jedná o negativ, popř. použitý proces

Př.: 3 fotografie : negativ

1 fotografie : fotonegativ na skle

Lze uvést i označení barvy pro jiné grafické dokumenty než jsou umělecké originály

Př.: 1 umělecký tisk : rytina , tonováno

1 fotografie : sépie

4 pohlednice : barev.

podpole Sc - Rozměr

Uvádíme výšku x šířku v centimetrech grafického dokumentu, u uměleckého originálu uvádíme výšku x šířku popisné jednotky bez rozměru rámu či pasparty

podpole Se - Doprovodný materiál

Pro zápis údajů platí obecná pravidla – viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

Údaje o edici

Údaje o edici se zapisují do pole 490 a platí zde stejná pravidla zápisu, interpunkce i užití podpolí jako u monografií - viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

Poznámky

Pro oblast poznámek platí shodná obecná pravidla jako pro ostatní druhy dokumentů. Zapisují se sem ty údaje, které nelze zapsat do předchozích oblastí. Většinou doplňují a

rozšiřují již uvedené údaje, ať už se týkají názvu, původců, datace, fyzického popisu. Pokud není uvedeno jinak, poznámky se uvádějí do nového výskytu pole 500\$a. Do oblasti poznámkových polí spadá také knihovědný popis. Jedná se zejména o následující údaje : Typografický popis; Ilustrace; Vazba; Provenience – supralibros; Provenience – exlibris; Provenience – razítka, pečete; Provenience – vpisky včetně rukopisné dedikace; Provenience – signaturový štítek; Neprovenienční vpisky; Dodatečně vložený materiál. Charakteristice těchto popisných polí je věnována kapitola **7. Knihovědný popis speciálních dokumentů**

Pole 500 \$a – Všeobecná poznámka

Do tohoto pole povinně zapíšeme poznámku, týkající se :

pramen hlavního názvu – v případě, že název přebíráme z jiného zdroje než z popisné jednotky samé

Př.: Název z pouzdra

Další typy poznámek již nejsou povinné, a mohou se týkat jednotlivých oblastí bibliografického popisu daného exempláře. Sem patří např. poznámky, týkající se názvu, a to **variant hlavního názvu** (na obalu, na hřbetě, souběžné názvy) – ty se generují v AKS, podle indikátorů v poli 246. Poznámky se mohou týkat údajů o odpovědnosti (př. *Připisováno:*), nakladatelských údajů, fyzického popisu (*Nezarámováno, Velikost s rámečky:*), doprovodného materiálu, poznámky vztahující se k originálu reprodokovaného díla atp.

Pole 505 – Formalizovaná poznámka o obsahu

Pole 505 lze využít pro podrobný rozpis zejména souborů volných grafických listů spojených společným titulním listem. Využijeme zde princip **více děl jednoho autora se společným názvem**. Standardní podobu záznamu doplníme o pole 505 – Formalizovaná poznámka o obsahu.

- do pole 245\$a – Hlavní název uvedeme společný název v podobě uvedené na společném titulním listu
- do pole 505\$a se za sebou rozepíšou všechna obsažená díla (lze však i pouze vybrat některá z nich, tuto skutečnost vyjádříme hodnotou identifikátoru),

jednotlivá díla se od sebe oddělují dvěma pomlčkami s oboustrannou mezerou (--). Z nabídky **1. indikátor** obvykle vybíráme hodnotu **0** = Úplný obsah. Podle konkrétní situace lze zvolit i jinou odpovídající hodnotu (1 = Neúplný obsah; 2 = Částečný obsah)

Pole 561 - Poznámka o historii vlastnictví (provenience)

Poznámka je podrobně popsána v kapitole 7. *Knihovědný popis speciálních dokumentů*

Pole 562 - Poznámka k exempláři

Do této poznámky mj. také náleží tzv. dodatečně vložený materiál, který je podrobně popsán v kapitole 7. *Knihovědný popis speciálních dokumentů*

Příklad záznamu NKP:

001 cpg20061649090

003 CZ-PrNK

005 20120924191442.0

007 kj-co-

008 060328s1914----xr-nnn-g-----knzxx--

015 \$a cnb001649090

040 \$a ABA001 \$b cze

1001 \$a Stretti-Zamponi, Jaromír, \$d 1882-1959 \$7 jk01121418 \$4 ltg

24510 \$a [Barokní sloup] \$h [grafika] / \$c Jaromír Stretti-Zamponi

260 \$a [S.l. : \$b s.n., \$c 1914?]

300 \$a 1 grafický list : \$b litografie, barev. ; \$c 55 x 47 cm

500 \$a Název dodán katalogizátorem

5208 \$a Zobrazení: barokní sloup v městské barokní zástavbě

6.2. Fotografické sbírky

Fotografické sbírky jsou z hlediska jejich odborného zpracování velmi příbuzné sbírkám grafickým. Postavení fotografií a fotografických alb je přesto v rámci sbírek jednotlivých objektů výsadní. Světová unikátnost sbírek hradů a zámků ve správě NPÚ je zejména v jejich celistvosti a úplnosti. Sbírký obsahují nejen mimořádná umělecká díla, obsahují také nepřeborné množství předmětů denní potřeby, které bezprostředně vypovídají o každodenním životě a společenské úrovni majitelů. Fotografické sbírky toto poslání bezezbytku naplňují a z tohoto pohledu jsou dosud ne zcela doceněné.

Odborné zpracování fotografických sbírek proto bude preferovat zpracování obsahové respektive námětové. Především sbírky portrétních fotografií a žánrových fotografií, zachycující scény ze života majitelů, ale také ze života středoevropské šlechty jako takové, jsou velmi cenným studijním materiálem, který na své využití a podrobnější zpracování teprve čeká. Dobové fotografie objektů a jejich interiérů jsou pak nenahraditelným materiálem při jejich obnově a údržbě, respektive při tvorbě nových prohlídkových tras a speciálních expozic. Množství fotografického materiálu ve sbírkách hradů a zámků může také významně přispět k poznání činnosti jednotlivých fotoateliérů i k vývoji fotografických technik.

Výše uvedené charakteristiky proto vedou k závěru, podobně jako u grafických sbírek, preferovat při odborném zpracování fotografických sbírek nástroje a metody odborné evidence *uměleckých děl*, respektive metody odborné evidence *mobiliárních fondů*.

Knihovnická pravidla a struktura polí MARC21 přesto na fotografické dokumenty pamatuje a umožňuje jejich odborný popis úzce navazující na principy bibliografického popisu grafických dokumentů. S opakovaným využitím pole 505 – *Formalizovaná poznámka o obsahu* lze bibliografický záznam obohatit i o relativně podrobný popis jednotlivých fotografií, jedná-li se o soubor spojený společnou podložkou nebo o fotografické album.

Fotografické sbírky v historických knihovních fondech mají obvykle jednu následujících podob :

soubory volných fotografií bez vzájemné vazby uložené v samostatných kazetách (mohou mít i podobu imitace knižní vazby), pouzdrech či přebalech

samostatné fotografie nebo jejich soubory adjustované na paspartách - soubory nejsou spojeny společným titulním listem, podoba souboru není dána vydavatelským záměrem

fotografická alba vzniklá jako produkt sběratelství

Řešení :

Fotografické sbírky, které jsou součástí interiérových historických knihovních fondů, evidenčně převést do kategorie *mobiliárních fondů* a provést jejich odborné zpracování v souladu s „Metodikou základní evidence“. V evidenčním nástroji pro vedení evidence mobiliárních fondů *musí* být zachována vazba na příslušný knihovní fond, aby nedošlo k nežádoucímu porušení jeho historické podoby a rozsahu.

Fotografické sbírky, které jsou součástí svozových knihoven a nemají přímou vazbu na dochovaný mobiliář budou zpracovány formou rozšířeného bibliografického záznamu v souladu s pravidly AACR2R a MARC21

Struktura polí MARC21 pro bibliografický popis fotografických dokumentů

Struktura polí MARC21 pro bibliografický popis fotografických dokumentů je zcela *identická* se strukturou bibliografického popisu grafických dokumentů (viz kapitola 6.1.1). Tato skutečnost je dána tím, že podle pravidel AACR2R jsou fotografie chápány jako specifický druh grafického dokumentu.

6.3. Ostatní neknižní sbírky

Zámecké a hradní knihovní fondy jsou z obecného hlediska velmi složité organismy, jejichž podoba a obsah vychází nejen z jejich historického vývoje, ale především z konkrétních podmínek a poslání knihovního fondu daného osobou každého majitele. Jak již bylo uvedeno, knihovní sály plnily na jedné straně společenskou a reprezentační funkci, na straně druhé byly některé knihovny součástí správy objektu a panství nebo

sloužily jako velmi intimní prostory pro realizaci individuálních zájmů majitelů. Z těchto důvodů není neobvyklé, že knihovny velmi úzce souvisely s rodovými a provozními archivy. Po zestátnění objektů po II. světové válce byly archivní fondy obvykle z objektů odvezeny a byly soustředěny do některého z územně příslušného archivu, kde byly a jsou postupně zpracovávány a zpřístupňovány. Přesto nelze vyloučit existenci dokumentů archivní povahy ve fondech historických knihoven. Obvykle se bude jednat o jednotlivé dokumenty nebo o dokumenty, které z nejrůznějších příčin unikly pozornosti poválečných vyřizovacích komisí.

Odborné zpracování sbírek *archivní povahy* je předmětem mezinárodních pravidel pro popis archivních dokumentů ISAD (G),³⁹ která, podobně jako AACR2R, přesně definují principy a pravidla pro popis archivních dokumentů a stanovují strukturu záznamu.

Knihovnické systémy, založené na principu MARC21, nemohou vyhovět a zohlednit zásady uvedené v ISAD(G). Z toho důvodu *není možné* plnohodnotné zpracování archivních dokumentů knihovnickým způsobem. Pokud se jedná o archivní sbírky, které zůstaly součástí interiérových historických knihovních fondů a které nelze předat do existujícího rodového archivu v některé z archivních institucí v České republice, můžeme pro jejich dočasné zpracování využít principů rozšířeného bibliografického záznamu *rukopisů* viz. kapitola 5. Toto řešení je však nutné chápat jako nouzové a neplnohodnotné!

Historicky vzniklou součástí hradních a zámeckých knihoven byly v minulosti nejrozmanitější sběratelské soubory. Jejich povaha vycházela z individuálních zájmů majitelů a byly projevem jejich sběratelské vášně. Knihovny se staly jedním z míst, kde byly tyto sbírky uloženy, zpravidla se ale nestaly integrální součástí fondu. Při vzniku lokálních katalogů zámeckých knihoven od 60. let 20. století nebyly zpravidla zařazeny do jejich prvotní evidence a staly se součástí tzv. černých knih, tedy prvotních seznamů mobiliárních fondů.

Sběratelské soubory uložené v knihovnách lze jen těžko souhrnně charakterizovat. Jako příklad snad lze uvést sbírky přírodovědné (botanické, entomologické, mineralogické,...), numismatické či filatelistické, sbírky kuriozit apod. Ve všech případech se jedná o soubory, které nemají povahu „knižní“ či grafickou ve smyslu této

³⁹ ISAD(G) : Všeobecný mezinárodní standard pro archivní popis : Přijato Komisí pro popisné standardy, Stockholm, Švédsko, 19.-22. září 1999. 2. vyd. Praha, 2009. 57 s. ISBN 00000000000.

metodiky⁴⁰. Jejich odborné zpracování proto *nemůže* vycházet z principů pravidel AACR2R, ale *musí* vycházet z principů odborného zpracování *mobiliárních fondů* daných „Metodikou základní evidence“.

7. Knihovědný popis speciálních dokumentů

Hodnota dokumentů uložených v historických knihovních fondech je dána nejen díly samotnými, ale také jejich vnější podobou a výzdobou a v neposlední řadě různými markanty, které činí jednotlivé exempláře jedinečnými. V případě speciálních dokumentů, zejména hudebnin a rukopisů, mohou právě tyto markanty tvořit základ unikátnosti exempláře a mohou výrazně zvyšovat i nominální hodnotu titulu. Markanty provenienční povahy pak významně přispívají k poznání osudů jednotlivých titulů a s tím i celých fondů. Velmi důležitá je zejména otázka vlastnictví a příslušnost k různým knihovním fondům.

Těmito i dalšími markanty, které individualizují každý exemplář, se zabývá knihovědný popis. Rozmanitost a šíře sledovaných prvků neumožňuje úplnou univerzální formalizaci v podobě předem definovaných struktur typu polí MARC 21⁴¹. V rámci „*Metodiky bibliografického popisu starých tisků*“ byla nadefinována individuální popisná pole (převážně modifikací existujících poznámkových polí MARC 21)⁴², která pokrývají celou výše uvedenou problematiku popisu exempláře. Ve všech případech (s výjimkou polí 981-983 věnovaných jménům vlastníků) se jedná o textová pole, jejichž obsah a struktura není definována pravidly MARC 21. Úplnost, respektive dostatečnost zpracování tak plně závisí na schopnostech, zkušenostech a pečlivosti katalogizátora. Principy, které byly Metodikou definovány pro oblast starých tisků typu monografie, lze bezesbytku aplikovat i na oblast speciálních dokumentů.

⁴⁰ Např. sbírka grafiky adjustovaná v rámci je prioritně sbírka umělecká.

⁴¹ Některé jevy jsou podchyceny samostatně definovanými poli MARC 21 – např. pole 563 – poznámka k vazbě, pole 981-983 určená pro zápis jmen majitelů.

⁴² Modifikována jsou poznámková pole 500.

„*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“ se podrobně zabývá jednotlivými individuálními znaky dokumentů a definuje způsoby jejich popisu v rámci bibliografického záznamu. *Metodika zpracování knihovních fondů a sbírek* se proto omezí pouze na informativní výčet individuálních popisných znaků, které tvoří podstatu knihovědného popisu a upozorní na určitá specifika v závislosti na jednotlivých typech speciálních dokumentů.

Principiální odlišnost knihovědného popisu je spojena zejména s periodiky. Tato odlišnost je dána charakterem popisné jednotky, kdy popisnou jednotkou je periodikum jako celek. Knihovědný popis se však zabývá popisem individuálních znaků dokumentů, respektive exemplářů. Knihovědný popis periodik tak nutně musí být zpracován na jiné úrovni a to na úrovni *evidenční jednotky*, kterou je pro historické knihovní fondy *ročník periodika*.

7.1. Typografický popis

Typografický popis zahrnuje popis exempláře z hlediska jeho tiskařského zpracování. Všímáme si především těch typografických prvků, které jsou určující pro daný exemplář a mohou zároveň plnit funkci jednoznačně identifikujících prvků. Typografickým popisem se zabýváme především u těch exemplářů, které mají samostatné textové části – např. vázaná kartografická díla, soubory hudebnin či vázaná grafická alba. Vzhledem k pravděpodobné proměnlivosti v průběhu vydávání typografický popis obvykle vynecháme u periodik. Součástí typografického popisu je zejména užitý **druh písma**, **charakter sazby** (uspořádání sazby, barva tisku, existence, popis a umístění signatur a kustodů, způsob paginace či foliace), užití **vlysů**, **vinět** či **orámování textu**, **užití signetů**. Nedílnou součástí typografického popisu je popis **titulního listu**.

Zapisujeme do pole 500\$a

7.2. Ilustrace

Způsoby a rozsahem popisu ilustrací se podrobně zabývá „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“. Z hlediska speciálních dokumentů je záznam ilustrací poněkud problematický. Ilustrace často tvoří samu podstatu dokumentu – mapy, grafické dokumenty. V případě, kdy popisnou jednotku tvoří soubor vázaných či volných map nebo grafických dokumentů, dáváme přednost popisu s využitím pole **505 – Formalizovaná poznámka o obsahu**. Pole *Ilustrace* pak zůstane prázdné. V případě, že ilustrace tvoří pouze doprovodnou část speciálního dokumentu, postupujeme v souladu s „*Metodikou bibliografického popisu starých tisků*“. Ilustrace zaznamenáváme jak po stránce popisné, tak po stránce autorské. Jsou-li ilustrace signovány či datovány, uvádíme vždy zápis odpovídající podobě na ilustraci. Jméno autora předlohy, rytce, případně tiskaře uvedeme zároveň ve standardizované podobě v poli **700 – Vedlejší záhlaví** s uvedením příslušné role (viz pravidla pro vyplňování pole 700 v kapitole Autorské údaje „*Metodiky bibliografického popisu starých tisků*“). Vždy také uvedeme, jsou-li ilustrace alespoň částečně kolorovány, a zhodnotíme úroveň kolorování. Z hlediska ochrany tisku je důležité uvést **celkový počet** ilustrací, zejména celostránkových nebo ilustrací tvořících samostatné přílohy (tato informace musí být též uvedena v poli 300 – Fyzický popis).

Zapisujeme do pole 500\$a.

7.3. Vazba

Popis vazby patří mezi důležité identifikační prvky každého exempláře, a proto mu věnujeme odpovídající pozornost. Podrobný popis a charakteristika vazby je rovněž zásadní nejen z hlediska knihovědného, ale také z hlediska péče a ochrany daného exempláře. Hodnota vazby může v některých případech daleko převýšit hodnotu samotného textu, respektive knižního bloku.

Popis vazby u monografií a speciálních dokumentů vychází ze stejných principů. Pokud je speciální dokument (kartografické dílo, hudebnina, grafický dokument) opatřen vazbou, popisujeme ji v maximálním možném rozsahu. Výjimkou budou pouze periodika, u kterých budeme popisovat vazbu jen v případě, že soubory čísel či ročníků

byly druhotně opatřeny samostatnou vazbou. U nesvázaných ročníků periodik vazbu nepopisujeme.

V popisu vazby v první řadě uvedeme použitý **materiál**, který doplníme informací o **barevnosti**. Dále zaznamenáme způsob výzdoby a jeho slohové zařazení, použité ornamenty a figury, opíšeme všechny nápisy, iniciály, datace atd. Důležitou součástí popisu vazby je zaznamenání existence a popis **spon, stužek, řemínků, kovových aplikací** a jejich kompletnosti. Jako součást vazby popisujeme též **ořízku**. Podrobněji viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“

Zapisujeme do pole 563\$a.

7.4. Provenience

Původ, posloupnost vlastnictví, místo nákupu, způsob uložení, způsob užití a označení vlastnictví – to jsou základní provenienční znaky, které patří k nejdůležitějším součástem knihovědného popisu nezávisle na typu popisovaného dokumentu. Provenienční znaky mají shodný charakter jak u monografií, tak u speciálních dokumentů. Shodný je proto i způsob jejich popisu a zápisu⁴³.

Provenienční znaky jsou nenahraditelným zdrojem informací o vazbách mezi jednotlivými exempláři a proměnami jejich vlastnictví. Se stopami po původních majitelích svazků se setkáme na různých místech dokumentů: na vazbě (supralibros), na ořízce (nápis, namalovaný erb), na předním přidešti a předsádce, výjimečně též na zadních předsádkách a přideštích (vpisky, exlibris, štítky, razítka, slepotisk), na titulním listu (vpisky, razítka, štítky, slepotisk) nebo na jeho rubu (nejčastěji ex libris). Není vyloučen též výskyt vpisků na konci dokumentu, poblíž explicitu. Při popisu provenience nejprve uvedeme, kde se popisovaný jev nachází (na titulním listu, na zadním přidešti, na přední desce, v jakém čísle periodika, na jaké mapě, na jakém grafickém listu apod.), dále o jaký druh jde (vpisek, slepotisk) a pak jeho znění (v případě vpisku či štítku) nebo jeho popis (v případě exlibris, supralibros apod.).

⁴³ Vzhledem ke klíčovému významu popisu provenienčních znaků je zde s úpravami použit text kapitoly II.4 Provenience z *Metodiky*.

Veškerá identifikovaná jména i lokality zaznamenáme v originální podobě, některé z nich pak i v podobě standardizované (týká se zejména osobních jmen, ke kterým přistupujeme jako k autoritám – viz podkapitola Majitelé). Všechny osoby uvedené v provenienčních označeních se pokusíme identifikovat, nejsou-li jejich jména zaznamenána v souboru národních autorit, pokusíme se zjistit jejich biografická data a vztah ke knihovně, ve které byla kniha uložena (příbuzenský vztah, nákup celé knihovny apod.). Stejně tak se pokusíme identifikovat lokality v proveniencích zaznamenané (města, zámky).

Zapisujeme do pole 561\$a.

7.5. Provenienční znaky

Nejvýznamnějšími provenienčními znaky jsou⁴⁴:

vpisek - vpisky nacházíme zejména na předsádkách, přideštích a titulních listech. Po uvedení jeho *lokace* text *opíšeme* a dáme jej do uvozovek. Řada vpisků nemá povahu provenienčního znaku - marginálie v textu, podtrhané části textů. Existenci těchto vpisků rovněž zaznamenáme. Jednotlivé vpisky od sebe oddělujeme středníkem. V případě, kdy některý z vpisků má mimořádnou hodnotu, jej lze uvést samostatně v duplikovaném poli určeném pro zápis vpisků. Pro vpisky neprovenienční povahy použijeme buď shodné pole jako pro vpisky provenienční povahy, nebo je případně uvedeme v samostatném poznámkovém poli.

Zapisujeme do pole 561\$a.

supralibros – tj. kovovou raznicí do vlhké kůže vtlačený plastický reliéf (nejčastěji s heraldickým motivem doplněným písmennou legendou) na přední či zadní desce vazby, případně na hřbetu. Zaznamenáme popis supralibros a opíšeme všechny textové či písmenné informace v originálním znění a pokusíme se je dešifrovat. Standardizovanou podobu textu či rozpis iniciál uvedeme do

⁴⁴ Podrobný popis zápisu jednotlivých provenienčních znaků viz „*Metodika bibliografického popisu starých tisků*“.

hranatých závorek hned za originální znění. Za supralibros **nepovažujeme** slepotiskové portréty významných osob, většinou světských panovníků, v současnosti nebo v době baroka oblíbená hesla „IHS“, symboly křížů apod.

Zapisujeme do pole 561\$a.

ex libris - Ex libris označuje vlastnický vztah určité osoby k danému výtisku knihy. Zpravidla obsahuje jméno vlastníka, bývá i v podobě erbu rodu či jednotlivce, znaku, motta či sloganu. Ex libris bývá nalepeno nejčastěji na předním přidešti, předsádce nebo na rubu titulního listu a bývá provedeno některou z grafických technik (dřevořez, mědiryt, lept, litografie,...) Pro popis ex libris platí obdobné zásady jako pro popis supralibros, doplněné o užitou grafickou techniku a případné autorské údaje

Zapisujeme do pole 561\$a

signaturový štítek – předtištěný štítek obvykle s předepsanou kolonkou pro oddíl (Abtheilung), skříň (Schränk) řadu (Reihe) a pořadí knihy (Band, Nr.) Na tomto štítku bývá název knihovny, zámku, rodu nebo konkrétního majitele. Při popisu uvedeme lokaci, charakter štítku a opíšeme uvedenou signaturu.

Zapisujeme do pole 561\$a

razítka a pečete – razítka a pečete nacházíme na přideštích, předsádkách, titulních listech, jejich rubech, ale někdy i na libovolném místě v knize (razítka). Zaznamenejme lokaci, materiál, barvu a opíšeme případné texty, jména a iniciály, popíšeme uvedený erb. Rozpisy iniciál či standardizovanou podobu jmen uvedeme do hranatých závorek [...].

Zapisujeme do pole 561\$a

Další provenienční prvky, pokud je není možné zařadit mezi některé z výše uvedených, zapisujeme do **Obecné poznámky – pole 500\$a** s dodržением obvyklých pravidel

7.6. Dodatečně vložený materiál

Dodatečně vložený materiál můžeme považovat za specifickou formu provenienčního znaku, který může vypovídat o vlastnictví daného exempláře - dopisy, vizitky, pozvánky, svaté obrázky, noviny, pramínky vlasů, vylišované květiny apod. Vložený materiál v dokumentu **ponecháváme** (!) a popíšeme. Uvedeme zejména, o jaký materiál se jedná, kde je vložen, a zdůrazníme veškeré prvky, které mohou přiblížit osobu čtenáře nebo místo, ke kterému se exemplář váže.

Zapisujeme do pole 562\$a.

7.7. Stav knižního bloku⁴⁵

Poznámka je určena k verbálnímu zachycení typických znaků poškození exempláře. V první řadě zde upozorníme na nekompletnost tisku, tj. která folia chybějí, podrobně zaznamenáme vyřezané či vytrhané listy, ilustrace, mapy, přílohy apod. V případě periodik **neopakujeme** informaci o chybějících ročnících a číslech! Při popisu dalších poškození se zaměříme zejména na výrazné defekty vazby a knižního bloku. Všímáme si však i běžného mechanického opotřebení exempláře- U periodik a souborů map a grafických dokumentů zaznamenáme obecně stav celé popisné jednotky s možností akcentovat stav konkrétních čísel či listů. Mezi významné defekty patří výrazné poškození okolními vlivy - rozsáhlá plíseň, ohoření, degradace papíru nebo materiálů vazby, poškození hmyzem a dalšími škůdci, potřhaná a zašpiněná folia, cenzurní zásahy, počmárání textu apod. Defektnost zaznamenáme vždy s uvedením bližší lokace poškození v exempláři, respektive v popisné jednotce.

Zapisujeme do pole 500\$a

7.8. Majitelé

⁴⁵ Text podkapitoly převzat z „*Metodiky bibliografického popisu starých tisků*“.

Vyjádření vlastnického vztahu ke konkrétnímu exempláři či dokumentu je významným přínosem pro další výzkum historického vývoje knihovních fondů a sbírek. Z tohoto pohledu skupina údajů označených „**Majitelé**“ přímo navazuje na popis provenienčních znaků a řadí se mezi důležité položky knihovědného popisu speciálních dokumentů. Pokud je z daného exempláře zřejmé jméno majitele dokumentu, v originální podobě zapisujeme jméno do příslušného pole věnovaného některému z provenienčních prvků, ve standardizované podobě jej uvedeme do některého z polí skupiny **Majitelé** (dle charakteru jména). **ZÁSADA:** do skupiny polí **Majitelé** zapisujeme pouze ta jména, která se v tisku skutečně objevují ve formě vpisků, ex libris, supralibros, razítek a dalších provenienčních prvků. Pole **Majitelé** zůstávají **prázdná**, pokud máme jen obecné povědomí o vlastnictví tisku, pokud jméno vlastníka jen dedukujeme na základě příslušnosti daného tisku ke knihovnímu fondu.

Pro zápis jsou určena definovaná národní pole MARC 21 s předem danou strukturou a svým principem vycházejí z polí určených pro zápis autorských údajů – **dále viz „Metodika bibliografického popisu starých tisků“**

8. Svazkové informace⁴⁶

Svazkové informace představují soubor dat, které jsou z knihovnického hlediska jedinečnými údaji spojenými s konkrétní popisnou jednotkou a s konkrétním knihovním fondem. Na důležitosti nabývají zejména pro oblast periodik, kde svazkové informace zachycují úplnost či neúplnost jednotlivých ročníků. Periodika jsou jediným druhem dokumentů v historických knihovních fondech, které se vymykají z obecného pravidla – každá popisná jednotka je *samostatným titulem*, jinak řečeno samostatným titulem je každý exemplář.. Jak vyplývá z definice popisné jednotky periodik, v tomto případě popisnou jednotkou je periodikum jako celek, jednotlivá čísla a ročníky (tedy exempláře) řeší právě svazkové informace. Charakter popisné jednotky periodik vytváří

⁴⁶ Vzhledem k převažující shodě podstaty svazkových informací pro monografie a speciální dokumenty je použit upravený text **Metodiky**.

rovněž nutnost vytvořit vazbu mezi svazkovými údaji a celou oblastí knihovědného popisu.⁴⁷

Povinnou součástí popisu speciálních dokumentů v historických knihovních fondech je především **signatura**, jedinečná adresa uložení konkrétního titulu v konkrétním knihovním fondu. Při popisu speciálních dokumentů v historických knihovních fondech sledujeme a zaznamenáváme dvě skupiny signatur

a) *signatura současná* – platná signatura, pod kterou je dokument aktuálně uložen v příslušném fondu. Podoba signatury je výsledkem historického vývoje daného fondu, zvyklostí a zákonitostí daných současným vlastníkem každého exempláře. Z hlediska bibliografického popisu přebíráme podobu signatury tak, jak je uvedena na exempláři. Vzhledem k budování centrálních evidenčních systémů musíme přesto přistoupit k určitému stupni formalizace. Vlastní hodnotě signatury tak **musí** předcházet kódované označení **názvu fondu** a kódované **označení současného vlastníka**, respektive správce. Současná signatura pro periodika je přidělována evidenční jednotce – tedy ročníku periodika nezávisle na jeho úplnosti

b) *signatura historická* – z hlediska popisu exempláře a zejména z hlediska sledování provenienčních znaků exempláře je důležité zaznamenat veškeré historické signatury. Tyto signatury obvykle nesou zajímavé informace o dřívějších vlastnících a zejména o způsobu stavění konkrétního fondu v minulosti. Signatury **opisujeme v podobě uvedených v exempláři**. Kromě svazkových údajů se informace o existenci historických signatur objeví současně v popisu exempláře, obvykle v některém z polí věnovaných provenienčním znakům (vpisky, signaturový štítek). Historické signatury můžeme dále rozlišit na **signatury původní** (= signatury, které byly použity po případném zestátnění fondu, nejsou však již aktuálně užívané) a **signatury historické** (= signatury přidělené vlastníky před případným zestátněním). Pokud s touto možností příslušný katalogizační software počítá, zapíšeme každý druh signatury do příslušného pole.

Dalším nezbytným svazkovým údajem je **název fondu**, ze kterého exemplář pochází, vyjadřujeme tedy **původ exempláře**. Pokud z provenienčních prvků vyplývá, že exemplář byl postupně součástí různých fondů, uvádíme fond historicky poslední, u

⁴⁷ Viz kapitola 7. Knihovědný popis.

zestátněných fondů uvádíme název fondu, ve kterém byl exemplář uložen před konfiskací. Pro katalogizaci je nezbytná **formalizace** tohoto údaje a musí být načítána z číselníku, který je součástí katalogizačního systému. Název sbírky lze doplnit informací o **názvu sbírky**. Názvem sbírky rozumíme tu část fondu, která má vlastní historický název (např. Hlavní knihovna, Maršálská knihovna,...), je však integrální součástí kmenového fondu.

Nezbytnou součástí svazkových údajů periodik je **rozpis čísel** jednotlivých ročníků, které jsou ve fondu dochovány.

Závěr

Odborné zpracování speciálních dokumentů a dalších sbírek evidovaných jako součást historických knihovních fondů je důležitou součástí zpřístupnění těchto mnohdy nedoceněných souborů.

Předložená ***Metodika zpracování knihovních fondů a sbírek*** přináší základní principy tvorby bibliografického záznamu v souladu s platnými pravidly AACR2R na základě užití formátu MARC21. Z tohoto pohledu je prvním materiálem tohoto druhu mimo sféru veřejného knihovnictví a má tak být nástrojem pro sjednocení a vzájemnou spolupráci všech paměťových institucí, zejména v oblasti památkové péče a muzejnictví. Respektování obecně přijatých standardů je základem pro správnou metodologii katalogizace speciálních dokumentů a sbírek, zároveň je nezbytným předpokladem pro využití existujících světových databází při tvorbě bibliografických záznamů speciálních dokumentů. Historické knihovní fondy obsahují často specifické dokumenty, které jsou na úrovni České republiky jedinečné. Z tohoto pohledu musí mít paměťové instituce, spravující historické knihovní fondy, zároveň povinnost přispívat do celostátních, a tím i do celosvětových systémů. Dodržování mezinárodních pravidel pro tvorbu bibliografických záznamů je k tomu prvním předpokladem.

Kromě zpřístupnění bibliografických záznamů prostřednictvím vlastních elektronických katalogů je bezesporu jednou z důležitých forem napojení paměťových institucí na souborný katalog Národní knihovny. Přispíváním do souborného katalogu paměťové

institute přímo vstoupí do systému tvorby jednotné databáze knihovních fondů na území České republiky. Neméně důležitou oblastí je spolupráce na úrovni tvorby a naplňování souboru národních autorit. Současné knihovnické systémy jsou založeny na principu využívání jednotné databáze osobních jmen, jmen korporací, geografických pojmů, věcných pojmů apod. Historické knihovní fondy jsou v této oblasti mimořádně hodnotným zdrojem pro rozšiřování souboru národních autorit. I v této oblasti je dodržování národních a mezinárodních standardů nezbytností.

Tendence ve zpracování historických knihovních fondů a sbírek již řadu let směřují k jejich úplné digitalizaci, tedy ke zpřístupnění jednotlivých titulů ve formě digitálních obrazů. V České republice dnes pracují dva propracované systémy zpřístupňování digitalizovaných dokumentů – systém Kramerius určený primárně ke zpřístupňování produkce 19. a 20. století a systém Manuscriptorium, který se zaměřuje na zpřístupňování starých tisků a je přímo napojen na evropský portál Europeana. Od roku 2010 je Národní knihovna ČR nositelem projektu „Národní digitální knihovna“ směřující k digitalizaci a zpřístupnění národního knihovního bohatství.

Bohatství uložené ve fondech historických knihovních fondů je předurčeno k jejich postupné digitalizaci. Pořízení obrazových dokumentů je jedním z důležitých nástrojů nejen zpřístupnění, ale také ochrany historických fondů. Stejně jako zpracování bibliografických záznamů i digitalizace se řídí národními standardy, určenými dnes právě projektem „Národní digitální knihovna“.

Interpretace národních standardů bibliografického záznamu i principů digitalizace mimo sféru veřejného knihovnictví je jedním z předpokladů zapojení oblasti památkové péče, muzeí a galerií do naplňování systému zpřístupnění národního bohatství v oblasti knižní kultury. Tato *Metodika zpracování knihovních fondů a sbírek* je jedním z příspěvků k naplňování toho cíle.

Překotný rozvoj informačních technologií je jedním z charakteristických znaků současné doby. Oblast knihovnictví je místem, kde je obzvláště patrný. V současné době zůstávají obecně platným standardem pro katalogizaci pravidla AACR2R. Od roku 2004 jsou však připravována pravidla nová pod názvem RDA (Resource Description and Access). Příprava RDA je v kompetenci Joint Steering Committee for Development of RDA (JSC). Tento výbor tvoří představitelé American Library Association, Australian Committee on Cataloguing, British Library, Canadian Committee on

Cataloguing, Chartered Institute of Library and Information Professionals a Library of Congress. Nový standard slibuje flexibilní rámec, který umožní popsat veškeré zdroje, ať už analogové či digitální. S oficiálním přijetím nového standardu v České republice se počítá od poloviny roku 2015. Ve vztahu ke stávajícím standardům nepůjde o principiální změny, ale pouze změny dílčí. Existující metodické dokumenty (včetně této metodiky) tak mohou zůstat v platnosti s dílčími dodatky.

Literatura, týkající se standardů v katalogizaci (výběr):

AACR2R:

Anglo-americká katalogizační pravidla: druhé vydání, revize 1988. 1. české vyd. Praha: Národní knihovna České republiky, 1994-2006. 1 sv. (na volných listech). ISBN 80-7050-187-1.

AACR2R/UNIMARC: schválené české interpretace. 1. vyd. Praha: Národní knihovna ČR, 1999. 37 s. ISBN 80-7050-331-9

AACR2R/UNIMARC: schválené české interpretace ke kapitolám 23 a 24 AACR2R: únor 2002. 1. vyd. Praha: Národní knihovna ČR, 2002. 27 s. ISBN 80-7050-391-2.

Doporučení pro přepis nelatinkových písem do latinky. 2., dopl. vyd. Praha: Národní knihovna ČR, 2006. 47 s. ISBN 80-7050-509-5.

ISBD:

ISBD - International standard bibliographic description: consolidated edition. Berlin: De Gruyter Saur, 2011. 284 s. ISBN 978-3-11-026379-4.

ISBD(A): mezinárodní standardní bibliografický popis pro staré tisky a prvotisky: doporučeno Projektovou skupinou ISBD(A): schváleno Stálým výborem Katalogizační sekce IFLA a Sekcí IFLA pro vzácné tisky a rukopisy. 2. rev. vyd, 1. čes. vyd. Praha: Národní knihovna ČR, 1997. 99 s. ISBN 80-7050-294-0.

MARC21:

MARC21. Bibliografický formát. 1. české vyd. Praha : Národní knihovna ČR, 2003.

2 sv. ISBN 80-7050-427-7.

AACR2R/UNIMARC: schválené české interpretace. Speciální dokumenty. 1. vyd. Praha: Národní knihovna České republiky, 2000. 8, [10] s. Standardizace, č. 23. ISBN 80-7050-356-4.

ANDRESOVÁ, Ivana, ed. *Katalogizace kartografických dokumentů: příručka pro katalogizátora s příklady ve formátu UNIMARC a MARC 21.* 1. vyd. Praha: Národní knihovna České republiky, 2005. 85 s. ISBN 80-7050-467-6.

BALÍKOVÁ, Marie; KUBALOVÁ, Hana a SVOBODOVÁ, Jaroslava. *Katalogizace ve formátu MARC 21: stručná instrukce a příklady pro knihy a některé typy pokračujících zdrojů.* 2., aktualiz. vyd. Praha: Národní knihovna České republiky, 2008. 163 s. ISBN 978-80-7050-539-7.

BENEŠOVÁ, Ludmila a ŠTOROVÁ, Jana. *Katalogizace zvukových dokumentů: příručka pro katalogizátora s příklady ve formátu MARC 21.* 1. vyd. Praha: Národní knihovna České republiky, 2006. 85 s. ISBN 80-7050-480-3.

BORKOVÁ, Hana. *Katalogizace hudebnin: příručka pro katalogizátora s příklady ve formátech MARC 21 a UNIMARC.* 1. vyd. Praha: Národní knihovna České republiky, 2009. 165 s. ISBN 978-80-7050-565-6.

LUFFER, Jan. *Metodika tvorby a kontroly jmenných autorit ve formátu MARC 21: osobní jména.* 2., aktualiz. vyd. Praha: Národní knihovna České republiky, 2008. 40 s. Standardizace, č. 30. ISBN 978-80-7050-553-3.

ŠTĚPÁNKOVÁ, Ludmila a SVOBODOVÁ, Jaroslava. *Katalogizace ve formátu MARC 21: pokračující zdroje: stručná instrukce a příklady.* 1. vyd. Praha: Národní knihovna České republiky, 2006. 149 s. ISBN 80-7050-496-X.

SVĚTLÍKOVÁ, Svojmila. *Metodika tvorby a kontroly jmenných autorit ve formátu MARC 21: korporace.* 2. aktualiz. vyd. Praha: Národní knihovna České republiky, 2008. 30 s. Standardizace, č. 31. ISBN 978-80-7050-552-6.

Elektronické zdroje:

HÁJKOVÁ, Zuzana; MAŠEK, Petr a HÁJEK, Pavel. *Metodika tvorby rozšířeného bibliografického popisu starých tisků se zaměřením na tisky 16. století v zámeckých knihovnách České republiky*. [online]. 2013. [cit.2014-12-03] Dostupné z:

<http://www.npu.cz/download/1415698658/elpubl141111-hajek-akol-Metodika-rozsireneho-bibliografickeho-popisu.pdf>

MACHAČOVÁ, Libuše a SVOBODOVÁ, Jaroslava. *Stručná rukověť katalogizátorů starých tisků ve formátu MARC 21* [online]. 2006. [cit.2014-12-03] Dostupné z:

http://www.sdruk.cz/data/xinha/sdruk/rukovet_stt_marc.pdf

Národní autority ČR [online]. [cit.2012-09-19] Dostupné z:

<http://authority.nkp.cz>

Metodika zpracování knihovních fondů a sbírek

Vydal jako elektronickou knihu
Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště České Budějovice
Senovážné náměstí 6, 370 01 České Budějovice

Autoři textu: Zuzana Hájková, Pavel Hájek

1.vydání, České Budějovice 2014

ISBN 978-80-7480-004-7